Maćica serbska, Bautzen, Ger.
Časopis Maćicy serbskeje
čis.69(1884)

PG
5631
M3
čis.69

Presented to the
LIBRARY *of the*
UNIVERSITY OF TORONTO
by
Rev. J.C.E. Riotte

ČASOPIS
MAĆICY SERBSKEJE
1884.

Redaktor:
Michał Hórnik.

Lětnik XXXVII.
Zešiwk I.

(Cyłeho rjada čisło **69.**)

Budyšin.
Z nakładom Maćicy Serbskeje.

ČASOPIS
MAĆICY SERBSKEJE
1884.

Redaktor:
Michał Hórnik.

Lětnik XXXVII.

Budyšin.
Z nakładom Maćicy Serbskeje.

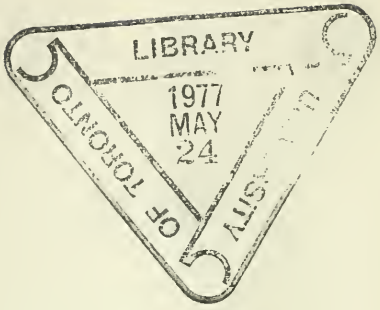

PG
5631
N3
Čís. 69

Delnjołužiske Serbowstwo w lěće 1880.

Wopisał dr. *Ernst Muka.*

Zawod.

Běch sebi hižo dawno předewzał, raz cyły delnjoserbski kraj přepućować, zo bych jón, runjež hižo wjele stron derje znajach, dospołnje zeznał a pódla přepytał, kak daloko mjezy Delnjeho Serbowstwa nětko du a hač je wot lěta 1843, w kotrymž naš J. E. Smoleŕ z druhim zwjazkom serbskich ludowych pěsničkow prěnju serbsku ethnografisku khartu wuda, woprawdźe telko so přeněmčiło, kelkož Richard Andree we swojej znatej knižcy „Wendische Wanderstudien (1874)“ wudawa. Tuto swoje předewzaće wuwjedźech we wulkich prózdninach lěta 1880 pućujo ze swojim přećelom k. rěčnikom Alfonsom Parczewskim přez tři njedźele nimale po cyłych Delnich Łužicach. Dołho njemějach dla druhich nuznych a njewotstorčnych dźěłow khwile swoje tehdy činjene zapiski wobdźěłać a za ćišć spřihotować. W zašłym lěće 1883 skónčnje sebi čas wotdobych a započach kruchi ze swojeho pućowanja we „Łužicy“ (ča. 4, 6, 7) pod napismom: „Dundanki a dróhowanki po Delnich Serbach“ wozjewjeć, ale bórzy widźach, zo dyrbju z tutymi nastawkami dla jich wobšěrnosće pak lěta dołho pokračować pak wjetši dźěł kóždeho čisła pjelnić. Woboje by wězo njespodobne było. Tuž wobzamknuch nazhonjenja z tutoho swojeho dróhowanja skónčnje donapisać a wospjetujo tamnaj nastawkaj z Łužicy zhromadnje w časopisu Maćicy Serbskeje zjawnosći přepodać, myslo sebi, zo budźe tola tomu a druhemu zajimawo zhonić, kak so w Delnich Serbach wěcy maju. Za přichodne generacije pak to njech je swědčenje wo zrudnym postawje našich delnjoserbskich bratrow w lěće 1880. Chcu pak tu wšo „sine ira ac studio“, sprawnje, bjez debjenja a

tajenja wupowědać, a jeli štó w tymle mojim wopisanju zmylki nadeńdźe, dha njejsym zawěsće ja na nich wina, ale moji spowědarjo, kotřiž mylicy so sami zmylne powěsće mi podachu. Tola po móžnosći sym wšudźe wšo tež sam přepytował a so wo wšěch wobstojnosćach swědomiwje přeswědčował. A tuž njech je moje njedebjene wopisanje hladałko za wšěch zdźěłanych delnjołužiskich Serbow, kiž su po prawym wot Boha powołani, zo bychu byli radźerjo a wodźerjo swojeho naroda; njech w tutym hladałku spóznaju samych sebje, kajcy su, a sebi pódla pomysla, kajcy dyrbjeli być. Snadź tola při tym tón a wony wocući a pytnje, zo njeje na prawym puću. Cuzy čitarjo pak z njeho dowidźa, zo njebě a njeje serbski lud, kiž so wotnarodnja a přeněmčuje, ale zo nimale wšudźe cyle druhe mocy na jeho gwałtnym wotnarodnjenju dźěłachu a dźěłaju. A bohužel! z mojeho wopisanja tež spóznaju, zo měješe sławny delnjoserbski wótčinc k. farař Tešnař połnje prawje, jako při poswjećenju Budarjoweho pomnika w Budystecach w l. 1867 želnosćiwje praješe: „Dolnja Łužyca jo jadyn wjeliki kjarchob!“ — Škoda jeno, zo njeje nam wón přistajił, štó běchu a štó hišće su zwjetša tótcy abo rowarjo delnjołužiskeho serbskeho naroda.

A. Wokolnosć [Złeho] Komorowa.

I. Łutowska wosada.

Łutowska wosada słuša do Kalawskeho wokrjesa a pod Grodkowsku superintendenturu. Farska cyrkej (z 3000 mk. dokhodami) je we Łutach (Laute), a su zafarowane hornjoserbske wsy: Hózna (Hosena) z Kubołt-, Błótow- a Bur- młynami, Lipoj (Leipe), kolonija Tornow a nowozałožene škleńčerńje Janowy Doł (Johannisthal), a delnjoserbska wjes Košyna (Gross-Koschen) z młynomaj Hamarnik (Hammermühle) a Knězske młyny (Amtsmühle); Košyna ma wot l. 1882 nowonatwarjenu filialnu cyrkej. — Fararjo běchu we Łutach serbscy z wuwzaćom poslědnjeho. Jich zapis hl. w tutym Časopisu 1877, str. 123. K tomu přińdźe wot l. 1876 Friedrichs, rodź. Němc z Halle. — Šule su we Łutach (z 900 mk. dokh.), Lipoj, Hóznej, Janowym Dole a Košynje (z 810 mk. dokh.), do kotrejež je tež Košynka (Kleinkoschen) zašulowana.

Wučerjo běchu *a)* we Łutach: Kužnow, Rězbark (wok. 1807), Keil, Kopf (= Głowa), Hejnca († 1840), Lehmann 1840—74, Žylow (Siehlow), wšitcy Serbja z wuwzaćom Lehmanna; *b)* w Košynje: Keil wok. 1813 (dźěše wottudy do Łutow, Čorneho Khołmca, Kałkoje), Hejnca (přińdźe do Łutow), Hilžene z Lěskeje p. Slepoho (wotcińdźe w l. 1845 do Kosćebrana), 1845—47 vacat, 1847—80 Nowak z Paprotneje p. Drjewka.

Łuta su nahladna a bohata wjes z nowymi massivnymi dworami, dokelž su so w. l. 1769 nimo fary a jenoho doma cyłe a w l. 1861 z wulkeho dźěła wotpaliłe. Cyrkej je stara kamjeńtna z katholskich časow z drjewjanej zwónicu pódla, a šula je w l. 1827 z nowa twarjena. Łuta maju w 75 hospodarstwach 450 wobydleri a, dokelž tam žadyn knježi dwór njeje, 34 burskich kubłow, wjele połleństwow a něšto khěžkarjow. We wšěch domach rěči so serbski a to też z dźěćimi; w šuli pak so z najmjeńša wot l. 1840 ani słowčka serbski wjacy wučiło njeje, tak zo dźěći, jako so je nowy wučeŕ Žylow raz spyta serbski prašeć, so hanibowachu jemu serbski wotmołwić. Jenož dwaj khěžkarjej staj němskaj, rozumitaj a wotmołwjataj pak też serbski. Prědowało je so serbski hišće wot fararjow Markusa a Kubicy hač do lěta 1876 wšě tak mjenowane połswjate dny, a hewak bu kóždu njedźelu scenje też serbski čitane. — Před jenym burskim dworom słyšach šulske dźěći serbski so rozmołwjeć, w jenym domje pak so mała holčka hanibowaše ze mnu serbski rěčeć. W korčmje rěčachu tři dźěłaćerjo němski.

Wsy Lipoj a Tornow stej, kaž mi prajachu, hišće serbskej; w škleńčeŕnjach Janoweho Doła dźěłaju Němcy a Češi; w Hóznej rěčitej dwě třećinje wobydleri hišće stajnje serbski a to też z dźěćimi, w šuli pak so wšo němski wuči, runjež je wučeŕ rodźeny Serb. Za to je korčmaŕ Němc. Wšitcy ludźo, z kotrymiž rěčach, wotmołwjachu mi serbscy, jenož jena žona, kotraž bě z Němcow rodźena, rozumješe drje, ale njemóžeše serbski powědać.

Košyna, nětko zwjetša wot luda wězo po němskim Gross-Koschn kepsnje Wilka Košna narjekowana, je kaž Łuta rjana, nahladna a po zdaću bohata serbska wjes z lutymi nowymi massivnymi twarjenjemi, wotpaliwši dźě so k połojcy w l. 1853 a

k połojcy w l. 1855, ma 432*) wobydleri w 68 hospodarstwach, mjez kotrymiž je 33 starych burskich kublow; druzy su tak mjenowani „nowokhěžkarjo“. Khudźiny tu njeje. Srjedź wsy (nawsy) je rjany dołhi brězowy hajk, na kotrehož woběmaj bokomaj burske dwory stoja. Blizko wsy leži znata w ludowych bajkach husto mjenowana Košynojc hora abo Košynska hora buram słušaca, na kotrejž z dźěla dobre wino plahuja. — Košynjenjo su hišće dospołni Serbja stari kaž młodźi, z wuwzaćom jenoho němskeho kołodźěja, kotrehož dźěći pak też jeno serbski rěča, runjež by so w šuli jenož němski wučiło. Tu přebywa hižo dlěji čas w domje swojich staršich k. kand. theol. Mato Kósak, kiž so khorowatosće dla boji duchowniske zastojnstwo přijeć.

Žónska drasta je w Košynje a susodnej Košyncy hišće čista serbska a wosebita, mjez tym zo so we Łutach a Hóznej žónske hižo nimale dospołnje po němsku troja. Košynjanki maju małe ličkate pisane kapički, kotrež „kušawki“ mjenuja, čorny zwjetša somoćany „zwjeršk“ (= lac, Mieder) a za swjate dny čorne kožuški z pufkami (Puffen) podobne kožuškam (pjezlam) našich katholskich Hornjołužičankow; wšědny dźeń pak khodźa w zymje, kaž w lěće bjez kožuškow z nahimaj rukomaj.

II. Komorowska wosada.

Do Komorowskeje wosady słušeju: město (Zły) Komorow (Senftenberg) z předměstkami Nowe Městko (Thamm resp. Neusorge), Wjeska (Jüttendorf) a Winicy (Weinberge) a wsy: Bukojna (zwjetša po němsku Buchwałd mjenowana), Košynka, Sedlišćo (kepsnje też Selišćo, Šelišćo, Šališćo, n. Sedlitz a Settlitz), Rěpišćo (skepsane Rěpišć, n. Reppist), Rowna (gen. Rowneje, po němskim Rauno też zmylnje Ruwno), Wórlica (Sm. Horlica po němsk. Hörlitz), Brězk (zmylnje też Brězka a Brězki, n. Brieske) a skónčnje wjes do Hornich Łužic należaca Němješk (Niemitsch).

*) Wšě tute data podawam po ludličenju lěta 1875 resp. po samsnym ličenju swojich spowědarjow, dokelž při wšěm prošenju data ludličenja 1880 dostać njemóžach nimo tych z Khoćebuzskeho wokrjesa, kotrež běchu w „Bramborskich Nowinach“ wozjewjene.

Komorowska wosada, w kotrejž bu reformacija w l. 1539 wot sakskeho wójwody Jurja zawjedźena, je hišće cyle serbska, runjež tam wot l. 1878 žadyn serbski farař wjacy njeje. Hišće w l. 1864 běchu w Komorowje serbscy tři duchowni, mjennjcy wyšši farař Libuša (rodź. ze Zdźarja p. Budystec, † 1867), archidiakonus Kózlik (rodź. 1806 w Lejnje p. Wojerec, do zastojnistwa postajeny 1835, pension. 1. jan. 1878), a diakonus Šimjenc (rodź. Němc z Drjewka, kiž bě serbski nawuknuł, † 1865). Wot nich stajnje archidiakon dwě njedźeli, wyšši farař 3. a diakon 4. njedźelu w serbskej cyrkwi jenož serbski předowachu, mjez tym zo woni němske bože služby za Němcow w němskej cyrkwi w podobnym rjedźe dźeržachu; diakon bě na dobo też z fararjom w Sedlišću a měješe tam trójcy za měsac předować. Dokelž su wšě tute tři duchowne města špatnje mytowane — wyšši farař dostawa 800, archidiakon 350, a diakon (sobu jako farař w Sedlišću) 500 toleŕ — njezamołwješe so při znatym njedostatku na duchownych a předewšěm serbskich žadyn Serb wo nje, a wo archidiakonatstwo ani Němc njerodźeše. Tuž poslědniše, kaž so wobzamknu, na dalše vakantne wostanje a z jeho dokhodow so mzda fararja a diakona polěpša. — W sotrowskej cyrkwi Sedlišćanskej so hižo wot lěta 1865 jenož němski předuje, w Komorowje pak je na próstwu wosady k. archidiakon Kózlik też po swojim wusłuženju hišće hač do l. 1880 kóždu njedźelu dobrowólnje serbski předował. — Kěrluše su so na serbskich kemšenjach we woběmaj cyrkwjomaj drje přeco němske spěwałe, znajmjeńša pak wot poslědnich 75 lět, kaž Kózlik wobkrućeše. Wukhadźa to z toho, zo wučerjo w šulach serbski čitać njewučachu a njewuča! Z cyła so w šulach Komorowskeje wosady hižo wot spočatka tutoho stoléća zwjetša ani słowčka serbski wučiło ani rěčało njeje, w Komorowje samym pak wězo ženje.

Komorow z předměstami ma 2100 wobydleri; w měsće samym je 60 serbskich hospodarjow a wokoło 250 serbskich služobnych. W brunicowych podkopkach a fabrikach wokolnosće dźěła też khětra črjódka Polakow a Čechow, kotřiž z dźěla sobu do serbskeje cyrkwje kemši khodźachu a wot Kózlika husto křćenicu swojich dźěći žadachu, runjež su zwjetša katholscy.

Wot předměsćow ma Nowe Městko 250 a Wjeska něšto přez 300 wobydleri; z nich je jenož dźesaćina němska, w serbskich swójbach powěda so też z dźěćimi serbski; na Winicach, kiž su wot-samych Němcow założene, pak je lědma pjećina serbska.

Bukojna, wjes z wjele nowymi massivnymi twarjenjemi a bjez knježeho dwora, liči 290 ludźi w 44 statokach, mjenujcy 14 burskich, 7 nowokhěžeŕskich a 23 zahrodniskich domow. Wšitcy wobydlerjo su Serbja z wuwzaćom 8 mužskich; tuć pak maju serbske žony a jich dźěći powědaju serbski; z cyła rěča tu dźěći domach wšě serbscy, ducy do šule pak holcy serbski, hólčata zwjetša němski; na wsy słyšach hrajkace małe dźěći so serbski zabawjeć. Pisać, kaž mi wobswědčachu, nichtó serbski njemóže ani wot dorostłych ani wot šulskich dźěći, čitać pak móža jara špatnje, štož dźě njeje tu tak spodźiwne kaž druhdźe, dokelž je Bukojna do Komorowskeje němskeje (měšćanskeje) šule zašulowana. — Žony nošachu na hłowje serbske kapički, nježenjene holcy pak němske rubiška.

Košynka, cyle nowa wjes, dokelž je so w lětomaj 1858 a 60 zwotpaliła, z młynom Jatk abo Wjatk (Wettigmühle) wobsahuje 225 wobydleri w 26 hospodarstwach, z 18 burskimi kubłami, kotrychž wobsedźerjo su zwjetša zamóžići. Wjes je do čista serbska.

Blizko hornjołužiskich mjezow leži wjes Škodow (Skado), kiž bu 1876 z Komorowskeje do Lejnjanskeje (hornjołužiskeje) wosady wufarowana, do kotrejež běše hižo dawno zašulowana. Też tuta wjes je do čista serbska, sam wobsedźeŕ ryćeŕkubła rozumi a powěda też někak serbski.

Runje tak stej hišće cyle serbskej wsy: Němješk, před dlějšim časom z Ruhlandskeje wosady wufarowana, nimo ryćeŕkublerja, a namjezno-hornjołužiske Čikecy (Peickwitz), kotrež su pak do Bukowa (Hohenbocka) zafarowane.

Brěžk je wjetša při rěcy Halštrowje ležaca wjes z 300 wobydlerjemi, kotřiž su po swědčenju Kózlika hišće serbscy, a ma swoju šulu.

Brěžčan wučerjo běchu: Zohla, Kobus, Zinke, Jurko (Serb, krawc), 1818 Lehmann, 1823 Fleischer, 1832 Glieze, 1833 Jenč (rodź. Serb z Barc p. Wótrowa), 1838 Steinert, 1839 Mat z Kalawy, 1844 Nowak (Serb z Paprotneje),

1847 Kochan z Klěšišć (rozumješe serbski), 1852 Richter ze Šejkowa (rozumi derje serbski).

Wot 50 šulskich dźěći powěda, kaž wučeŕ Richter swědčeše, jenož połojca hišće serbski; serbski so wězo w šuli ničo njewuči, tež najstarši ludźo su tam jeno němski wukli; čitać we wsy nichtó serbski njemóže, nima tež nichtó pječa serbskich knihow, němskich drje pak tež nic. Šěsćo hospodarjo z Němcow so do wsy ženiwši njemóža serbski; młoda generacija niže 30 lět powěda hižo radšo mjez sobu němski, hdyž tež jara špatnje; dźěći rěča ze staršimi ludźimi serbski, z młódšimi pak němski; nimale w połojcy swójbow so z dźěćimi jenož němski rěči; tutu měšanu a skepsanu němčinu słyšeć pak je jara směšno, ale tež — zrudno! Jako na wsy staršeho muža zetkawši serbski strowjachmoj, přistupi wón radosćiwy k namaj a zawoła: Nó, to su žadne hosće, tych musym z ruku witać! —

Přistawk: Serbowstwo na wsach wokoło Ruhlanda je nimale cyle zašło. — Do čista němske su wsy: Wjelke a Małe Khmjelny (Gr. u. Kl.-Kmehlen), Tetawa (Tettau), Kropnja (Kroppen), Janojce (Jannowitz), Kosćebran (Costebran) přez 100 lět, Friedrichsthal, škleńčeŕniska kolonija před 100 lětami założena. Někotři stari ludźo powědaju abo rozumja hišće serbski w: Bělnom (Bělno-Biehlen) přez 50 lět stari, w Čornogozdźe (Zschornogosda) přez 60 lět stari; w Čornej Wodźe (Schwarzbach) je pječa hišće něsto wjacy Serbow. — We Łucce (Łucka-Naundorf) pod Ruhlandom njewědźeše so 50-lětny muž, kotrehož so wuwoprašowachmoj, ani dopomnić, zo by so hdy we wsy za jeho młode lěta serbski rěčało. Jenož dźěłaćeŕska swójba, muž a žona, kotrejž běštaj z Čorneje Wody přićahłoj, rozumještaj serbski.

Wórlica, mějicy zwjetša nowe cyhelowe twarjenja, dokelž je so 1849 zwotpaliła, wobsahuje w 28 hospodarstwach (16 burskich, 7 zahrodniskich, 5 khěžkarskich) 250 wobydleri, kiž su wšitcy serbscy, stari a młodźi. Blizko wsy ležace Wórličan Winicy su němska kolonija z 20 domami. Wjesna šula je 1827 założena; prjedy je so šula měła w burskich domach po rjadu, runje kaž we wšelakich druhich stronach za stare časy. Hišće před 40 lětami je so druhdy něšto serbski wučiło.

Wučerjo tu běchu: Zohla, Němc, kiž do Wik čehnješe, Kubaš, Serb. kiž bě 54 lět z wučerjom, a Hejnca z Łutow wot 1872, Serb. Šulskich dźěći je 40, wučeŕskeho myta 400 toleŕ.

Wórličan korčmaŕ bě dosć zdźěłany muž a dobry Serb, kiž namaj rjeknu: „Ja som Serb, tu su same Serby. — To jo sromota,

žo ženoho serbskeho fararja njemamy a žo chcedźa nam Komorčany serbsku cyrkej předać. To jo njeprawda; za druge landy musymy kollekty dawać, to njejo žeden moral wěc! Serbska stoji prozna! Wórličany, Rěpišćany, Buchwałdy a Rownany su pózadali Serba, njejsu skrygnuli!“

Rowna, wjes z 500 wobydlerjemi, hdyž mnohich cuzych fabrikskich dźěłaćerjow a hewjerjow sobu ličiš, je po swědčenju stareho wjesneho šołty po štwórćinje hišće serbska. Wot 20-lětnych ludźi we wsy rodźenych rozumja nimale wšitcy hišće serbski, wjele pak jich rěči radšo němski dla wobkhada z cuzymi dźěłaćerjemi. — Wjesna šula, w l. 1851 nowonatwarjena, ma 200 toleŕ dokhodow a wot šulskich dźěći (120) powěda z najmjeńša dźesaćina hišće serbski, serbski rozumi pak jich wjacy. Serbski so ženje wučiło njeje.

Wučerjo běchu tu: Kochan, Serb, nětk w Čornogozdze, Krolich, Němc, nětk we Wjelcej, Nowka, Serb, nětk na Lipjem p. Lubnjowa, a Paulitz, Němc.

Rěpišćo, wjes z wulkimi brunicowymi podkopkami a briketowymi fabrikami, je połna cuzeho ludu, kiž domjacy trochu kazy. Nimo fabrikskich dźěłaćerjow bydli pak tam wokoło 200 serbskich ludźi w 16 burskich a 6 zahrodniskich swójbach, kotrež su wšě hišće wašnje a rěč swojich wótcow zakhowałe. Rěpišćan šula, wokoło 1840 założena, njeje ženje serbskeje wučby měła. Wučerjo: Drogan (— 1853), Bubnaŕ (— 1858), Serbaj, a Sulomo a Seyffert, Němcaj.

Sedlišćo, najwjetša a najzajimawša do čista serbska wjes Komorowskeje wosady, z 416 wobydlerjemi (1875) ma zwjetša wulke cyhelowe domy po wohnju lěta 1862, při kotrymž so dwaj człowjekaj, 64 kruch rohateho a wjele drobneho skotu a wšitke knihi spalichu. Wobydleŕstwo wobstoji z 36 połleńkow, 6 zahrodnikow, 3 starokhěžkarjow a 10 nowokhěžkarjow, kotřiž su pak też zwjetša połleńcy. Němcow, kiž su z cuzby přićahnuli, je we wsy 20—25, woni rozumja pak a powědaju też zwjetša wšitcy serbski, kaž n. př., štož sam słyšach, němski korčmaŕ ze swojimi wjesnymi hosćimi. Młody muž, kiž je so před krótkim z Němcow do Sedlišća ženił, rěči ze swojej žonu němski, wona pak jemu serbski wotmołwja. W Drjewku pola fararja emer.

Broniša bě serbska służobna ze Sedlišća, kiž jara špatnje němski, ćim lěpje pak serbski rěčeše. Z cyła je w tamnej wsy hišće mnoho ludźi, kiž němski lědma rozumja a so powědać hanibuja, wězo dokelž njemóža.

Sedlišćo wobsedźi cyrkej z wěžu, 1823 nowonatwarjenu, ale bjez farskeho bydła, kotraž njeje filia, ale sotra Komorowskeje. Patronat nad cyrkwju słuša Sedlišćanskej gmejnje, nad šulu pak knježeŕstwu. — Hač do l. 1820 je so w Sedlišćan cyrkwi jenož serbski prědowało, potom stajnje najprjedy němski a na to serbski, wšo za sobu kaž so to hišće dźensa w najwjacy delnjołužiskich wosadach stawa; to pak nic tohodla, zo ludźo nětko lěpje němski zrozumjachu — wšako hišće dźensa z wulkeho dźěla njerozumja — ale zo bychu so nuzowani wot duchowneho na němske prědowanje zwučili a tak skónčnje jeho lěnjosći połěkowali; přetož cyle, kaž bě wočakowane — štóž hišće so naposłuchał njebě abo komuž so hišće wostudźiło njebě sedźeć — jenož tón hišće wosta też na serbskim prědowanju; hač pak bě so štó na njezrozumjenym Božim słowje natwarił abo nic, wo to duchownemu starosć njebě! — Při tutym změšenju Božeje służby zastupichu też němske spěwarske, a serbski cyrkwiny spěw přesta. — Wot lěta 1840 započa duchowny Šimjenc jenož němski prědować a do němskeho prědowanja krótke serbske wukładowanju toho, štož bě po jeho zdaću ludej njezrozumliwe, zapletować. Pozdźišo pak tutón dušow pastyŕ też to wjacy za nuzne njeměješe a jenož hišće epistole a evangelije němski a serbski čitaše; křćenicu a swjate wotkazanje pak praješe wón najprjedy němski a potom serbski. A hdźež bě wón sobu na serbskich kwasach, dyrbjachu ludźo jemu k woli němski rěčeć, by-li to też šło a klinčało nanajžałostnišo. Wot l. 1865 pak w Sedlišćan cyrkwi žanoho słowčka serbski wjacy słyšeć njeje było. — Wobstojnosće w šuli njejsu lěpše. W l. 1818 so prěni woprawdźity wučeŕ, mjenujcy Böhmer (rodź. 1800 w Šejkowje [Zschipkau] p. Komorowa, † 1871) postaji; prjedy toho wučachu krawcy a šewcy we wsy pódla swojeho rjemjesła n. př. krawc Dubk hač do l. 1818. Böhmer rozwučowaše, dokelž hinak njeńdźeše, zwjetša serbski, pruhowanja před superintendentom pak běchu němske, a tuž dźěći ničo njemóžachu; tohodla bu Böhmer, kaž mi nětčiši wučeŕ powědaše,

wot superintendenta nuzowany, zo so w l. 1855 emeritować da. Na jeho město so postaji za wučerja Julius Richter, Serb, rodź. w Slopišćach (Schlepzig) pola Lubina, kiž bě prjedy wot 1852—55 z wučerjom we Wjelcej. Wón ani słowčka serbski njewuči na rozsudźite žadanje Grodkowskeho superintendenta, runjež ma z dźěćimi, hdyž do šule zastupja, přez wjele lět žadławu dračinu, doniž jeho z cyła zrozumja a što nawuknu. Wón rjeknu: „Unter großer Mühe wird ihnen das Deutsche eingebleut, es gehört dazu eine furchtbare Geduld und Uebung.“ Ale — eingebleut dyrbi być!

Sedlišćan wobydlerjo běchu w zastarsku z dźěla kralowskej domaenje, z dźěla cyrkwi w Komorowje poddani a mjenuja so po tym hišće dźensa „Domänenbauern“ a „Kastenbauern“. Přeńši mějachu wšelake kralowske służby, jedyn n. př. dyrbješe psy kormić, druhi konje pasć a t. d.; poslědniši płaća hišće dźensa dawki do Komorowskeho cyrkwineho kašća (aerarija), z kotrychž so Sedlišćan duchowny a wučeŕ mytujetaj. — Tak mjenowani starokhěžkarjo wužiwaju wjacy praw hač nowokhěžkarjo; woni maju n. př. z burami dźěl na gmejnskej pastwje a holi. — Swoje časniki twarja sebi Sedlišćenjo zwjetša sami z drjewa; su to we wulkich kašćikach wulke koleska a rěkaju wšědnje „serbske zegarje“. — Khudźina dostawa dary z Budarjoweho wustawa; prjedy wudźělachu so tu też pjenjezy z legata Franki w Budyšinje, kotrež pak so nětko jenož hišće w Komorowje samym rozdawaju.

Sedlišćan žónske maju hišće swoju narodnu drastu, mužscy nic wjacy. Tola hišće před krótkim khodźachu mužowje w kušich kholowach do kolen, dołhich škórnjach a njedospołnych nohajcach, kotrež so jenož kaž mufki na bristwja tykachu, zo bychu nahotu srjedź kholowy a škórnjow přikryłe; na nozy samej njebě nohajca, ale słoma resp. kruch lapy. Při wulkich swjedźenjach pak tčachu jich nohi w dołhich pyšnych běłych abo pisanych nohajcach a swětłych šnalojtych črijach. Na hłowje nošachu šěroki pjelšći kłobuk. Kemši khodźachu w dołhim kabaće ze šěreho hrubeho sukna z krótkim překasom (taillu) a dołhimi porćmami; přědku swětleštaj so dwaj dołhaj rjadkaj małych kónčojtych bublinkow. Tutón kabat dosta so kóždemu mandźelskemu

k wěrowanju a dyrbješe jeho hač do smjerće wudźeržeć, zo by z dobom jeho smjertny kitel był. Poslědni, kiž je tajku drastu hišće nosył, bě stary Kosak, kotryž w l. 1879 wumrě.

Dźensa woblekaju so njedźelu a swjate dny mužscy krótku šěro- a módropłatowu jaku z cynowymi štyridźěrkatymi bublinkami, kajkež so hewak na kholowy přišiwaju. Na wiki do Komorowa pak khodźa najbóle w kušich jakach ze šěreho hrubeho sukna z wulkimi žołtomjedźowymi wulkowuškatymi bublinkami.

Sedlišćanki maju krótke wjeleropate wołmjane suknje hač do kolen, kotrež sebi same tkaja a šija a „warfroki“ mjenuja; w lěće njedźelu nošа rjane běłe wušite nohajcy z módrymi sukanymi klinčkami we šikowanych stupničkach a na hłowje małe ličkate kapički z cankami, tak mjenowane „kušawki“; w prjedawšich časach so młode žony njedźelu na kemše běłe, na róčne časy — a njewjesty k wěrowanju — pak čorne borty (němski: Barthaube!) stajachu. — W zymje khodźa, kaž Košynjanki, w čornych kožuškach z pufatymi rukawami, w lěće pak a we jstwje wusłečene w běłych košulinych rukawach hač do łohća dosahacych, kiž su wšelako z pisanymi nitkami přešite a wušite. — Žałobna drasta je w Sedlišću čorna.

III. Klěšišćanska wosada.

Do tuteje wosady słušeju wsy: Klěšišća (h.-serbsk. Klěćišća, n. Klettwitz), Zdźařk (Särchen), Paradies, Murjow (Meurow), Sowjo, (skeps. Sojow, n. Sauo), Šejkow (Smoleŕ: Tšipkow, n. Zschipkau, vulgo Schipke), kiž bu hakle w. l. 1874 z Komorowskeje wosady wufarowany.

Cyła wosada bu w našim lětstotku skoro do čista přeněmčena: we wšěch jeje wsach z wuwzaćom Šejkowa rozumi dźensa jenož hišće něšto malo starych ludźi serbski.

Poslědnjej serbskej fararjej w Klěšišćach běštaj Rychtař a Słomka († 1874); tutoho sebi wosada, za předowanjom w maćernym jazyku žadaca, z Ćeplic (Teplitz) p. Žahanja powoła, dokelž bě z rodu Serb. Wón też hišće hdys a hdys serbski předowaše tu a w tehdušej filiali Załužu (Salhausen), ale wokoło lěta 1840 z tym cyle zasta. Po napřećnym swědčenju stareho muža z Murjowa njejstaj pak hižo ani Rychtař ani Słomka wjacy serbski předowałoj;

wón měnješe drje najskerje, zo wjacy porjadnych serbskich předowanjow było njeje.

Nimo přičinow ze strony cyrkwje a šule je so tale wosada přede wšěm tak spěšnje přeněmčiła też dla wjele cuzeho ludu do njeje přićahłeho, kiž we wonych brunicowych podkopkach, briketowych fabrikach a škleńčeŕnjach dźěła. Hižo před 40 lětami běštej tohodla wsy Klěšišća a Zdźaŕk bóle němskej a zněmčenej hač dźensniši dźeń Šejkow, kiž pak ma też mnoho cuzeho wobydleŕstwa; w Zdźaŕku rozmołwjachu so tehdy z najmjeńša hišće nimale wšitcy stari ludźo mjez sobu serbski. — W Šejkowje su hišće dźensa wšě ratařske swójby serbske; po wšelakich powěsćach liči so tam 26 burskich domow, z kotrychž so w 13 swójbach serbski rěči a to też z dźěćimi; hewak pak wuměja wšitcy tam rodźeni přez 40 lět stari ludźo hišće serbscy. — Paradies su sebi Němcy założili a plahuja tam wino a sad. Jena žona z Paradiesa namaj spowědźi, zo móže jeje muž serbski a zo někotři stari ludźo we wsy serbski rěča. — W Sowjom rozumja z 300 wobydleri nimo někotrych młodych žonow, kotrež su so tam ze serbskich stronow wudałe, 12 starši ludźo serbski, mjez nimi też 45-lětny korčmaŕ, kiž namaj to zdźěli. Dźěći pak njewědźa ani słowčka serbski. — W Murjowje bydleše hišće 21 serbskich wosobow. Zajimawa žiwa powostanka hinjaceho tam Serbowstwa bě 90-lětna slepa žona, stara Cochowa, bydlaca na wuměnku pola swojeho wnuka w ćmowitej pěčnej khěžcy. Tuta slepica měješe wulki nop ze sněhbělymi włosami a na nim stary čorny baret, kajkiž hewak duchowni noša. Hižo z wjele lět tam we swojim khlěwičku sedźeše samotna a wopušćena wot wšeho swěta we swojej sleposći při přaznym kolesku a kudźałcy, čakajo na jandźela smjerće, zo by ju z tutoho zeńskeho hubjenstwa wumóhł. Naju tutón jeje wobraz žiwje dopominaše na tamnu poslědnju staru Słowjanku, z kotrejž w l. 1404 słowjanska rěč na kupje Ranje k rowu dźěše. Rěčachmoj k njej serbski, a wona nad tym cyła zadźiwana a zahorjena njemóžeše wopřijeć, z wotkel mój jenož přikhadźamoj, zo mózemoj serbski, dokelž sebi mysleše, zo je wona hišće jenička, kiž serbski rozumi. Wožiwjejo kaž ze sona skorżeše namaj z wjele słowami a zrudnym mrěwacym hłosom, kak

su za jeje młode lěta Serbowstwo w jeje narodnej wsy zabiwali a zahubjeli, husto přistajejo: „To njejo Bóža wóla!“

IV. Wosada: Wormlag-Załuž-Wótřow.

Farska cyrkej je w Wormlaze (Worml'ag, Wormulag, n. Wormlage); w Załužu (kepsuje Žałž, n. Salhausen) a Wótřowje (Dobristroh) stej filiali; zafarowane do Wormlagi su Barce (Bartzig). — Tež tuta wosada je wot spočatka našeho stolěća skoro dospołnje přeněmčena. Serbski rozumja hišće: we Wormlaze 1 stara žona, w Barcach 3 mužowje a 2 starej žonje, w Załužu hišće 6 starych ludźi. Před 30 lětami rěčeše so hišće wjele serbski, a před 25 lětami bě we Wormlaze po swědčenju Kózlika hišće 10 serbskich swójbow. — Wot 450 dušow móže a rěči mjez sobu serbski we Wótřowje hišće wokoło 35 starych ludźi, mjez nimi korčmař; jeho stara mać khodźeše pó stwje w serbskej drasće: w čornej žónskej kapje a čornym kožuše, runje kaž naša njebohačka wowka. — Z Budarjoweho wotkazanja so w tutej wosadźe kóžde lěto hišće dary wudźěleja.

Přistawk. Susodna nawječorna wosada Załgosć (Salgast) z Dolanami (Dolany, n. Dollenchen) a Drochnowom (Drochnow, n. Drochno) je hižo dawno cyle zněmčena. Před 40 lětami powědachu w Drochnowje stari ludźo hišće trochu serbski, dźěći pak hižo zwjetša wjacy serbski njerozumjachu. Nětk bydli tam 5 Serbow, kotřiž su ze serbskich stron přićahli.

V. Rańska wosada.

Do Rańskeje wosady słušeju wsy: Rań (Gross-Räschen), Rańk (Klein-Räschen), Bukowka (Bückgen), Smogrow (Schmogro), Suchy Gózd (Dörrwalde), hdźež je filiala, a Wošków (Woschko) jako hóstna wjes. Šule su w Ranju a Suchym Gózdźe.

Rańscy fararjo běchu: 1) Jurij Homigius 1620—44, woteńdźe do Komorowa; 2) Fabricius, syn duchowneho Fabricia w Bukowcu (Böckwitz) p. Kupska (Mückenberg) 1645—49, bě sobu duchowny zastarař za Žarnow a Lěskej, † w Žarnowje; 3) David Wiederauf z Grabina (Finsterwalde) 1649—52, woteńdźe do Klěšišć; 4) Pětr Haendel z Komorowa, přińdźe 1652 ze Žarnowa a † 1664, 37 lět stary; 5) Jurij Schmel z Komorowa, bě 1663 substitut, 1664 farař, woteńdźe 1668 do Stareje Darbny; 6) Daniel Fabricius ze Žarnowa 1668—75, woteńdźe do Klěšišć; 7) Jan Baran (Baranius) ze Žarnowa 1675—1716, † 75 lět stary; 8) Jan Büttner, Baranowy přichodny syn a wot l. 1705 substitut, bě farař wot 1716—18, woteńdźe do Žarnowa;

9) Friedrich Daniel Fabricius 1718—26, woteńdźe do Ahlsdorfa; 10) Jurij Dumiš z Wjelkowa p. Biskopic 1726—34, woteńdźe do Komorowa, pozdźišo do Łutow: wón měješe za substituta połłěta M. Schneidera, kiž bu pozdźišo wyšši farař w Komorowje; 11) Jan Handrij Fickold 1734—52, woteńdźe do Tarpego (Terpt) p. Lubina; 12) Khrystof Kitan, burski syn z Hartmanoje p. Lubina 1752—62, woteńdźe do Klěšišć; 13) Jan Bohalub Bormann z Draždźan 1662—72, běše prjedy substitut w Klěšišćach a pozdźišo archidiakon we Wojerecach; 14) Karl Bohalub Frencel (Brancl) z Wik (Petershayn) 1772—1818, potomnik Michała Frencela Budyšćanskeho, bě wot 1770—72 z kapłanom w St. Darbnje, † 76 lět stary 21. aug. 1818; wón je za swojich potomnikow stipendij wot 63 hr. na lěto při Lipsčanskej universiće wustajił; 15) Křesćan Balzer z Trjebojc p. Khoćebuza 1819—24, woteńdźe do Schönborna p. Dobriługa († 1831), 16) Bjedrich Ferdinand Post z Bórkow 1824—28, syn wučerja, rodź. 6. aug. 1798, běše 1815 sobu jako dobrowólnik we wójnje přećiwo Napoleonej I., 1828—30 z fararjom w Ługawje p. Dobriługa, 1830 z archidiakonom w Komorowje, † tam 1835; 17) Jan Křesćan Richter, rodź. w Bližnikec młynje p. Zdźarć p. Klěšišć 5. měrca 1793, wot 1819—28 farař w Žarnowje, februar-hapryl 1828 farař w Ługawje p. Dobriługa, w meji a juniju 1828 farař vicarius w Ranju, jako bě hižo farař designatus za Łuta (1828—56); 18) Karl Hendrich Richter 1828—34, rodź. w Połčnicy H.-Ł. 23. februar 1799, bě 1827 pomocny prědar w St. Darbnje, 1834 woteńdźe z Ranja do Naźejec (Nehsdorf) p. Grabina († 1845); 19) Křesćan Pannewitz 1835—46, rodź. burski syn z Dešna p. Khoćebuza 28. hapr. 1805, woteńdźe 1846 za wyššeho fararja do Wětošowa; 20) Bohakhwal Markus 1846—57, burski syn ze Zakrjowa p. Grodka rodź. 15. aug. 1815, woteńdźe 1857 do Łutow; 21) Jan Karl Bjedrich Zwahr (Swora) wot 1857, syn Střadowskeho fararja, rodź. 14. aug. 1818.

Za katholske časy bě w Ranju kapała sw. Marje Madleny, do Stareje Darbny słušaca. W 30-lětnej wójnje so Rań jako samostatna wosada wot Darbny wottorže a sebi w l. 1656 cyrkej natwari; nětčiša kamjeńtna cyrkej z rjanej wěžu nasta w l. 1730 přez wurjadnu prócu a woporniwosć tehdušeho fararja Dumiša; sakski kurwjeřch dari k njej na jeho próstwy drjewo z wjeřchowskeje hole, a Dumiš bě stajnje sam pódla při pušćenju atd. — Porjadne serbske prědowanja su hižo před Pannewitzom zašłe; za čas Markusa a Swory prědowaše so jenož na poł swjatych dnjach hišće serbski, spěwaše so pak pódla jenož z němskich spěwařskich; w l. 1868 je Swora ze serbskim prědowanjom cyle zastał, sobu dla jeneje kontroversy, kotruž měješe pječa při předawanju swojeho delnjoserbskeho słownika z jenym Budyšinskim knihikupcom. — W šuli so po Sworowym swědčenju ženje serbski wučiło njeje.

Rań je wjes z wokoło 380—400 wobydlerjemi w 40 hospodarstwach a ma zwjetša massivne cyhelowe twarjenja, dokelž je so trójcy: 1662, 1781, 1825 cyła zwotpaliła. Wokolnosć je wjele cuzeho napohlada dostała přez nastaće brunicowych podkopkow, škleńčerńjow a chemiskich fabrikow srjedź Rowneje a Ranja, w kotrychž wokoło 1000 cuzych dźěłaćeri dźěła. — Rańk ma wokoło 150 dušow w 28, Bukowka wok. 150 w 26 a Smogrow wok. 180 w 30 hospodarstwach. — W kóždej tutych 4 wsow su tři štwórćiny wobydleri hišće serbske; we wjele domach knježi serbska rěč mjez starymi a młodymi, haj w jenej Rańskej swójbje rěči so z wotmysłom jenož serbski; w korčmje rozmołwjeju pak so Serbja němski drje sobu dla němskeho korčmarja a mnohich němskich dźěłaćerjow, kiž tam přeco bywaju; hewak rozumja pak tam rodźeni Němcy też zwjetša serbski. — W Smogrowje rěči so z dźěćimi nimale jenož němski a njerozumi jich hižo wjele wjacy serbski. Po druhim swědčenju rozumi a powěda też w Bukowce jenož hišće třećina dźěći serbski.

Žónske počinaju w Ranju němsku drastu lubować. Dwě starej žonje pak khodźitej hišće w zastarskich bramatych čapkach.

W filiale Suchem Gózdźe, wsy z 300 dušemi, prědowaše so w l. 1850 hišće serbski na połswjatych dnjach, kaž w Ranju, a w l. 1848 rěčeše so skoro hišće we wšěch swójbach serbski, nětko pak dorosćeni mjez sobu serbski powědaju, z dźěćimi pak němski. Ludźo wyše 40 lět móža hišće wšitcy serbski, wot starših nježli 20 lět wokoło 15, haj w někotrych swójbach rěči so pječa też hišće z dźěćimi serbski; šulske dźěći so při hrajkanju němski zabawjeju.

We Woškowje (z 200 wobydlerjemi) powěda hišće wokoło 16 ludźi serbski, 20 druhich hišće rozumi, dźěći ničo wjacy njerozumja.

VI. Wosada: Žarnow z Lěskeju.

Do Žarnowskeje wosady słušeja wsy: Žarnow (Smol. zmyln. Zarnow, n. Wendisch-Sornow), Zasrjew (Smol. Zasery, n. Rosendorf: tajke rjane němske pomjenowanje je sebi wjes přiswojiła, zo by z tym njerjane serbske wudmo paralysowała) a filiala Lěskej (też Lěska n. Lieske).

Žarnow ma přez 80, Zasrjew 30 a Lěskej 37 hospodarstwow. Zo by so w Žarnowskej abo Lěskojskej šuli hdy też serbski wučiło, so nichtó dopomnić njewědźeše; nětčiši Žarnojski wučeŕ Lowka je z rodu Serb a Lěskojski Fiebiger je serbski we Wjelcej nawuknuć dyrbjał, kaž praješe. — W tutej wosadźe wot l. 1830 žanoho serbskeho duchowneho wjacy nimaju. Prěni němski duchowny bě, prjedy hač jeho wuzwolichu, wosadźe zjawnje slubił, zo chce bórzy serbski nawuknuć. Tola wón swoje slubjenje ženje dopjelnił njeje. Při wšěm tym njezbožu w cyrkwi a šuli pak je wosada hišće skoro dospołnje serbska a ludźo, kotřiž Bože słowo w maćeŕnej rěči lubuja, khodźa z Lěskeje do Wjelceje a ze Žarnowa a Zasrjewa do Parcowa na serbske Bože służby. Žadyn faraŕ pak sebi tu njepomysli, zo je jeho swjata winowatosć, jeli chce służobnik Boži nic jeno rěkać ale też być, zo by serbsku rěč nawuknuwši serbskej wosadźe zaso serbski předował.

Po wjacorym swědčenju a mojim samsnym nazhonjenju powědaju wšitcy rodźeni wosadnicy domach hišće serbski; němskich swójbow je w Žarnowje 6: faraŕ, wučeŕ (po prawym Serb), kowaŕ, wětrnikaŕ a młynk, w Lěskej 4, mjez nimi wučeŕ. Po najnowišej powěsći (1884) w Žarnowje wot 420 wobydleri jich 320 wsědnje serbski rěči. Němcy, kiž do wosady přićahnu, nawuknu a rěča, znjese-li so to z jich socialnym stejnišćom, bórzy też serbski, přede wšěm pak jich dźěći, z čehož widźimy, kak mócny tam serbski žiwjoł hišće je. Haj, jedyn němski swědk wobkrućeše, zo w Žarnowje ludźo hišće prawje němski njemóža: „Die Leute ſprechen von Jugend auf wendiſch und können faſt nicht richtig deutſch", a wučerjowa w Lěskej wuznawaše: „Die Dreſcher ſprechen unter einander faſt nur wendiſch, die Schulkinder aber zumeiſt deutſch." Nimale tak swědčeše też Lěskojska šołćina, zo serbski wšitcy rozumja, ale jenož dwě třećinje stajnje serbscy powědatej, druzy zwjetša němski; wot 30 šulskich dźěći powědaju 10 přeco serbski domach, druhe pak najbóle na serbske prašenja staršich němscy wotmołwjeju. „Wina na tom jo nimska šula!" wona skónči. W Zasrjewje su wšitcy wobydlerjo serbscy, tola we wotkubłanju dźěći knježi też tam z dźěla a druhdy němski komment, podobno kaž w Lěskej.

B. Serbowstwo wokoło Drjewka.

VII. Wicelanska wosada.

Do Wicelanskeje wosady słušeju wsy: Wiki (Petershayn), Lindow (Lindchen), a filiala Wołobuz (Almosen) z Bobošojcami (Bahnsdorf).

We Wikach a Wołobuzu přesta serbske prědowanje cyle w l. 1842 ze smjerću fararja Jana Bjedricha Dallwitza, rodz. z Khoćebuza. Tola też hižo Dallwitz prědowaše, wot kollatora nuzowany, jenož hišće w róčnych časach po němskej Božej służbje też serbski; spowědź, kotraž ma so tu trójcy wob lěto (?), bě jenož jónu serbska a to prěnja; spěwachu so — dźiw! — pječa na serbskich kemšenjach hač do kónca też serbske kěrluše. Po Dallwitzowej smjerći njepřida tehduši kollator oberstlieutenant z Rottberg, zo by so zaso po žadanju wosady serbski farař wuzwolił, ale powoła samopašnje němskeho fararja Richtera, rodź. z Sćenoje (Stennewitz) p. Lubnjowa; Wołobuzska wosada so přećiwo tomu zakhadźenju spjećowaše a wobćežowaše, bu pak nuzowana so spokojić.

Šule su we Wikach (wuč. Reichert, Serb z Górjonowa; před nim 1864—78 Zola, Serb z Parcowa), we Wołobuzu (wuč. Richter) a Bobošojcach (wuč. Nowel, Serb z Střadowa). Runjež mějachu tute šule dotal zwjetša serbskich wučerjow, so tola serbski we nich wučiło njeje.

Wiki maju 70 čisłow; kak tam ze Serbowstwom stoji, njemóžach tak prawje zhonić, wězo pak nic derje; serbski powědać nikoho njesłyšach. Něchtó mi praješe: Wot 50-lětnych a staršich wobydleri rozumja wšitcy serbski, wot 30—50-lětnych połojca, wot dźěći žane; powědaju Wicelenjo serbski jenož, hdyž do serbskich stronow přińdu. Jedyn druhi ličeše do cyła jeno na 20 Serbow we Wikach, najskeršo měnješe tajkich, kiž hišće serbski mjez sobu rěča; přetož třeći swědk wobkrućeše, zo we wsy hišće někotři ludźo serbski mjez sobu rěča a zo też něšto mało dźěći hišće serbski rozumi. — W Lindowje, małej wjesey, hdźež su ryćeŕkublerjo wšě burske kubła pokupili a twarjenja zwottorhali, móžetej jenož hišće dwě starej khudej wuměnkarcy serbski. — We Wołobuzu a Bobošojcach rěča pječa jenož stari ludźo hišće

serbski, do hromady snadź na 60 dušow. Přećiwo tomu zdźěli namaj muž z Wik, zo stej tejle wsy hišće bóle serbskej nježli Wiki, zo pak tam dźěći też wjacy serbski njewuměja. Wjelčanski wučeŕ pak zaso piše, zo w Bobošojach jeno 6 wosobow serbski rěči, z čehož pak njeslěduje, zo jich tam wjacy serbski njerozumi.

VIII. Wosada: Maliń.

Malińsku wosadu tworja: cyrkwinska wjes Maliń (Greifenhayn) z Bukowinu (Buchholz) a Radowašojcami (Rahdensdorf), filiala Rašyny (Ressen) z Lubochowom (Lubochow) a Ljaskom (Ljask, n. Leeskow) a filialka Njamorojce resp. Jamorojce (Illmersdorf). — Šule maju Maliń, Lubochow a Njamarojce.

Mjena fararjow zhonich tute: Korn z Małeho Dobrynja p. Khoćebuza — 1813, Stempel 1813—23, Blütchen, syn Łazowskeho fararja, 1823—61 a Gósław wot 1862.

Korn a Stempel staj serbski prědowałoj. Blütchen, kiž drje serbski rozumješe, dyrbješe při powołanju slubić, zo chce serbski prědować, a wón je też serbscy prědował, ale tak žałostnje, zo bě skónčnje wosada nuzowana, jeho prosyć, zo by ju ze swojim grawoćiwym serbskim prědowanjom wjacy njećwělował. To bě jemu witane, a tuž prědowaše jeno němski. Po smjerći Blütchena žadaše wosada zaso kruće fararja, kiž by serbskeje rěče mócny był, a wudoby sebi też wot kollatora, zo bu nětčiši farař Gósław, dobry Serb a swěrny duchowny, za fararja powołany, ale Blütchen bě w dołhim času swojeho duchowneho pastyŕstwa hižo telko skazył, zo jeho naslědnik wjacy wjele zdźeržeć njemóžeše. Gósław nětko w kóždej cyrkwi 3—4 raz za lěto serbski prěduje a trójcy Bože wotkazanje serbski wudźěla. K serbskemu Božemu blidu přikhadźa w Malinju zwjetša 10—12 wosobow, l. 1877 raz 17, l. 1880 11—17, w Rašynach l. 1872 11—13, l. 1873 7—12, l. 1880 5—10, w Njamorojcach w poslědnich třoch lětach 10—12. W l. 1862 přińdźe w Malinju na 70 wosobow k Božemu blidu, tehdy pak sta so to pječa bóle dla opposicije přećiwo kollatorej, też serbske kemše běchu tehdy hišće derje wopytane. Spěwali pak su tu na serbskich božich službach z najmjeńša hižo wot spočatka našeho stoléća jeno němske kěrluše. — Cyrkwina rada

w Rašynach je hižo něšto króć wobzamkowała, zo dyrbi so ze serbskej Božej służbu cyle zastać; potom pak přikhadźeju zaso ludźo a prašeju so farara, hdy budźe zaso raz serbski kemš a serbska spowědź. Też Njamorojska cyrkwina rada je 1880 postajiła, zo maju serbske bože służby zastać, dokelž su „stari wotemrěli“, a tola bě jich hišće w tym samym lěće 10—14 k Božemu blidu było. Tuž je k. Gósław zastał, doniž sebi ludźo zaso serbski kemš njepožadaju. Z cyła je w Njamorojskej cyrkwičcy jenož 11 króć wob lěto Boža służba.

Šulska wučba bě we wosadźe wot starych časow němska, a přede wšěm su w Malinju, kaž k. Gósław powědaše, knjejstwa na smjerć Serbowstwa dźěłali a wučerjow nuzowali, zo njebychu ničo serbski wučili, ale dźěći khostali, hdyž serbski mjez sobu rěča!

Tři poslědni serbscy Malińscy wučerjo běchu: Brose 1778—1808, Samuel Kopf z Čorneho Khołmca 1808—36 († 38), Jan Křesćan Nowak z Wórlicy p. Komorowa 1836—74.

We wšěch wsach Malińskeje wosady dźěći wjacy serbski njerozumja. W Malinju móže wot 390 wobydleri hišće něšto přez 20, w Radowašojcach wot 160 hišće 20, w Bukowinje wot 220 lědma hišće 10, w Rašynach wot 160 hišće 10, w Lubochowje wot 150 hišće 20 a w Njamorojcach wot 150 hišće 50 (= $^1/_3$) staršich ludźi serbski. W Njamorojcach pak tola hišće trochu lěpje z wotemrěwacym Serbowstwom stoji po swědčenju tamnišeho korčmarja, kiž móže serbski čitać a pisać, a Bjedricha Cerny w Khoćebuzu, kiž je z tamneje strony rodźeny. Z najmjeńša połojca wobydleri (75—100) rozumi hišće tam derje serbski, hdyž też so mjenje serbski rěči, ludźo pak niže 20 lět njewuměja zwjetša wjacy maćernu rěč. — W małej wjescy Ljasku z lědma 90 wobydl. móže hišće 15 wosobow serbski; jena swójba, kiž je z Gółkoje přićahła, je hišće cyle serbska.

IX. Wosada: Pricyń.

Tuta wosada wobstoji ze wsow: Pricyń (Pritzen), Kosobuz (Kunnersdorf), Njabadojce (Nebendorf), Nowa Wjes (Neudorf).

Serbske předowanje je tu 1825 ze smjerću farara Mateja Broniša, rodź. ze Smogorjowa w Błotach, přestało. Matej Broniš

prědowaše pak hižo mjenje serbski njeźli němski, też bě mjenje serbskich spowědźow njeźli němskich. Najwjacy k přeněmčenju wosady je drje přinošował prjedownik Bronišowy, z mjenom Teubner, rodź. Němc z Kemberga w Merseburgskej, kiž bě tam před 1788 z fararjom. Hižo za toho časy so na serbskich kemšach wjacy serbski spěwało njeje, po tajkim drje z cyła ženje! Mateja Broniša slědowaše wot 1826—74 jeho syn Křesćan Wylem Broniš, rodź. 5. dec. 1788, znaty serbski spisowaćel, kiž jako far. em. w Drjewku 1882 wumrě. Tón je stajnje jenož němski prědował. — Wučerjo w Pricynje běchu za časy Bronišow Serbja, njewučachu pak ničo serbski. — Tola hišće dźensa rozumja někotři stari ludźo tuteje wosady serbski, n. př. w Kosobuzu 6. Za to pak je so serbska drasta hišće krućišo zdźeržała. Njedźelu khodźa tam hišće starši mužscy z dźěla w dołhich módrych kabatach a starše žónske w serbskich běłych kapach ze šěrokimi běłymi krjózami. Młode holcy pak khodźa we wołmjanych ropatych krótkich pisanych suknjach a z dźěla też hišće w serbskich ličkatych kapičkach.

X. Wosada: Stara Darbnja.

W Darbnjej je serbske prědowanje ze smjerću fararja Lehmanna 1814 přestało. Nowy farař Koethe, rodź. Němc, bě serbske prědowanje z pomocu jenoho wosadneho spowědnika nastajiwši pruhu čitał a před wuzwolenjom wosadźe slubił, zo chce serbski dowuknuć. Potom je też hišće jónu serbski prědował, ale smjerć hubjenje. Tuž powoła cyrkwinsku radu k sebi a dźeše: „Dźěći, kaž sće widźeli, je mi tola hišće dźesać króć ćežo serbski nawuknuć, hač Wam na němske prědowanje posłuchać; tohodla njedračujće mje dlěje, chcemy ze serbskim zastać.“ A tak so też sta. — W Gózdźe (Chransdorf) do Darbnjeje słušacym je jenička babka hišće serbska.

Přistawk. W susodnej wosadcy Rědorju je Serbowstwo w samsnym času kaž w Darbnjej k rowu šło, předewšěm dokelž tam dla špatneho myta ani serbski ani němski farař dołho njewutra. Znaty farař Hauptmann běše tam serbski nawukł a farař Stempel, kiž w l. 1790 wumrě, je hišće serbski prědował. Jeho naslědnik Lippmann běše Němc, rodź. z Rudohorow. W l. 1830 njebě w Rědorju pječa hižo žadyn Serb wjacy.

XI. Sćeńcojska wosada.

Do tutejo wosady słušeju wsy: Sćeńc (słyšach tam tež wurjekowanja Šćeńc, Ćeńc, Ceńc, do Šćeńca; němski Steinitz), Giškojce (Geisendorf), Psowe Górki (Klein-Görigk), Domašojce (Domsdorf), Radušc (Zwahr: Radušć, n. Rehnsdorf) a Tŕuskojce abo Stŕuskojce (Strausdorf).

Sćeńcojska wosada je z wjetšeho dźěla hišće serbska, serbsku Božu službu pak ma jenož kóždu 3. njedźelu. Farař bydli w Drjewku, hdźež je so hač do 1798 za starych měšćanow a za serbsku čeledź kóždu njedźelu popołdnju serbski prědowało.

Drjowk abo Drjewk (h.-serb. Drěwk, n. Drebkau, vulg. Drauke) sam je wot Němcow założene městačko a ma wjele skótnych kupcow kaž Kulow Hišće dźensa je tam kaž před 100 lětami dosć serbskeje čeledźe, kotrejž dyrbjało so serbski prědować, a wulki dźěl skótnych kupcow kaž też hromadka druhich měšćanow móže serbski dla swojeho wužitka, su pak też rodźeni Serbja mjez nimi, runjež z wjetša němscy rěča. Do Drjewka je zafarowana susodna wjeska Rakow, kotraž drje budźe tohodla też z wjetša zněmčena.

W šulach Sćeńcojskeje wosady so wot starych časow jenož němcuje. Wučeŕ w Sćeńcu n. př. wukaza mi, jako so pola njeho za Serbowstwom wobhonjach: „Da müſſen Sie nach Kausche (Chwóšćej) gehen, das iſt noch ein rechtes wendiſches Loch!“ A tón běše rodźeny Serb.

W Sćeńcu móža wšitcy starši ludźo a wšitcy hospodarjo hišće serbski, wot dźěći pak jenož hišće połojca, dokelž starši po wašnju we wonej cyłej stronje wužiwanym z dźěćimi z dźěła němski rěča po přikładźe šulow, hdźež so Serbowstwo často wustorkuje a wusměšuje. Jedyn 40-lětny hospodaŕ, z kotrymž rěčachmoj, derje serbski powědaše a čitaše a bě też derje serbscy zmysleny. W Giškojcach su hišće wšitcy 150 wobydlerjo z wuwzaćom ryćeŕkublerja serbscy, wot 21 šulskich dźěći powěda połojca hišće serbski, druha połojca pak z najmjeńša rozumi. Wjesny šołta, kiž mi to wukazowaše, bě Serb, ale wulki němcowaŕ.

Podobno ma so ze Serbowstwom w Domašojcach a Ps. Górkach. W Górkach so na wsy hrajkace dźěći serbski prašach a wone mi wjesele serbski wotmołwjachu. Wo Radušcu a Stŕuskojcach mam wot k. wuč. Nowotného nadrobne powěsće: Radušc ma 172 wob., 141 rodź. Serbow, 31 rodź. Němcow

(knježski inspektor a přiwisk, dźěl čeledźe, k tomu zahrodnik a jena dźěłaćerska swójba). Wot Serbow rěča 65 serbski, mjez nimi wučeŕ a jeho swójba, a 33 rozumja hišće serbski; starši powědaju mjez sobu serbski, z dźěćimi zwjetša němski, dźěći pak mjez sobu jenož němski (tohodla su tež do Němcow sobu ličene). — W Stŕuskojcach je mjez 100 wobydl. jeno 11 Němcow (na ryćeŕkuble, a 1 dźěłać. swójba). Wot tych 89 Serbow rěča wšitcy serbscy nimo 12 dźěći, kotrež pak tež serbscy rozumja. Serbska rěč je tu knježaca, w 5 swójbach rěči so jeno serbski. Šula je w Radušcu cyle němska, tež k wułožowanju so serbska maćeŕšćina njetrjeba.

XII. Lutolska wosada.

Lutolska wosada ma wsy: Lutol (Leuthen) z 502 wobydl. (1880), Wintorp (Wintdorf t. j. Wendendorf), Košnojce (Koschendorf), Źiwize (Siewisch t. j. Dźiwina, Smol. zmylnje Źiwice) a filialu Luboś́ć (Laubst) z Gólašowom (n. Gollschow).

Poslědni serbski faraŕ běše Broniš, kiž 1875 do Khoćebuza za wyššeho fararja ćehnješe. Tola je w Lutolu hišće dźensa trójcy za lěto serbska spowědź, kotruž zwjetša Sćeńcojski faraŕ k. Zimmermann z Drjewka wukonja; hewak k. wučeŕ Kopf kóždu druhu njedźelu popołdnju serbske předowanje čita, při čimž so ze serbskich spěwaŕskich spěwa. — W Luboś́ću pak drje je serbska Boža služba cyle zašła.

Też w Lutolskej wosadźe je předewšěm šula přeněmčowała, a při tym je sebi znaty a jako paedagog (!) wuwołany wučeŕ Jeremias Kopf (z rodu Serb) zrudnu sławu zasłužił; wón běše tu 63 lět z wučerjom a wumrě 1855 80 lět stary. Kopf měješe sławnu wučeŕsku praeparandu we swojim domje a zastarowaše cyły Kalawski wokrjes z wučerjemi wot sebje wuwučenymi; hakle po jeho smjerći je so wučeŕski seminar w Starej Darbnjej założił. Wón běše w nahladach a skutkach muž kaž znaty seminarski direktor Skrodzki, kiž swojich wučeŕskich wučomcow wučeše a na swojej šuli pokazowaše, na kajke wašnje móža swoje jim poručene serbske dźěći a z tym serbske wosady najkhwatnišo přeněmčić.

We wšěch wsach Lutolskeje wosady, kiž ma přez 1000 dušow, móžetej a powědatej też zwjetša hišće dwě třećinje serbski, we wjescy Gólašowje pak jenož hišće třećina.

XIII. Wosada: Skjarbość.

Do Skjarbośćańskeje wosady słušeju wsy: Skjarbość (Sm. zm. Šorbuz po něm. Schorbus) z 444 (po ludlič. 1880), Wóseńck (Klein-Osnig) z přez 300, Wólšynka (Ölsnigk) z 72, Huraz (Smol. Wuraz, n. Auras) z 190 a Lěžyny (Löschen) z 180 wobydlerjemi.

Tudy běše poslědni serbski farař k. Oskar Pank, rodź. z Dešna, nětko farař w Lipsku, kiž bu 1870 za fararja do Barlina powołany. Wón předowaše kóždu 2. njedźelu serbski. Po nim njedosta wosada žanoho Serba za duchowneho a hač je so pozdźišo při husćišich přeměnjenjach zaso wo žanoho starała, njewěm. Tola je hišće trójcy wob lěto serbska spowědź ze serbskim předowanjom a spěwanjom. Ale zwjetša jeno stari ludźo khodźa na tutu spowědź, młódša generacija so toho wotwlakuje, přetož — „serbske Bože blido je jenož za stare žony“!

Šula za cyłu wosadu namaka so w Skjarbośću. Serbstwo ze šule a wutrobow małych dźěći je Šwjelowy prjedownik wučeŕ Lehmann z tym srědkom dospołnje wuhnał, zo dyrbješe kóžde dźěćo za kóžde serbske słowo, kotrež pikny, pjenježk khostanja płaćić. Jako Šwjela w l. 1866 do Skjarbośća přińdźe a chcyše z dźěćimi serbski rěčeć, so te tak maćerneje rěče hanibowachu, zo njebě słowčka z nich wudobyć, tuž dyrbješe je němski rozwučować, runjež widomje jeho wšě njerozumjachu.

Wobydlerjo w Skjarbośću a Wołšyncy powědaju hišće dźensa skoro wšitcy (znajmjeńša $^2/_3$) we swojich domach serbski, wonkach na zjawnosći, kaž n. př. w korčmje — štož je tu za serbskeho wjesnjana stajnje sobu kulturne městno! — pak němski, wot małych dźěći traš hišće połojca w domach serbski wuknje a rěči. Wěsty bur Běla ze swojej swójbu stajnje serbuje a z dźěćimi so serbski modli. Na wopak bur Carniš je so do „Schwarz“ překŕćił, a štóž jeho nětko hišće z jeho woprawdźitym serbskim mjenom mjenuje, dyrbi $2^1/_2$ sleborna khostanja płaćić — za palenc k přepiću! — We Hurazu, kiž je hišće najbóle

serbski, też wšě dźěći serbski rozumja a ze staršimi powědaju; tola wotrostli hólcy počinaju też němcować, dokelž „je to bóle fajn“. — W Lěžynach a Wóseńcku rěča drje jenož hišće starši ludźo (přez 30-lětni) serbski, stej to najbóle přeněmčenej wsy wosady. — Ze Šwjelu powěda kóždy serbski, štóž móže. — W poslědnich 10 lětach staj w Skjarbošću jenož dwaj serbskej pohrjebaj byłoj, druzy dadźa so němscy „zakopać“, hižo tohodla, dokelž je ćežko serbskeho fararja dostać, hdyž je wosadny němski. — W Skjarbošću su sebi też z dźěla knježnički při přeněmčowanju wotrohi zasłužiłe. Tak je n. př. wěsta knježna von Klitzing kóždemu Serbej, kiž je ju němski postrowił, šesćerak (6 pjenježkow) dariła. — Hišće před 30 lětami pak dyrbješe tamniši překupc Heinsius serbskich pomocnikow měć, dokelž ludźo wot njeho jako němscy rěčaceho njekupowachu, ale stajnje jenož wšo sebi wot jeho serbskich pomocnikow serbski žadachu.

XIV. Wosada: Dobryń z Wóseńkom.

Tuta wosada ma tři cyrkwje, mjenujcy we Wjelikim Dobrynju, Małym Dobrynju (Gross- und Klein-Döbern) a Wóseńku (Gross-Osnig); do Wóseńka słušatej hišće wsy Brjazynka (Bräsinchen) a Harnišojce (Harnischdorf). Po posl. ludlič. 1880 maju: W. Dobryń 526, M. Dobryń 377 a Wóseńk 547 dušow. Brjazynka ma nimale 200 a Harnišojce wokoło 50. Skónčnje je blizko Wóseńka hišće wjesčička „Rozdźiece“, němscy zwudmowana „Schnapsdorf“, wok. 1860 nastała, kiž je cyle khuda a serbska.

Wosady Dobrynjej a Wóseńk su hišće dospołnje serbske, tak zo němska Boža służba trjeba była njeby, wothladujemy-li wot wobsedźerjow knježich dworow. A dźiw! też tudy je kóždu njedźelu najprjedy němska a potom hakle serbska Boža służba a za lěto 6 raz němska a trójcy serbska spowědź. Kajke je to njesprawne a dźiwne naprawjenje! Při tym pak je k. farař Schadow, přez 60 lět stary šědźiwc, rodź. z Bórkow, dobry Serb a ma wutrobu za potrjeby swojeje serbskeje wosady. Tu płaći přisłowo: usus est tyrannus! Jeho fara je jena z najlěpje mytowanych po cyłych serbskich a němskich Delnich Łužicach.

Jenu njedźelu so pak we Wulkim pak w Małym Dobrynju dopołdnja a druhu popołdnja předuje a na wopak we Wóseńku.

W šulach sebi tu wučerjo tola hinak pomhać njewědźa, hač zo w započatku małe dźěći z pomocu serbskeje rěče němski wuča, ale serbski dźěćom ničo wuknuć njedadźa, ani nabožinu, byrnjež sebi to farař po zakonju wot nich žadał. „Němski wuknuć je lóžšo hač serbski!“ wučeše mje wučerjowy syn we Małym Dobrynju: wězo za tebje, sebi ja myslach, dokelž domach stajnje němski słyšiš, ale za wbohe burske dźěći? — Kajki to barbarismus w 19. stotku!

Wučerjo w M. Dobrynju: Rosak, dobry Serb, † 1843, Cynař; we Wóseńku: Kórjenk, Lehmann, Bato, Šwjela, Bramko.

Wšitcy wobydlerjo tuteje wosady su serbscy z wuwzaćom knježstwow a farařskeje a wučeřskich swójbow, kiž so sobu do Němcow liča. Stari a młodźi powědaju domach a wonkach serbski, a jeli žadyn Němc do wosady přićehnje jako korčmař, kowař, kołodźej, blidař a t. d., tón a jeho swójba nolentes volentes też bórzy serbski nawuknu.

Drasta je tu serbska. Wosebitosć žónskeho drasćenja je, zo na hłowje kulojte „micy“ resp. měcy (čapki) noša.

Kóžde kubło ma tu kaž też hišće w druhich serbskich stronach swoje stare namrěte mjeno a wobsedźeŕ při tym swoje officialne, štož je druhdy němskim zastojnikam njezapřijome a wobćežne; tola to ničo specifiscy serbske njeje, ale namaka so też w Němcach, kaž n. př. we Westfalskej.

XV. Łazowska wosada.

Do Łazowskeje wosady słušeju wsy: Łaz (Laasow), z cyrkwju a šulu, Tarnojc (też Tarnojck, Smol. Tornojsk, něm. Tornitz), Brjaze (do Brjazego, w Brjazem; druzy: Brjazynk, něm. Briesen), Chwóšćik (Lasdorf vel Lausdorf) a filiala Huštan (też Huštajn, n. Wüstenhayn) z přisłušacymi wsami: Brodkojce (Brodkowitz), Kózle (Kózlego, n. Casel) z kapałku a Grabice (też Grebejce, Grabendorf).

Fararjo tudy běchu: 1) Jan Krygař z Khoćebuza, 1. evang. duchowny 1585 † 1621; 2) Thomas Krostan, Krygarjowy substitut, † 1648 jako farař w Gółkojcach; 3) Jan Mylius † 1648; 4) Jan Wellendorf, 1652 wotsadźeny, † w Jazorcach (Mallänchen) w Kalawskim wokrjesu; 5)

Jurij Roscius † 1699; 6) Jurij Abraham Schmal abo Schmel z Komorowa † 1707; 7) Gottfried Gross z Grodka, ćehnješe dale; 8) Jan Handrij Strenge z Grodka † 1744; Jan Bohukhwał Strenge, syn — 1774; 10) Bjedrich Leberecht Strenge, syn Bohukhwała, † 1791; 11) Jan Leberecht Blütchen z Wětošowa † 1826; 12) Křesćan Ludwik Zilich — 1842; 13) Křesćan Bjedrich Happatz, z dobom wokrjesny šulski inspektor, † 1854; 14) Karl Bjedrich Klahre, wot 1855.

Po zdaću hižo Strengowje a Blütchen z rodu Němcy, kiž pak hišće serbski prědowachu, serbske Bože służby wjele ważili njejsu. Farař Zilich, tohorunja z rodu Němc, prědowaše tež hišće něšto króć serbski, tola pak tak žałostnje, zo jeho wosadni prošachu, zo by sebi radšo jazyk njełamał; tuž pod nim wokoło lěta 1830 serbski kemš cyle zasta. — We šulach so tu ženje ničo serbski wučiło a rěčało njeje, hdyž tež běchu wučerjo zwjetša Serbja.

We Łazu so z cyła wjacy serbski njepowěda, 5 starych ludźi snadź hišće serbski rozumi; po druhej bóle wěrje podobnej powěsći pak stari ludźo wšitcy hišće serbski rozumja. Mjena Łazowskich ležownosćow su zwjetša hišće serbske, kaž: Pudrika, Nowina, Penka, Gajk, Putkalenza (Pódkaleńca), Kaleńca. — W Kózlem je wokoło 20, we susodnej wjescy Góricu (Göritz) pječa hišće 1, w Grabicach wokoło 6, w Chwóšćiku drje hišće mjenje, w Brjazem pak nimale połojca Serbow. — W Huštanu wšitcy ludźo přez 50 lět stari serbscy wuměja, wot młódšich jenož někotři, dźěći ničo; z jenoho domu móžeše hišće 26-lětna holca derje serbski, korčmař pak, kaž wudawaše, ničo njemóžeše, ale za to grawoćiwje němski rěčeše: n. př. äuzleŕ (= Häuſler), argem (= hergeben), abn (= haben), abyŕ (= aber) a t. d. Nó, hdyž budźe tuta wosada cyle přeněmčena, změja tu němscy rěčespytnicy wulcy zajimawy nowy dialekt! W Brodkojcach je wot 16 hišće 8 domow serbskich, hdźež tež starši hišće z dźěćimi „trochu“ serbski powědaju: „młogi wěc, młogi mjenje“. Wěsta stara Stefanowa je tam znata jako dobra Serbowka. Pisař B. Cerna w Khoćebuzu, rodź. Serb z Dubjego, pak wobswědčeše, zo staj tutej wsy Huštan a Brodkojce nimale hišće cyle serbskej a zo tam wšitcy serbski powědaju, hdyž tež młódši radźi němcuja; haj same dźěći je wón w Huštanu w samsnym l. 1880 při hrajkanju na wsy serbski rěčeć słyšał.

C. Serbowstwo wokoło Wětošowa.

XVI. Wsy k połodnju a wječoru wot Wětošowa.

a) Pšynje (Smol. zm. Pšiny, n. Missen) je filiala wot Wětošowa; tamniši subdiakon a rektor je z dobom farař w Pšynjem. Serbske prědowanje je hižo dawno přestało; wot 300 wobydleri je wokoło 30 serbskich, kotřiž su kaž korčmař Krygař ze serbskeje strony přićahnuli a radźi serbski mjez sobu powědaju; před 20 lětami běše wjes pječa hišće cyle serbska (wězo pak hižo młodźina nic wjacy).*) — Jažyn (Jaeschen) z 6 hospodarstwami je němski, w Bólašojcach (Bolschwitz) namakaš hišće wokoło 10 Serbow. Wsy Rańšow (Rantzow), Ogrozno resp. Ogrozyna (Ogrose), Gólíń resp. Gólin (Gahlen) maju hišće wokoło 6 Serbow. Erpna, khuda wjes z 18 čisłami, je drje němska kolonija, kaž hižo wšelake wurjekowanje tutoho mjena: Orpna,*) Erpnjo, Worpń, n. Repten pokazuje; je tam 5 serbskich swójbow, kotrež su z Błotow přišłe; jich dźěći khileju so bóle k němskemu. — Łobožice (Lobensdorf) maju wot 92 dušow 6—10 serbskich, šołta a šołćina móžetaj serbski, jeju dźěći rozumja serbski, rěča pak němski.

b) Kałkojska wosada, kiž ze wsow Kałkojce (Kalkwitz), Kósojce (Coswig), Młoże (Mlode), Dubrawa (Dubrau), Woškalawa (Kahnsdorf), Bělošin (knježe kubło, Belten), Chóric abo Chórice (Göritz) wobstoji, je skoro do čista přeněmčena. Dźěći tam ničo wjacy serbski njerozumja, a porjadne serbske prědowanje je hižo dawno přestało.**) Po swědčenju serbskeho holiča z Klěšowa p. Lubnjowa „su Kałkojce hišće zwjetša serbske“, štož pak ja njecham za wěrne wudawać. W Kósojcach rozumja nimale wšitcy ludźo přez 50 lět stari hišće serbscy a hewak je so tam něšto Serbow z Błotow zasydliło, kotřiž pak so też přeněmčeju. W Chóricach, małej wjescy, wuměja też hišće mnozy ludźo niže 50 lět serbski a we Woškalawje nimale hišće wšitcy z wuwzaćom někotrych mjeńšich dźěći; rěči so we Woškalawje woboje,

*) Po powěsći Wětošowskeho k. wyšš. fararja (1884) su tam mjez 293 wob. (1875) jeno ca. 3 Serbja (přićahli) a poslědni tam rodźeny Serb bu w nazymu 1883 pohrjebany, O. pak ma mjez 192 wob. jeno wok. 3 serbskich (domjacych?).

**) Bogusławski podawa, zo so w Kałkojcach kóždu 8. njedźelu serbski předuje. Je to serbska spowědź była, wukonjana wot susodneho Wětošowskeho fararja. Nětko ani to njeje.

serbski a němski, šulske dźěći pak powědaju mjez sobu zwjetša němski. Po powěsći Wětošowskeho k. fararja je w Chóricach mjez 178 wob. wokoło 50 a we Woškalawje mjez 268 wokoło 100 Serbow. — W Tłukomje (Schönfeld) a w Zasłomjenju (Sassleben) p. Kalawy rozumja też hišće někotři stari ludźo serbscy. Serbske prědowanje přesta w Tłukomje ze smjerću far. Graupnera († 1795).

XVII. Wětošowska serbska wosada.

We Wětošowje je serbska cyrkej a serbski prědař., w tón čas k. Rocha, dobry wótčinc, rodź. ze Šejnhejdy; prěduje so tu kóždu njedźelu najprjedy němski a potom serbski, liturgija je serbska, kěrluše pak so němske spěwaju. Serbske paćerske dźěći so z pomocu maćerneje rěče rozwučeju. — Wyšši farař, kiž ma Serb być, ma 3000 mk., archidiakon 2100 mk. dokhodow. — Do Wětošowskeje serbskeje wosady słušeju wsy: Raduš (Raddusch), Střadow abo Křadow (Strado), Wysoka abo Husoka (Weissagk), Zušow (Suschow), Długi, Njabožkojce (Naundorf), Erpna a Łobožice. Wobydlerjo z poslědnjeju wsow na němske kemše khodźa, z druhich na serbske. — W šulach we Wětošowje, Střadowje a Radušu wuči so jenož němski, we Wysokej (wučeŕ Župan z Chmjelowa) a Njabožkojcach (wuč. Lehmann) pak też serbski abo z pomocu serbskeje rěče.

Mjena Wětošowskich fararjow zhonich tele: 1) Jurij Roscius 1724—1759, 2) Křesćan Hoffmann 1761—1784, do toho 14 lět archidiakon tam, 3) Jan August Gallus, po prawym Kokoš, rodź. Serb ze Slopišć p. Lubina 1784—1809, 4) Hoffmann syn 1810—25, nawuknu serbski wot swojeho nana, 5) Marćin Span, hornjołužiski Serb, 1825—46, přiće̊že z Łutow, 6) Křesćan Pannewitz z Dešna, Serb 1846—66, 7) Marćin Rocha, Serb rodź. w Šejnhejdźe 1837, farař tu wot 1866. — Archidiakonjo běchu hač do l. 1847 Serbja, ale wot tehdy so archidiakonatstwo z Němcami wobsadźuje, a serbscy wosadni dyrbjachu so hač do l. 1867 z němskimi spowědźemi, wěrowanjemi, woprawjenjemi a křćenjemi spokojić, kotrež hač do toho časa archidiakon wukonješe; nětko ma je farař.

Po ludličenju 1880 měješe cyła Wětošowska wosada (město a 12 wsow) do hromady 5783 dušow, wot kotrychž běchu 2937 Serbja, woprawdźe pak drje je jich hišće něšto wjacy, dokelž so wšitcy jako Serbja wuznali abo spóznali njejsu.*) We Wětošowje

*) Z tutym mojim wobličenjom, štož je do wobydlerstwa po ličbach mi wot k. wyšši fararja Rochi poskićenych a štož je do Serbowstwa po mojich samsnych přepytowanjach zestajanym, zjednoća so nimale cyle w nastupanju

samym z předměstkom Schönebeckom rěči mjez 2800 wob. wokoło 40—50 serbski, rozumi pak drje jich tójšto wjacy, dokelž su tam wulki dźěl serbscy służobni a dokelž překupcy, kotřiž serbscy njemóža, dla swojich kupcow serbski wuknu. Haj, po swědčenju Wětošowskeho kantora Balki rozumi wot Wětošowskich wobydleri nimale połojca a wot Schönebeckskich 171 znajmjeńša połojca serbski; swójby wyššeho fararja a dweju překupcow su tam čisto-serbske. Wysoka z 415, Njabožkojce z 359, Długi z 130, Střadow z 414, Zušow z 187 a Raduš z 861 wobydlerjemi su hišće cyle serbske, Błotowske, z dźěla bohate (Raduš je najbohatša wjes w Błotach) wsy, a z wuwzaćom Střadowa žana z nich ryćeŕkubła nima; patronat nad Njabožkojcami-Długanmi ma Lubnjowski hrabja z Lynar. K Střadowej słuša hišće wudwoŕ Mukor (nic Mokšoja [Smol.], n. Mukesch), wobstojacy z 3 serbskich dworow. — W Zušowje je wokoło 8 Němcow, kotřiž pak, stari a młodši, też serbski powědaju. W Njabožkojcach-Długach njeje ani jedyn němski wobydleŕ, we Wysokej jenički korčmaŕ, jeho swójba pak je serbska; w Radušu maš 3 němske swójby, kotrež pak móža runje tak derje serbski. W tutej wsy su sami burja, we Wysokej namakaš nimo burow někotrych tkalcow. Runjež je w Střadowje hižo 26 lět (wot 1854 po † wučerja Husoka) němska šula, móža wšě dźěći hišće serbski, jenož powědaju starši šuli k woli z nimi, kaž hubjenje móža, z wjetša němski. W Radušu wučeše stary wučeŕ Kopf (Głowan), nan Lutolskeho kantora, hač do smjerće (1875) serbski, jeho naslědnik Psar, rodź. Serb z Střadowa, pak wuči z l. 1878 jenož němski. Po přećelnym zdźělenju k. wyšš. far. Rochi běše l. 1884 Němcow: w Njabožkojcach žadyn, w Długach 2, w Zušowje snadź 8, we Wysokej snadź 10, w Radušu snadź 15, w Střadowje pak na 200, dokelž dźěći z wulkeho dźěla wjacy serbski njepowědaju; tola wuměja tute dźěći po swědčenju Njabožkojskeho wučerja wšě serbski a njeje w cyłej wsy ani 15 Němcow.

Žónske noša tu swoju narodnu serbsku, Błotowsku drastu.

Serbow ličba 2985 w Bramborskich Nowinach 1881 čo. 7 podata, jenož ličba wšěch wobydleri wosady 5953 je tam wo přez 200 dušow přewysoka; wězo je to jedyn tych mnohich ćišćeŕskich zmylkow, přez kotrež so tuta serbska nowina wuznamjenja.

D. Serbowstwo wokoło Lubnjowa.

XVIII. Lubnjowska wosada.

Do Lubnjowskeje wosady słušeju: město Lubnjow (Lübbenau) a Błotowske wsy Bobolce resp. Bobolice (Boblitz), Lipje (Leipe), Lědy (wurjek. Ljědy, Smol. wop. Leda, n. Lehde, tak mjenowana Błotowska Venezia = Spreewaldvenedig) a sotrowskej wosadźe: Lubń (Gross-Lübbenau) a Cerkwice (Smol. Cerkwica, n. Zerkwitz).

Lubnjowsku wosadu zastarataj wot starych časow dwaj duchownaj: wyšši farař, kiž jenož w Lubnjowje předuje, a diakonus, kiž je z dobom farař w Cerkwicach a Lubnju. Najsławniši*) Lubnjowscy duchowni běchu: Jakub Jan (Janus) 1563—73, † 83 l. stary jako wyšši farař w Ruhlandźe. Běše wučeny duchowny a dobry łaćanski basnik. — Jan Chojnan z Brjazyna, syn tamnišeho duchowneho 1641—1664, studowaše a pisaše wjele serbski (nadrobniše powěsće wo nim namakaju so pječa w cyrkwinskich knihach w Lubnju); Chojnanowy syn Pawoł běše 1671—80 ze serbskim fararjom w Tarpem (Terpt) p. Lubnjowa. — Jan Gottlieb Hauptmann z Wittenberga 1750—68, znaty delnjoserbski rěčnicař. Wobšérny žiwjenjoběh hl. pola Fahlischa. Jeho serbski słownik, kiž so na Lubnjowskej farje khowaše, je so po Stempelowej smjerći zhubił, najskeršo antiquarej do Barlina sobu předał. — Jan Bohukhwał Hellwig, rodź. 1757 w Khoćebuzu, běše 1786—1816 z kapłanom w Lubnjowje a fararjom w Cerkwicach a Lubnju, a tón ma na swědomju gwałtne přeněmčenje tuteju wosadow, kaž Fahlisch wo nim khwali! Kak mudrje je wón to započał, je hižo wobšérnje wopisane wot Jenča we jeho stawiznach serbskeje rěče (Čas. M. S. 1853–54 str. 105). — Křesćan Bjedrich Stempel, rodź. 29. nov. 1787 w Parcowje, syn tamnišeho fararja Kř. Bj. Stempla, studowaše w Lipsku a bu, něšto lět z domjacym wučerjom pobywši, 29. sept. 1813 za fararja do Malinja p. Drjewka, 1. julija 1823 za wyššeho fararja do Lubnjowa powołany, hdźež so 1. měrca 1863 emeritować da a 2. hapryla 1867 skoro 80 lět stary wumrě. Fahlisch (Němc) wo nim takle khwali: „Ze Stempelom so skónči rjad serbskich fararjow w Lubnjowje. Bjez wustaća je wón stajnje za swoje lube Serbowstwo dźěłał a někotru nóc z napisowanjom serbskich basničkow, bajkow a powěsćow přečinił. Bohužel su so tute drohotne pokłady, wot jeho namrěwcow dosć njespóznate a njeważene, zahubjenju přepodate a wědomości wurubiłe. Stempel běše muž połny nadobneje mysle (Edelmut) a bohabojosće. Jeho wopomnjeće budźe hišće dołho mjez nami žiwe.“ — Tak khwala Němcy sprawnych a swěrnych Serbow. — Wot l. 1882 je w Lubnjowje zaso

*) Dospołny zapis Lubnjowskich fararjow a kapłanow namaka so w kedźby hódnej krónicy: Geschichte der Spreewaldstadt Lübbenau v. Fahlisch, Lübbenau 1877.

wyšši farař, kiž serbski rozumi, k. lic. theol. Sauer, hač pak też serbski přěduje, njewěmy.

Wjesne šule maš w Bobolicach, na Lědach a na Lipjem; serbski drje so we nich ženje wučiło njeje, znajmjeńša tam nichtó ničo wo tym njewědźeše. A tola ma, kaž mi to Lubnjowski cyrkwjenc, stary nazhonjeny Němc, powědaše, hišće dźensniši dźeń Boboličanski wučeŕ z někotrymi dźěćimi nuzu, zo jim serbsku rěč wotwuči a něšto němski nawuči, z krutym zakazowanjom serbski rěčeć. — Tute tři wsy su pak hišće dźensa zwjetša serbske, a było by po tajkim nuzno, jim też zaso Bože słowo w maćernej rěči podawać.

Bobolice, wulka a z dźěla bohata wjes bjez ryćeŕkubła, maju 89 hospodarstwow. Potym, štož tam widźach a wot spomnjeneho Lubnjowskeho cyrkwjenca a jeneje stareje Boboličanki słyšach, rozumja tam a powědaju starši ludźo hišće wšitcy serbski, też dorosćena młodźina wuměje serbski a mjez tym zo žowča też zwjetša serbsku rěč wužiwaju, „so gólcy jeje sromaju“. Wot šulskich dźěći jeno połojca serbski rozumi a domach z dźěla powěda, zwonka pak nic dla hańbićiwosće. Na wsy słyšachmoj dweju hospodarjow so serbski mjez sobu rozmołwjeć, a jedyn z njeju namaj wobswědči, zo wšitcy wobydlerjo wot młodych, kiž su ze šule, serbski rozumja, přistajicy: „wot młodšych pak jo wjele bawaŕskich“ t. j. němskich abo tajkich, kotřiž radšo němcuja.

Na Lědach (z ca. 350 wobydl.) je runje tak kaž w Bobolicach ze Serbowstwom, po jenej powěsći tam hišće mjeńši dźěl šulskich dźěći serbski rozumi a powěda.

Lipje je hišće najbóle serbska wjes Lubnjowskeje wosady, ale po mojim zdaću też najbóle wot Barlinskeje kultury woblizana a na wašnja wulkeho města zwukła. Jako starši ludźo do šule khodźachu, je so hišće serbski spěwało (najskeŕšo póstne a jutrowne kěrluše dla potrěbnosće); nětko pak šula też tu na přeněmčenju dźěła, runjež je wučeŕ Serb a serbskeje rěče mócny. Nimo wšeho toho rěča nimale wšě dźěći domach ze staršimi a na wsy při hrajkanju też dźensa hišće serbski, hač runje tomu přećiwo stoji druhe, ale mjenje wěrohodne swědčenje, zo je na Lipjem jenož hišće mjeńša połojca dźěći serbska. Ja tam w l.

1876 šulskeho (10-lětneho) hólca němski rěčeć słyšach, ale žanoho słowčka jemu rozumić njezamóžach a hišće mjenje jedyn Barlinaŕ, kiž mje na tutu kuriosnu němsku rěč kedźbneho sčini! To je zaso tajki jasni příkład krasneje noweje paedagogiki! Wot tŕoch młodych hólcow, kotrychž na čołmach zetkach, dwaj cyle derje ze mnu serbski rěčeštaj, tŕećemu pak so po zdaću trochu ćežko jazyk wobroćeše.

W měsće Lubnjowje samym rozumi a powěda hdys a hdys serbski nimale pjećina wobydlerstwa: su to ludźo, kiž su so ze wsow do města woženili, čeladnicy a něšto němskich kupcow, kotŕiž su wužitka dla serbski tak někak přinawukli.

W Stotupje (n. Sattop t. j. Stadthof) p. Lubnjowa, Sćenojcach (Stennewitz) a Cerkwicach powědaju skoro wšitcy stari ludźo hišće serbski. W Křimicach (Crimnitz) wumèja też zwjetša młodźi swoju maćerščinu, rěča pak měšano (gebrochen). Na Lědach zetkach so z młodym holičom, kiž bě rodźena z Klěšowa (Gross-Klesso). Ta móžeše hišće derje dosć serbski, praješe pak — dźiwnje! — zo w Klěšowje hewak nichtó serbske „njeumějo“. W Lubnju „jano hyšći někotare serbski mogu, ale małko“, wobkrućeše namaj łódźnik, Lubnjowski cyrkwjenc pak přećiwo tomu wuličowaše, zo je ta mała horstka Serbow w Lubnju hakle ze serbskich stronow přićahła.

XIX. Dalše wsy Lubnjowskeje wokoliny.

Skoro we wšěch wsach srjedź Lubnjowa, Kalawy, Łukowa a Lubina namakaju so po swědčenju horjekach mjenowaneho cyrkwjenca ludźo, kotŕiž hišće serbski rozumja; su to pak zwjetša stari, kiž su tam rodźeni, pak tajcy, kiž su ze serbskich stronow přišedši so tam zasydlili: W Stobricach (Stöberitz b. Luckau) rozumja skoro wšitcy (stari?) hišće něšto serbski, w Chožyšćach (Schlabendorf b. Luckau) jara njemnozy; w Kamjennej (Steinkirchen) a Lubolcach (Gr.-Lubolz) p. Lubina je hišće dźensa wjele Serbow, Křuświca (Krausnick), cyrkwinska wjes mjez Lubinom a Serbskim Bukowcom (Wend. Buchholz) je też hišće trochu serbska; l. 1843 powědachu tam hišće młodźi ludźo w korčmje serbski, štož je spomnjeny cyrkwjenc sam słyšał. Na wsach wokoło Lubina z gwałtom přeněmčenych powěda lud tajku

někajku měšeńcu ze serbšćiny a němčiny; su to wsy: Lubolce, Radom, Kamjenna, Rańchow (Treppendorf), Měšk (Nauendorf) a Hartmanojce. W Stobricach dyrbješe so 1762 hišće serbski prědować. Tehdy powoła sebi Stobričanska wosada Lubnjowskeho kapłana Błažija (Blasius) rodź. z Popoje za fararja, dokelž běše serbskeje rěče mócny. — W Slopišćach (Schlepzig) niže Lubina blizko Křušwice (Krausnick) dyrbješe w l. 1791 tehduši farař Zuchold (drje z rodu Němc), zo by prědować móhł, hišće serbski wuknuć, kaž je z jenoho připisa, kotryž pola k. fararja em. Broniša w Drjewku wohladach, dowidźeć, w kotrymž rektor a subdiakon Stanga we Wětošowje wot njeho wupožčeny Lubjowski exemplar Hauptmannoweho serbskeho słownika žada, dokelž chce też serbski wuknuć.

Přistawk. Skónčnje chcu tu hišće někotre serbske wjesne mjena podać, kotrež trochu hinak słyšach, hač na Smolerjowej kharće stoja: Grožc (Sm. Grošc), Kiekebusch, Wótřowse, do Wótřows (Sm. drje prawišo Wótšowce), Bischdorf, Rěwojce (Sm. Rewojce), Redlitz, ale: do Rjewoje, Błotow (Sm. Butow), Batho, Synjeńce (Sm. Synence), Zinnitz, Tarnow (Sm. Tornow) n. Tornow; Stańšojce (Eisdorf) Sm. nima.

E. Serbowstwo wokoło Třupca.

XX. Třupčańska wosada.

Třupc, kaž so wšědnje wurjekuje, abo w staršej formje Střupc, něm. Straupitz, je rjane městačko z krasnym hrodom a parkom hrabjam von Houwald słušacym. Wulka krasna cyrkej, wobsažna fara a šula su pyšne nowe twarjenja srjedź městačka blizko hrodu. Pölitz w „Statistik des Königreich Sachsen, Leipzig 1810“ zw. III, str. 376 piše: „Die Herrſchaft Straupitz beſteht aus 8 Dörfern mit 2200 wendiſchen Einwohnern“. — Wokoło l. 1820 je tu serbske prědowanje přestało a to přez fararja Viebecka. Jako tutón do Třupca přińdźe, prědowaše wón hišće němski a serbski kóždu njedźelu; pozdźišo pak, dokelž běše khorowaty, ze serbskim prědowanjom zasta, zo by sebi zastojnistwo wołožił. — Někotři stari rodźeni Třupčenjo rěča hišće serbski a hewak ludźo, kiž su to tam ze serbskich stron zasydlili, wšo hromadźe znajmjeńša 150 dušow. Jedyn přez 50 lět stary Třupčan, kotrehož zetkachmoj, rěčeše z namaj derje serbski. Žónske khodźa tu hišće zwjetša wšě w serbskej Błotowskej drasće.

Zafarowane do Třupca su wsy: Bělin (Byhlen), Běła Góra (Byhleguhre), Běła Górka (Neu-Byhleguhre) a Rězak abo Narězaku (Mühlendorf).

W Bělinje nadeńdźeš hišće někotrych starych ludźi serbskich. Blizko wsy je daloko a šěroko znaty „Bělinski jazor“; wón ma pječa wustrowjacu wodu; Bělenjo pak do toho ničo njewěrja, ale maju nawopak jeho wodu za škódnu a ju njepija. W tutym jězoru je so, kaž powědaju, wulka wjes abo město ponuriło: Mały Khoćebuz. Runje tak je woda jězorka Koblow abo Kobłowskeho jězora p. Łaza (Laso) wyše Třupca wuhojaca; je tam raz w nocy 12 khora žona z Běłeje Góry wot jenoho krawca přewodźana šła, piła a wotkhoriła! Zady Bělina k ranju w Třupčanskej holi staj horje: Bajawa Góra (Bajawsberg) a Kjandrosowa Góra (Ebersberg), poslědniša z wulkimi dubami wobrosćena. Na tymaj horomaj su póhansey Serbja swojim přiboham woprowali.

W Běłej Górje maš mjez wokoło 500 wobydlerjemi z najmjeńša 200 serbskich. Ludźo přez 50 lět stari powědaju hišće wšitcy serbski; štóž wot młódšich serbski wuměje, hižo zwjetša rad njepowěda nimo někotrych, kiž su hakle z Khoćebuzskeho kraja přićahli. Dźěći su němske. Před 50 lětami (1830) rěčachu tu hišće wšitcy serbski, ale před 70 lětami (1810) hižo započa wučeŕ Jeriš jenož němski wučić, mjez tym zo běše jeho prjedownik Prüfer hišće serbski čitać dał a nabožinu serbski wukładował.

W Běłej Górcy, hdźež je 12 khudych zahrodniskich swójbow, rozumi jich polojca hišće serbski, rěča pak porědko. Jena swójba (3), kiž je ze Zušowa přićahła, je cyle serbska.

Na Třupčanskim Rězaku, při kotrymž wokoło 10 khudych budařskich swójbow bydli, je starša generacija hišće serbska: dwaj mužej, kotrejuž tam trjechichmoj, powědaštaj z namaj serbski.

XXI. Wosada: Nowa Něwa.

Do tuteje wosady słušeju: Nowa Něwa (Neue Zauche), hdźež je cyrkej, Stara Něwa (Alt-Zauche), Wózwjeŕch (Wusswergk), Łaz (Laso), Zakrjo (Sackro), Kamjeńki (Caminchen), Burklin (Burglehn).

W Nowej Němje přesta před 55 lětami (1825) serbske prědowanje. Farař Jar je hišće poł serbski a poł němski prědował. Před Nowej Němu zetkachmoj staršu žonu na čołmje, kiž móžeše derje a běžiwje serbski. Na naše serbske postrowjenje wotmołwi nam wona radosćiwa: Witajśo ku nam! a t. d. Wona zdźěli nam, zo we wsy přez 50 staršich ludźi hišće serbski powěda. „Te młodše někotare rozumje, někotare nic.“ Žónska drasta je Błotowska serbska. W Starej Němje su wšitcy stari ludźo hišće serbscy a runje tak we Wózwjerchu (ma wok. 300 wobydl.), štož je pječa hišće najbóle serbska wjes cyłeje wosady. Tu powěda so hišće w kóždym domje wot staršich serbski, a młódši hač do 30 lět rozumja wšitcy maćerńu rěč; dźěći pak su też tu hižo němske (bawcŕske). Kamjeńki, Brjazyn (Briesen), Linje (Leine), Zakrjo, Łaz, Bucyn (Baitzen) su pječa do čista znjemčene wsy. Powědaju pak tam hišće po serbskim wašnju: Äuser město Häuser a podobno. — Susodna Luborazska wosada (Lieberose) běše 1683 hišće jara serbska, štož z toho spóznaješ, zo bu tehdy do Luboraza za fararja powołany rektor a subdiakon Jan Rychtař z Lubnjowa, „dokelž móžeše derje serbski prědować (Fahlisch)“.

F. Serbowstwo wokoło Picnja.

Cyła Picańska wokolnosć je hišće dospołnje serbska, a liču ja do njeje tute štyri wosady: Picń, Ochozu, Janšojce a Rogow. Tola też tu kaž druhdźe je duchowna nuza nětko (1884) wulka: Rogowska wosada ma hižo dawno němskich fararjow a Ochozska nima žanoho, w Janšojcach je wobstarny a khorowaty duchowny, kotryž pak je bohudźak, dźiwajo na wulku nuzu, we swojim zastojnistwje zawostał, a w Picnju su na město wyššeho fararja, kiž běše dotal stajnje a dyrbjał też nětko hišće dla potrěby serbskeje rěče mócny być, prěni króć njedźiwajo na protest cyrkwinskich zastupnikow ze serbskich wsow němscy měšćanscy zastupnicy němskeho duchowneho postajili, runjež bě so też jedyn serbski duchowny zamołwił, kotryž je potom dla tuteje podležanki našu serbsku krajinu wopušćił. Tuž je nětko w Picnju jenož kapłan hišće serbski.

XXII. Picańska wosada.

Do Picańskeje wosady słušeju nimo města Picnja (Picń = Peitz) wsy: Nowa Wjes (Neudorf), Us abo Hus (Maust), Drjenow abo Drěnow (Smol. Drjonow po wurjekowanju w Janšojcach, n. Drehnow) Tornow (n. Turnow), Přiług (Preilack) a Turej (Tauer).

W lěće 1880 běštaj w tutej wosadźe hišće dwaj serbskaj duchownaj, mjenujcy k. wyšši farař Steglich a k. kapłan Haensel, rodź. ze Žarnowa, kotrajž wobaj po rjadu serbski předowaštaj. Nimo tuteju běše hišće žiwy prjedawši wyšši farař Mudra, znaty jako dobry Serb, kiž bě so staroby dla 1873 emeritować dał a kiž lětsa (7. junija 1883) 83 lět stary wumrě. Starši jako dobri Serbja znaći Picańscy fararjo běchu: Fabricius (— 1720), přełožeŕ a čišćeŕ noweho zakonja, naposlěz promšt w Khoćebuzu, potom wěsty Litochlěb 1778—80, rodź. z kolonije běskich bratrow Ricksdorf p. Barlina, wot 1780 Rězak, potom Schindler, Mudra, Steglich. — Diakonatstwo je so hakle 1855 z nowa założiło a běchu kapłanjo: Broniš a Haensel; w zašłych lětstotkach pak měješe Picańska cyrkej tšoch duchownych, mjenujcy 1) fararja, 2) kapłana a 3) subdiakona a rektora a 4) kantora.

Poslědni Picański farař Steglich, runjež z rodu Němc, běše spóznawši nuznotu bórzy serbsku rěč nawuknuł a to hišće prawje derje, kaž sam spóznach. Wón so za swojich serbskich wosadnych swěru staraše kaž za swojich němskich, a wužiwaše tohodla tež pola nich wulku česć a lubosć wšudźe, hdźež wo nim powědać słyšachmoj. Traš tuto spóznaće noweho němskeho fararja pohnuje, po přikładźe Steglichowym tež bórzy serbski nawuknuć a předować. Haj k. farař Steglich móže tež za wjele duchownych ze serbskeho rodu z dobrym přikładom być! Farař a fararjowa, runjež z němskeho rodu, rěčeštaj ze swojimi serbskimi wosadnymi, kiž do jeju doma přińdźechu, stajnje serbski a měješ taj serbsku służobnicu, kotraž so we swojej narodnej serbskej drasće přez přistojnosć, pěknosć a ródnosć wulcyšnje wuznamjenješe. Ach, hdy bychu w Delnjej Łužicy tola lute tajke farske domy byłe, kak krasne by tam wšo było a kak derje by tam ze Serbami w nabožniskim, moraliskim a narodnostnym nastupanju stało! Škoda, wulka škoda, zo je k. farař Steglich tuto

swoje město wopušćił, a kak radosćiwje bychu jeho Serbja Picańskeje wosady witali, hdy by so zaso do njeje wróćić chcył a móhł! Kak wótcowscy je so wón za swoju serbsku wosadu staraŕ, njech so jenož hišće z tutoho jenoho přikłada spóznaje: Před nakładowanjom nowych delnjoserbskich spěwańskich, běchu so hižo dlějši čas nimale wšě stare rozpředałe, a běše w jeho wosadźe wułke požadanje po nimi. Tuž Steglich wšě, kiž móžeše jenož nětkle w Khoćebuzu wuslědźić — přez 100 — pokupi, a z radosću přińdźechu jeho wosadni po nje a so přeco hišće za nimi woprašowachu, hdyž běchu hižo dawno zaso wšě rozpředane.

W Picnju so kóždu njedźelu najprjedy wot 9—10½ za měšćanow a Němcow ze wsow němski a wot 11—1 za Serbow serbski prěduje; spěwa so na serbskich božich służbach ze serbskich spěwańskich.*) — W Tureji je z lěta 1790 kapałka natwarjena a prěduje so tam 27 raz wob lěto, mjenujcy 10 raz wot fararja a 17 raz wot kapłana a to zwjetša serbski. Druhe njedźele khodźa Turejnjo do Picnja kemši. — Ze wšěch zafarowanych wsow přikhadźa k němskemu Božemu blidu wokoło 60 ludźi, z čehož móžeš hižo dowidźeć, kak mało Němcow na tutych wsach je, a wězo khodźa tu też Serbja sobu, kotřiž chcedźa za něšto lěpšeho a zdźěłanišeho płaćić.

W šulach Picańskeje wosady so z pomocu serbskeje rěče němski wuči, tak zo so w nižšich klassach wjacy, we wyššich mjenje serbskeje wučby podawa. Serbski wuknuć maju dźěći: hłowne dźěle křesćanstwa z katechisma, někotre kěrluše, přede wšěm póstne a jutrowne, kotrež so srjedź póstnic a jutrow wot młodych holcow na wsy spěwaju, a někotre ludowe spěwy a arije (z němskeho přełożene) ze zběrkow Grysa a Šwjele. Skónčnje so kóždu sobotu z biblijow evangelije serbski čitaju.

Ze Serbowstwom w Picnju a na wsach pak ma so po swědčenju k. far. Steglicha a mojim samsnym nazhonjenju hišće Bohu dźak derje dosć.

1) Město Picń z předměstom Otašojce (Ottendorf resp. Lieberoser Vorstadt) a koloniju Górkošna (na hórcy před městom) ma do hromady 3612 wobydleri; w měsće je z naj-

*) 1810 prědowaše so tu jenu njedźelu němski a serbski, druhu jeno němski, za to běše pak druhu serbski něšpor, prěnju němski. Pölitz, Statistik des Königreich Sachsen, III, 393.

mjeńša 800 Serbow abo tajkich, kotřiž serbski wumĕja, su to přede wšĕm čeladnicy a Serbja, kiž su do města přićahli; měšćenjo sami pak pokhadźeju wot starych časow z němskeho rodu. W Otašojcach bydli přez 50 Serbow a na Górkošnje namakaš 3 serbske a 1 němsku swójbu. Steglich praješe: Mjez ratarjemi a dźĕłaćerjemi Picańskich předměstow je dosć Serbow, kotřiž pak móža so we woběmaj rĕčomaj derje zrĕčeć (die in beiden Sprachen fortkommen), a husto měwaju so tam duchowne służby (Amts-handlungen) z dźĕła w serbskej, z dźĕła w němskej rĕči (dla přitomnych Němcow z města). — 2) Drjenow z 687 a 3) Přiług z 401 dušemi staj dospołnje serbskej wsy a mataj hišće wjele ludźi, kiž němski njemóža (Steglich). — 4) Tornow liči 836 wobydleri, mjez nimi je do hromady 8 Němcow: knjeźk ze swójbu (4), jena stara nježenjena babka, jedyn 17-lětny młodźenc a jedyn korčmař ze žonu; poslědniši štyrjo pak powědaju zwjetša też serbski; haj, tón 17-lětny hólc, z Picnju rodźeny a snadno wobdarjeny, je hižo „anragirt“ Serb: wón bĕše poł lĕta w Tornowje służiwši dospołnje serbski nawuknuł a njerĕčeše wot toho časa z k. fararjom wjacy hinak hač serbski. — 5) Us při Usańskich jězorach abo gatach ležacy wobsahuje 369 wobydleri, mjez nimi 6 rodźenych Němcow (młynkec swójba a zastojnik na kralowskej nuknicy). — 6) Nowa Wjes wobsedźi na 300 ludźi, we nich 2 němskich; staj to wučerjowa a bur Jakubašk, rodźeny z Baršćanskeje strony. — 7) W Turji maš 838 dušow, mjez nimi 20 Němcow (wyšši hajnik, hólnik, korčmař), kotřiž pak też nimale wšitcy serbscy rĕča. Dźĕći su wšĕ serbske. — Turejscy a Tornojscy wĕdźa pak też trochu bĕžnišo němski rĕčeć hač druzy wosadnicy.

Na wšĕch wsach Picańskeje wosady so w přazach jenož „serbske stucki“ spěwaju a wurjadnje druhdy też nĕkajki krótki němski gassenhauer młodym hólcam k woli, kiž su jón z wójska sobu dom přinjesli, tola jeho wopřijeće wostanje rjanym spěwarkam z wjetšeho dźĕła njezrozumjene. W póstnym a jutrownym času spěwaju „žowča“ na wsy jenož serbske kĕrluše. — Wšĕ žónske a zwjetša też mužscy noša so tu hišće w narodnej serbskej drasće, prědniše drasća so do čista po Błotowskim wašnju. Žónske wobliča maju tu strowy, póćiwy, rjany, haj husto krasny

raz, a lud je sprawny, dobroćiwy, hospodliwy, tak zo ći woprawdźe wutrobu zwjeseli a rozhrěje jón widźeć a wobkedźbować. W Drjenowje chcych jenej starej „babcy“ serbsku pratyju darić, wona pak ju na žane ważnje njebjerješe so dźiwajo, kak móžu ja tajke něšto drohe ji darić. Abo boješe so traš, zo budźe ju dyrbjeć čitać?

Wašnja a nałožki ludu namakaš tu hišće čistoserbske, a hodźało so wo nich wjele pisać; chcu pak jenož z krótka na wašnja při pohrjebach spomnić. — Želi so w běłych płachtach. Za přewodźerjow wuhotuje so „gósćina“. Tuta wobstoji w Drjenowje, Tornowje, Přiługu a Tureji jenož z twarožka a khlěba, w Usu a Nowej Wsy pak z dweju jědźwow, mjenujcy z husteho tołčeneho hrochu ze šwarkami (połčowymi šwjerčemi) a z jahłow ze čerwjenym cokorom posypanych. Bohatši burja w Nowej Wsy dawaju druhdy też mjaso. Do tuteje hosćiny wučeŕ, kiž dyrbi stajnje pódla być, modlitwu wuspěwa, po hosćinje spěwaju wšitcy ze „zakopowarskich“ (spěwarskich) kěrluš: Tuder jo zachadne žywjenje. — Na pohrjebnišćach w Picnju, Ochozy, Janšojcach a hišće někotrych druhich (samo přeněmčenych) wosadach widźach nad rowami dźěći swětłe a pisane škleńčane kule na barbjene kiješki stykane, kaž też w Čechach, hdźež su škleńčerje blizko.

Wubčh.

Njedźelski napohlad na Picańskim torhošću před Božim domom.

Picń ma dźěławy dźeń wšědny napohlad kaž nimale kóžde druhe pruske městačko, njedźelu pak a swjate dny poskića wóčku wosebity a zajimawy serbski raz, hdyž Serbja ze wsow dopołdnja ke mši a wote mšě du a hdyž popołdnju do města přikhadźeju, zo bychu sebi potrěbnosće za cyły tydźeń nakupowali, so ze znatymi zešli a štožkuli jich hewak do města wjedźe, sebi wobstarali. Tuto njedźelske mjeŕwjenje serbskeho ludu na torhošću před cyrkwju a na hasach w Picnju je hišće wulkotniši a hłubši zaćišć na mnje a mojeho přećela činiło, hač samo njedźelske hibanje před cyrkwju we Bórkowach, kotrež je też mje kaž druhich

pućowarjow hižo husćišo we wutrobje hnuło a zahoriło. Tuž budź mi dowolene tutón prěnjotny raz serbskeho njedźelskeho žiwjenja w Picnju tu z krótkimi a njehładkowanymi rysami wopisać za tych, kotrychž też tajke něšto zajimuje.

1) Serbja na kemšach. — Wulka wobsažna cyrkej běše přepjelnjena wot nutrnych, pobožnych kemšerjow. A tola mějachmy žnjeński čas, a runje swěćeše tutu njedźelu słónčko tak rjenje a ćopło z njebjes, mjez tym zo bě dotal husto dešćikojte wjedro žnjam zadźěwowało, tak zo w druhich stronach wjeseli rjaneho dnja a zapomniwši Božeje služby wěsće na polach dźěłachu. To pak njebě bohabojaznych Serbow zamóhło też raz njedźelu za dźěławy dźeń sčinić a Boha z dźěłom swojeju rukow khwalić; štóž jeno měješe čiłe stawy, běše khwatał do swjatnicy Božeje. Jich pobožnosć činješe swjatočny, wutrobu hnujacy zaćišć na naju. Jedyn při druhim tu sedźo, na khorach mužscy, we łódźi žónske a někotři starcy bliže klětki, spěwachu nutrnje serbske kěrluše ke khwalbje Božej. A hdyž nutrna wosada při čitanju Božeho słowa a při požohnowanju postanu, kajki to napohlad: Mužscy wšitcy zróstni a sylni, kaž rodźeni rjekowje, žadyn słabušk, žadyn běднik, też najstarši z hłowu połneju tołstych włosow a nimale žadyn šědźiwy; a žónske runje tak zróstne a šwižne, wyšše njeźli druhdźe a nic tak zasadźite, źowča a młode žony nimale wšě z rjanymi, haj woprawdźe krasnymi, něžnymi, nadobnymi wobličemi, strowe a čerstwe, haj, kaž wone same we swojich ludowych pěsničkach spěwaju: „rjane, běłe, čerwjene (rědne, běłe, ceŕjene)“. Wóčko njemóžeše so nahladać. A we wšěch wobličach knježeše tak čisty sprawny a póćiwy, bohabojazny a poniżny wuraz. Tu je woprawdźe hišće njeskaženy prěnjotny narod! Ale Bóh wě, kak dołho budźe so wón móc zakhować před jědom nětčišeje wšě stare a po wótcach namrěte počinki a nałožki powalaceje kultury a rozswětlenosće. — Předowanje fararja přihodźeše so wuběrnje za tajki jednory pobožny lud: połne wutrobneje lubosće a křesćanskeho ducha, bjez wysokich filosofiskich a njepłódnych frazow, cyle přiměrjene za wobzor a dźiwace na wobstejeństwa posłucharjow; rěč hładka a lubozna, bjez molaccho hrěšenja přećiwo rěčnicy a bjez pychi hewak obligatnych němskich słowow. Jeje zaćišć pak běše też jasnje

widźeć na wobličach pobožnych posłucharjow: swjata ćišina knježeše, mnozy mějachu sylzy we wóčkach; we łódźi šědźiwy starc cyłemu prědowanju stojo připosłuchaše a so w nutrnej zahorjenosći přeco bliže ke klětcy ćišćeše. Tajki wobraz pobožnosće dyrbjał też na najswětnišeho človjeka hłuboki zaćišć činić! — Jara so mi spodoba, zo je w Picnju srjedź němskeho a serbskeho kemšenja wjetša połhodźinska přestawka, tak zo móžachu Němcy z dobrej khwilu z cyrkwje wuńć a Serbja do njeje zańć, runjež wšak wjele Němcow wote mšě hić njewidźach. Haj, bě jich tehdy woprawdźe zrudnje mało za tajke dosć wulke město a mjez nimi dźěchu hišće snadź 20—30 Serbja: służobni z města a ratarjo z předměstkow. — Hewak pak ma so drje wšudźe po Delnich Łužicach němski a serbski kemš w jenej smuzy za sobu: hdyž je farař němski wuprědował, wostanje wón na klětcy stojo, wosada jenu abo porědko dwě štučcy ze spěwařskich (zwjetša z němskich) wuspěwa a farař předuje hnydom dale serbski. Tuta woprawdźe njedostojna naprawa za službu k česći Boha Wjeršneho ma dwě přičinje: 1) zo by k. duchowny skerje lěpje hotowy był a 2) zo bychu Serbja nuzowani byli hnydom też němsku Božu službu sobu wopytać; přetož to je njemóžno, zo w tak krótkim času Němcy, runjež je jich druhdy žałostnje mało, cyrkej wopušća a Serbja zastupja a so na swoje města podadźa. A k tomu je kóždeho pobožneho serbskeho kemšerja wězo haniba při spěwanju zastupić, před wočemi k. fararja, kiž na klětcy stoji, po cyrkwi wokoło běhać a swojeho nutrnje spěwaceho susoda molić. To je runje tak, jako bychu moji šulerjo, hdyž ja na kathedrje stoju, přede mnu w auditoriju wokoło běhać a swojich susodow storkać chcyli. Njebychu-li so sami toho strachowali, ja hižo bych jich mores nawučił! A mjez kemšemi a šulu je we tym přeco hišće wulki rozdźěl, tam so swětne wěcy wuča, tu pak bójske! Ale ja wěm dobry srědk za wonych serbskich fararjow, kotrymž je přewobćežno dwě porjadnej a cyłej Božej službje za Bože kralestwo kóždu njedźelu wukonjeć. Njech najprjedy serbsku Božu službu dźerža, štož po prawym prawda a sprawnosć sama wot so žada, potom přestawku wot 10—15 mjeńšinow sčinja a na to dospołny němski kemš sćěhować dadźa. Husto budźe, hdyž chcedźa potom němsku Božu službu započeć,

cyrkej — prózdna, dokelž we wjele wosadach z cyła žani Němcy njejsu a ći rědcy, kiž tam su, kaž korčmarjo, rěznicy, šosarjo, runje husto pak khwile nimaju kemši hić, pak tež najwjetše nakhilenje k tomu njezačuwaju. Tuž su tak lubi knježa duchowni swój wotpohlad hišće wjele rjenišo docpěli: njetrjebaju z cyła ani dwójcy prědować! Njech tola spytaju a budźa wěsće rjec: probatum! A z tym hišće tón dobry skutk wuwjedu, zo so Serbam z najmjeńša na samym najswjećišim městnje žana křiwda wjacy njestawa! W cyrkwi dyrbi so tola, štož wěm, křesćanstwo wučić a rozšěrjeć, nic pak rěč, kotruž nawuknuć je tak dosć a na dosć składnosće za kóžde serbske dźěćo!

2) Žiwjenje před cyrkwju na torhošću. — Krasny, lubozny wobraz poskićeše žiwe hibanje Serbow a Serbowkow kemši khwatacych a wote mšě ducych před cyrkwju na torhošću a hasach. To běše mjerwjeńca samych rjanych žiwych podobiznow. Woko płowaše wot jeneje tajkeje wabjaceje kupy njedźelscy zdrasćenych pyšnych ludźi na druhu. Tu witachu so znaći wutrobnje a radosćiwje z ruku a ze słowom wote mše, tam rozmołwjachu so přećeljo a přećelnicy ze wšelakich wsow, tam dale khwatachu starobliwe hospozy domoj, zo bychu wobjed w prawym času zhotowałe.

Mužscy dźěchu pomału a so ze sobu rozmołwjejo we swojich dołhich serbskich kabatach, kotrež běchu zwjetša z čorneho, z dźěla tež z módreho suknja, prědku z dwěmaj rjadkomaj swětłych mosaznych bublinkow. Na hłowach mějachu nimale wšitcy dorosćeni, stari kaž młodźi, obligatne wojerske čapki — bě tola kóždy z nich hotowy wojak a rjek — a jenož někotři čornopjelsćowe kłobučki, šulscy hólcy pak wšědne „měcki“. Na kabaće błyšćachu so pola mnohich wojerske znamjenja a rjady. Spod kabata pak bě zwjetša pisany lac a wokoło šije pisane rubiško widźeć. Kholowy, najbóle wšě čorne, dosahachu přez nakoleńcy škórni. Pod pažu njeseše jich wjele nimo serbskich spěwarskich swój předešćnik.

A kak pyšny wobraz hakle poskićachu žónske we swojej přistojnej serbskej, rjanemu ćěłej wuběrnje přistojacej drasće! Wone woprawdźe wědźa, što je rjana pycha. Młode „žowča“ běchu kaž wudebjene klanki, a ja spóznach, čehodla drje su w 17.

lětstotku w Hornich Łužicach knježacy knježkowje so tak na pychu serbskich młodych holcow hněwali a ju z pomocu krajnych stawow zakońscy zakazowali. Wězo běchu wone husto we swojej pyšnej drasće rjeniše hač jich knježace knjenje w židźe a somoće. A tola njeje tuta drasta tak droha, kaž mohło so zdać, dokelž sebi ju w kóždym serbskim domje žónske same připrawuja. Žónski stroj pak je tu nimale tajki, kajkiž w Błotach, z dźěla jenož hišće pyšniši a spodobniši. Suknje krótke tołste wjeleropate su wšelakeje pisaneje, přede wšěm pak módreje a čerwjeneje barby. Wokoło cyłeje suknje dźe šěroki, ale kuši pisany šórcuch, zo je wot njeje jeno zezady mjeńša, delkach pak wjetša smuha widźeć. A delkach su suknje, ze šěrokim židźanym bantom wobrubjene, kotryž so pola młodych „žowčow“ we wšelakich barbach pisani, pola žonow a starych babkow pak so čim starše su, čim bóle jednorej čornej barbje bliži. Šórcuch maju wokoło žiwota z rjanym dołhim pisanožidźanym bantom, starše žónske z dźěla z běłym rubjatkom zwjazany. Nad nadrami noša čorne, zwjetša somoćane štałćiki a nad štałćikami wulke rjane zwjetša židźane rubišća wšelakich barbow z pyšnymi cankami a kruženkami (franzami). Hłowa je z wulkim cankatym a kruženkatym rubiškom po błotowskim wašnju wobwita a zababjena. Tajki stroj je podobny trochu wysokej čapcy, zezady z dołhim ze šěroka do wuzka běžacym kóncom a při skrónjach z dwěmaj rózkomaj („rogoma“). Někotre pak maju po wosebitym wašnju tajke wjetše rubišćo podobno turkowskemu turbanej dokoła wokoło hłowy zwite, štož hišće pyšniši a spodźiwniši napohlad dawa. Po barbje su tute nahłowjace rubišća pak běłe pak wšelako pisane, a po připrawje pak płatowe pak wołmjane, po tym štož zamóženje jednotliwych dowola; stare žony maju zwjetša jenobarbne, šěrowołmjane rubišća. Nohi bohatšich kemšerkow kryjachu sněhběłe nohajcy a somoćane stupnički (crejki), khudše pak stupachu spokojnje poruno tamnym w pisanych nohajcach a suknjanych abo kožanych stupnjach; starše žony maju trochu wjetše crije, kotrež su zwjerćha ze šnórkami zwjazane. Pod pažu dźerżeše nimale kóžda žónska obligatny předešćnik, runjež słónčko tak rjenje lubje z njebja na nje pražeše; rěkaju jemu spodźiwnje „parasol“, ma pak tuta nadoba jenož służbu

„parapluie-a“, dokelž by směch a haniba po cyłej wsy, haj wosadźe wulka była, chcyła-li raz jena serbska wjesnjanka spytać po wašnju měšćankow swój „parasol“ woprawdźe jako parasol trjebać. Tola naše Delnjołužičanki noša swój předešćnik, kaž wony znaty stary mudrowc, stajnje też při najrjenišim wjedrje sobu wokoło, wěsće ze zlutnej starosćiwosću wo swoju rjanu njedźelsku a wšědnu pychu, a tuž su jemu z někajkim prawom dźiwne mjeno „parasol“ dawa, dokelž z nim słónčko šerja! Tajke předešćniki su zwjetša wot wowkow a ćetow namrěte kubło, po zastarsku wulke, módropłatne, ze žołtomosaznymi spinkami a wobbitkami. Tu a tam pak wohladach w rukach młódšich a bohatšich też moderniše, haj cyle moderne židźane předešćniki. Někotre stare babki mějachu město parasolow pod pažu wulku bělu płatowu płachtu. W rukomaj dźeržeše kóžda žónska swoje spěwarske a na nich rjane sněhběłe trochu wulke šantko, cankate a wšelako wušiwane. Stare a khudše žony mějachu też pisane wšelakoróžate šantka.

Tajke njedźelske žiwjenje, tajke serbske wobrazy njehodźa so dokładnje rjenje wopisać, kóždy zdźěłany Serb dyrbi je raz sam widźeć; to wubudźa a wobtwjerdźa lubosć k narodnemu ludu a jeho wašnjam mócnje!

XXIII. Ochozska wosada.

Tutu wosadu twori jenička srjedź hole ležaca wulka wjes Ochoza (Drachhausen) z 1138 wobydlerjemi; k njej słuša pak blizka Nowa Ochoza (Kolonie Drachhausen). K tomu je w Prjawozu filialna cyrkej, tola do teje też Brjazynscy wosadni khodźa (hl. dale delkach). Ochoza je tajka dosć zamóžita holanska burska wjes kaž w našich Hornich Łužicach Wochozy. Ryćerkubło, kotrež so tam 1825 předawaše, su burja cyle mudrje hromadźe kupili a mjez sobu rozdźělili. Hdy bychu tola wšitcy naši burja při składnosćach tak rozumnje a w přezjenosći skutkowali, předewšěm w khudšich wsach při pruskich mjezach, kajki wužitk by jim to bórzy přinjesło! W Ochozy je přez 200 statokow, mjenujcy 40 burskich, přez 100 połleńskich a nješto mało khěžkańskich. Mjez tymi 1138 wobydlerjemi namaka so wokoło 100 Němcow abo tajkich, kiž maju so k Němcam, ale nimale

wšitcy rozumja a powědaju też serbski. Dźěći němskich staršich rěča a čitaju pak wšě serbski runje tak derje kaž němski: w Ochozskej šuli so mjenujcy kaž na druhich wsach Picańskeje wokoliny z pomocu serbšćiny němski wuči, nabožina so serbski wukładuje, a sobotu prěnja rjadownja w serbskej bibliji čita. Do šule, kotraž ma dweju serbskeje wučerjow, khodźi ca. 240 dźěći. — Cyrkej je khětro jara stara a drjewjana ze zwónicu město wěže, kiž je so raz wotpaliła. Za to je fara rjana a rumna, w l. 1855 z nowa natwarjena. Farař (hač do 1882 Latk rodź. z Dešanka) přěduje jenu njedźelu jenož serbski, druhu pak němski a serbski; hdyž pak žani Němcy njepřińdu, dyrbi też tutu druhu njedźelu němski kemš wupadnuć, štož so tak rědko njestawa. Też hdyž je serbska spowědź, njeje žadyn němski kemš. Spěwa so při serbskich Božich służbach serbski. Na němske kemšenje je lědma hdy 50 ludźi přišło, mjez tym zo na serbske jich zwjetša 500 khodźi (po swědčenju k. fararja). Dźiwna naprawa pak knježi we tym, zo so tu paćerske dźěći jeno němski rozwučeju, hdyž tola w šuli katechismus a bibliske hrónčka też serbski wuknu. K. farař mi to z tym wujasni, zo je wón to tak naprawjene přewzał a tuž też wostajił! — Dokhodow ma farař 2400, 1. wučeŕ 1200 a 2. wučeŕ (bjez starobneho přiłožka) 420 hr. Patronat słuša kralowskemu konsistorijej.

Mužska a předewšěm też žónska drasta je tu bóle jednora njeżli w Błotach. — Spomnjenja hódny je nałožk, zo dorosćeni mužowje w Božej nocy (hodowničku) na cyrkwinu łubju du a tam jědnaće serbskich kěrlušow wuspěwaju. Hač je hewak hdźe tajki abo podobny nałožk, njewěm.

Z Ochozy je něšto wučenych Serbow wušło. Je tam 82-lětny bur Grys, kotrehož pjećo synowje su wšitcy so sami na wučerstwo přihotowali a z dźěła dobri a originalni (n. př. Mjertyn Grys w Nowej Wsy) serbscy wučerjo byli. Dale je tam stary dźěd Šmjeto, kiž je na duchownistwo studowawši prěnje pruhowanje wobstał, ale zastojnistwa njedostał; tuž pase wón nětko hižo dołhe lěta domach kruwy swojeje narodneje wsy. Před krótkim je so też khorowatosće dla missionar Kukiš na wotpočink do swojeje Ochozskeje domowiny wróćił.

Skónčnje chcu hišće přikład podać, kak lohko też njezdźěłani Němcy serbski nawuknu; snadź móhł wón być hladadło a powab za toho a woneho němskeho fararja w serbskej wosadźe skutkowaceho, kiž hišće serbski nawuknuł njeje. Po puću z Ochozy do Drjenowa zetkachmoj 35-lětneho muža, z kotrymž so do rozmołwy dachmoj. Wón jara derje serbski z namaj powědaše, zo mějachmoj jeho wězo za Serba. Tola so wupokaza, zo bě wón rodźeny Němc z wulkeho města Wrótsławja. Po wójnje 1871 je khwilku w Myšynje dźěłał, so ze Serbowku woženił, do Ochozy přećahnuł a bórzy dospołnje serbski nawukł. Jeho dźěći su do čista serbske.

XXIV. Janšojska wosada.

Do Janšojskeje wosady słušeju wsy: Janšojce (Jänschwalde) z 791, Radojz (Radewiese) z něšto přez 200, filiala Drejce (Wüstdrewitz) z 531, Turjańske Mazniki (Tauer'sche Teeröfen) z wokoło 50 a kolonija Šejnejda (Schönhöhe) z wok. 150 wobydlerjemi.

Cyła wosada je serbska. W Janšojcach je 12 němskich swójbow, z nich khodźi do šule 16 dźěći, kotrež pak móža runje tak derje serbski. Serbski wšitcy Němcy rozumja, rěčeć pak njemóža jědnaco. W Drejcach je jena swójba (hajnik) cyle němska, nimo teje 4 mužowje, kotřiž maju serbske žony, tak zo su dźěći serbske. Němcow je tam po tajkim do hromady 10. W Radojzu, Schönhöhe a na Maznikach njeje ani jedyn Němc, jeno blizko Turjańskich Maznikow, kotrež při „wjelikim jazoru“ ležo do Drejc słušeju, staj dwaj němskaj hajnikaj.

W Janšojcach prědnje so kóždu njedźelu, w Drejcach kóždu třeću njedźelu němski a serbski; spěwa so na serbskich kemšach serbski. Dokhodow ma farař 3000 hr., patronatstwo fiscus. Šule su w Janšojcach (wučeŕ Albin), w Drejcach (wučeŕ Richter), w Šejnejdźe (wučeŕ Huraz), a wuči so we nich kaž wokoło Picnja z pomocu maćerneje rěče. Bibliske hrónčka pak wuknu dźěći w šuli jenož němske, na paćerjach serbske. — W přazach a před jutrami spěwaju tu mlode holcy serbski.

XXV. Rogow, jenička serbska wosada w Gubinskim wokrjesu.

(Wućah z nastawka we Łužicy 1883 str. 29 sl. podateho.)

Rogow ma 84 swójbow, mjez nimi 40 burskich, a do hromady 606 wobydleri po ludlič. 1875, z kotrychž su němscy farař a wětrnikař (hišće nježenjenaj), wučerjowa, blidař ze žonu a 7 dźěćimi a korčmař; blidarjowe a wučerjowe dźěći rěča pak tež serbski, po tym je tam 600 resp. 593 Serbow. Tući powědaju wšitcy, stari kaž młodźi, domach a wonkach serbski.

K Rogowej słuša filiala Grěšnej (Smol. Grješna n. Griessen), štož je znajmjeńša wot 200 lět přeněmčena wjes. Farskich dokhodow je 2400 hr. Rogowska cyrkej je stary kamjeńtny twar z katholskich časow, burske domy, zwjetša słomjane, maju dospołny staroserbski raz. Wot Budarjoweho wustawa so tu wob lěto 5—7 toleř na khudźinu rozdźěla, štož dopokazuje, zo tež wyšnosć Rogow hišće za serbsku wjes wobhladuje.

Rogowscy fararja běchu: 1) Ericus Jan Gärtner 1682—1700; 2) Mag. Sigismund Redlich 1700—1703; 3) Křesćan Krüger 1704—38 († 1762 jako archidiakon při Pětrowskej cyrkwi w Zhorjelcu); 4) Mag. Jan Křesćan Bětkař (Böttiger) 1738—94; 5) Karl Bjedrich Schenk z Luboraza 1794 — 1826, prjedy substitut pola Bětkarja; 6) Jan Jurij Krüger 1827—53, prjedy rektor při syrotowni w Khoćebuzu; 7) Božidar Bjarnat Graefe z Gubina 1854—59; 8) Hendrich Hermann Moric Bitter 1859—71; 9) Jan Hendrich Křesćan Ebeling z Lichterfelde 1871—75; Arthur Julius Ernst Lehmann z Grabina wot 1875.

Serbske Bože służby zastachu w Rogowje před 90 lětami pod far. Schenkom, dokelž so tomu njechaše wjacy serbski předować. — Farař Graefe spózna 60 lět pozdźišo, kak wosada pod tym duchownje škoduje, zo so ji nuzne serbske předowanje rubi, a započa tohodla serbski wuknuć a ze swojimi wosadnymi Bramborski serbski casnik čitać; tola lědma bě z tym započał, powołachu jeho za fararja do Nimaškhlěba. Žadosć wosady po serbskej Božej służbje pak spóznaješ z toho, zo 1873 jako běše farař Ebeling zapućował, wosada kantora Nakońca, rodź. Serba, prošeše, zo by ji předowanje serbski čitał, štož je so tež tehdy dwójcy stało; 1872 je wučeŕ na žadanje při pohrjebje raz kèrluše serbski spěwał a cělny tekst serbski čitał; a po wot-

khadźe Ebelinga wosada serbskeho duchowneho pytaše, ale žanoho njedosta.

W šuli dyrbi wučeŕ hišće dźens z małymi dźěćimi serbski rěčeć, jeli chce, zo bychu jeho zrozumiłe; němska rěč pak so potom hnydom nałožuje tak ruče hač to jenož někak so hodźi. Mjena znatych wučerjow su: Grunewald, Lange starši a młódši († 1867), Jurij Grys († 1869) a Nakońc. Nakońc chcyše, jako do Rogowa přińdźe, po swojim samsnym wuznaću němsku rěč w šuli přenuzować, zo ani słowčka serbski njerěčeše, ale wón njepřińdźe z dźěćimi ani kročele doprědka; tuž bě nuzowany serbsku rěč k pomocy brać: potom wěc hnydom dźěše, a nětko też hišće we wyššej rjadowni nabožinu serbski wukładuje. Wuknuć pak, dokelž njesmě, kaž praji, serbski ničo njeda, štož jenož někotre bibliske hrónčka w nižšej rjadowni jako přidawk; a te wón dźěći nawuči z tym, žo je jim předpraja, doniž je njemóža; přetož serbski so tu nječu̇ita, haj ani jenych serbskich knihow w šuli njeje; a też we wsy je jich zrudno mało, dokelž skoro nichtó serbski čitać njewuměje; ale też němski tu lědma hdy štó što čita! — Nowiši Rogowscy fararjo na swojich wosadnych, kaž ze zapiskow w cyrkwinskich knihach widźach, skorža a žałosća, zo su paduši, hobožrjency (pičcy) a bičcy a njeposłušnicy, ale što je na tutym zrudnym faktu wina, njepraja; tuž njech so tu to zjawnje ze słowami Liškowskeho fararja k. lic. theol. Sauera, kiž je jako rodź. Němc tola wšće njestroniski sudnik, wupraji: „Die Gemeinde in Horno iſt dadurch, daß ſie keinen wendiſchen Geiſtlichen hat, völlig verwildert und verwahrloſt.“ Hdy bychu sebi tute słowa tola ći, kotrychž to nastupa, k wutrobje wzali a wbohemu serbskemu ludej w jeho duchownej nuzy pomhali!

W póstnym času spěwaju młode holcy na wsy kěrluše němski a serbski, a to serbski: Přišel how ten zbóžny žeń; Stanuł jo górej Jezum Christ; Cesć, chwalba Bogu. Na přazach spěwaju też zwjetša němski a pódla jenu abo druhu serbsku pěsničku. Rańše, blidowe a wječorne modlitwy pak su němske.

Serbske wašnja a serbsku rěč haja přede wšěm maćerje, z cyła žónske. Wone su swoju staru drastu, kotraž je wotkhadźowaca wot Błotowskeje a bóle na Grodkowsku podobna, swěru zakhowałe a přadu a tkaju sebi swoje košule, suknje,

šórcy, šórcuchi a t. d. same. Suknje, krótke a šěroke, su zwjetša zeleno-čerwjeno-smuhate, w posće a žałobje pak zeleno-čorno-smuhate. Wokoło hornjeho žiwota maju štałt, wosrjedźa z tři-rózkatym lacom, kiž je z čerwjenym, běłocankatym rubišćom přikryty; štałt sam pak zeleno-čerwjene abo zeleno-čorne šnórowanja hromadu dźerža, štož ma jara šikowany napohlad. Na hłowje nimaju wulke pisane rubišćo rjenje zwjazane, tak mjenowany hupac, kaž rjane Błotničanki, ale króskate kapy, kotrež cankate měcy abo karnety mjenuja: su to kapički z pisaneho sukna po bokach a zady z ćeńkim běłopłatowym zapołožkom abo dnom, prědku ze šěrokimi běłymi cankami do koła wokoło a ze zady z pisanymi bantami. Haj, widźach też tam staru žónku w dočista tajkej wulkej słomjanej kapje, kajkež maju wšědnje žónske wokoło Běleje Wody w Hornjej Łužicy a wokoło Rybnicy w Mecklenburgskej. Hač před 10 lětami też dźěći w karnetach khodźachu, nětko pak přićahnu zwjetša w rubišku abo naheje hłowy do šule.

Rogowska narěč je trósku rozdźělna wot Błotowskeje a Khoćebuzskeje, přede wšěm je nadpadny pódlanski akcent na předposlědnjej złóžcy, kotryž je pola štyri- a wjacyzłóžkowych słowow tak sylny, zo akcent na prěnjej złóžcy nimale cyle poduša; Rogowska narěč stoji potajkim w nastupanju akcentowanja nanajbliže pólšćinje. Jako pruhu tuteje narěče sym w Časopisu M. S. 1880, str. 170 ludowu pěsničku podał, kotruž sebi tam napisnuch.

Bajkow a přiwěrkow namakaš w Rogowje wjele, přede wšěm powědaju rad wo ludkach. „Su to byli malúške clojâški abo paljâcki, kótârež su spózy zemje bydlili.“ Wšě urny, kiž so we wokolnosći husto wuryja, maju ludźo za nopaški a hornyčki tutych ludkow; haj, stara žónka w blizkim Barbuku wužiwa tajku mału urnu za swój słony nopašk a praji, zo je sebi jón wot ludkow požčiła.

G. Přeněmčene a so přeněmcujuce wosady na narańšich mjezach mjez Gubinom a Mužakowom.

(Hižo wozjewjene we Łužicy 1882 čo. 6 a 7.)

We postawje delnjołužiskich wsow nad nawječornym brjohom rěki Nysy wot Gubina přez Barść do Mužakowa je so wot

lěta 1840, jako naš J. E. Smoleŕ tam pućowaše a narodne pěsničcki a powěśće hromadźeše, mało přeměniło; wone wsy běchu tehdy hižo zwjetša přeněmčene a za Serbowstwo zhubjene. Chcu pak tola z krótka tu wopisać, kajke sym je w lěče 1880 nadešoł a što sym wo nich nazhonił.

XXVI. Wsy wokoło Gubina a Barśća.

Hižo přez z najmjeńša 200 lět do cyła přeněmčene su tute wsy w blizkosći Gubina: Pynjow (Smoleŕ zmylnje Pinow, kaž němski rěka), Lubinki (něm. Lubbinchen), Wótřowaš (Smoleŕ: Wyrtšowaš), Barklawa (Bärenklau), Krajna (něm. Granow, kaž też Smoleŕ), Wólšnica (něm. Wilschnitz), Dulojce (něm. Deulowitz, Andree wopaki Deutowitz), Sprukow (Spruke), Grabkow, Kerkojce (Kerkwitz), Slakojce (Schlagsdorf), Góśćeraz (Gastrose) wjeliki a mały, Dubojce (Taubendorf);*) na narańšej stronje Nysy: Šenkojce (Schenkendorf), Němce (Niemitsch), Sazarjejce (Sudersdorf), Marchošice (Markersdorf), Požym (Pohsen, Smoleŕ wop. Pyšym), Střegow (něm. Strega), Maliń (Mehlen). Dale na nawječornej stronje Nysy niže Rogowa su też hižo wot nimale 100 lět přeněmčene wsy: Rjasnik (Briesnigk) wjeliki a mały a Glinsk (Nauendorf); tola je tam w nowišim času zaso něšto Serbow nabyło přez žeńtwy a zasydlenje někotrych serbskich přede wšém podružniskich swójbow a přez serbsku čeledź, kiž tam na kubłach služi; tak běchu we Wjelikim Rjasniku w l. 1880 serbscy 1 młody hospodaŕ, 3 młódše žónske, 6 staršich ludźi, 2 służobnej holcy a jena burska swójba, w kotrejž so wšědnje serbski rěči, po tajkim wšo do hromady z najmjeńša 15 serbskich ludźi. W Glinsku su někotři podružnicy a służobni (traš 8) serbscy, runje tak w Krjach (Krjc = Sakro), hdźež so pječa hišće 3 serbske swójby, ze służobnymi z najmjeńša 10 ludźi, namakaju; před 50 lětami modlachu so w Krjach hišće serbski k blidu, štož bě w l. 1876 jena 60-lětna žona wottam jenemu mojich swědkow powědała, přistajiwši, zo je wóna też hišće so serbski sobu modliła. Boroj (Borau) mały

*) Dubojce su pak po druhej mi mjenje wěrliwej powěśći hišće cyle serbske. Tuž dyrbju so wo tym raz sam přeswědčić. Spis.

a wjeliki ma wokoło 20 starych ludźi, kotřiž, hdyž so ze Serbami zeńdu, serbscy rěča, jich dźěći pak njemóža serbscy; nimo tutych stej tam dwě młodej serbskej žonje wudatej, a tři serbske dźowki tam służachu; tuž bě tam 1880 wšo hromadźe 25 serbskich ludźi. W Nosydłojcach (Nossdorf) a Jamnom (Jamno) wjelikim a małym rozumja někotři stari ludźo, traš 10 do hromady, hišće serbski; podobno je w Domašojcach (Domsdorf), a Khójnje (Khójna = Koyne), Třešojcach (Tschacksdorf). W Žimorojcach (Siemersdorf), Smaržowje (traš hišće 10) a Jatach (Jaty, Smol. Jata, něm. Jethe) móža stari ludźo hišće serbski. W Jatach su k tomu hišće tři cyle serbske swójby. Před 50 lětami powědachu w Třešojcach po swědčenju šołty Jakuba z Małeho Kólska wšitcy starši ludźo mjez sobu hišće serbski, z dźěćimi pak hižo němski; dźensniši dźeń je tam z najmjeńša hišće 50 starych serbskich ludźi. kiž so też wot wyšnosće hišće jako Serbja wobhladuja, dokelž khudši z nich lětnje pjenježnu podpjeru z Budarjoweho wustawa dostawaju, hdyž też je jich za poslědnje lěta mjenje, hač w prjedawšim času. Serbske předowanje je w Třešojcach w spočatku tutoho stoleća zastało, a w Bóžemysli (Bóžemysl — Bademeusel; Smol. Buźemysle; w Kólsku praja: Bóžemósl) nad Nysu traš hišće trochu prjedy. Tehdy mjennjcy dosta Třešojska wosada prěnjeho němskeho fararja, kiž drje při swojim zastupje slubi, zo chce serbsku rěč nawuknuć; ale jako so na prěnje předowanje zwaži, bě to tak žadławe, zo cyrkwinska rada in corpore k njemu přińdźe a jeho prošeše, zo by wosadu z tajkim serbskim předowanjom přichodnje na pokoj wostajił, a zo chcedźa so radšo z němskim předowanjom spokojić, hač runje je njedorozumja, njeźli serbske w tak zrudnej rěči słyšeć. Wučeŕ, kiž mi do powědaše, přistaji z wjesołoscu: Der verstand's! W Bóžemysli wudźěleju so też hišće starym khudym ludźom dary z Budarjoweho wustawa, a starše žónske khodźa tam hišće w serbskej drasće, nic pak młódše; z teju dweju přičinow mój swědk šołta Jakub wotwodźuje, zo su tam hišće někotři (2—5) Serbja. Po jeho swědčenju stoji w Žimorojcach ze Serbowstwom tak: Wšitcy wobydlerjo, kiž su přez 50 lět, wuměja serbski powědać, ludźo wot 30—50 lět z wjetša hišće serbski rozumja, powědaju pak špatnje, wot 20—30 lět starych

rozumi hišće mały dźěl trochu serbski; štóž je niže 20 lět, z wjetša serbski ani wjacy njerozumi; po tajkim je tam z najmjeńša hišće 75—100 serbskich ludźi.

XXVII. Wosada Małksa (Mulkwitz) a filiala Husoka (Weissagk).

Do Małksy zašulowany je mały a wjeliki Boroj, do Husokeje pak zafarowany Gózd (Gozda). Kemše su jenu njedźelu w tej a druhu njedźelu w druhej cyrkwi.

Małksanscy fararjo běchu wot zašłeho lětstotka: 1) Khrystof Gabriel Fabricius; 2) Rohda; 3) Jaenicke; 4) Unwürd; 5) Bětkaŕ 1864; 6) Köchel wot 1865.

Serbske słowa při Božich służbach su w Małksy hižo před 40 lětami do cyła doklinčałe,*) w Husokej pak ze smjerću k. fararja Bětkarja (Böttcher) w l. 1865. Bětkaŕ, rodźeny Serb, w Husokej hač do l. 1860 hišće trójcy wob lěto na póstnych njedźelach popołdnju serbski předowaše a hewak hač do l. 1865 při kemšach evangelije a epistole tež serbski čitaše. Nimo toho hišće běše kóžde lěto něšto króć serbska spowědź. W Husočanskej šuli je serbska wučba hižo w l. 1827 z wučerjom Konrady-om, kiž běše po rjemjesle murjeŕ, do cyła přestała. Nětčišej wučerjej w Małksy a Husokej staj Serbaj, rodźenaj prěniši z pruskeje Hornjeje, poslědniši z Delnjeje Łužicy.

W Małksy rozumja hišće pjećo stari ludźo serbscy, dźěći žanoho słowčka, tola stej na knježim dworje dwě podružnej serbskej swójbje, w kotrymajž so serbscy rěči; po tajkim je tam wšo do hromady hišće na 12 Serbow. Po swědčenju nětčišeho fararja so w Małksy wot 20 lět wjacy serbski njerěči. Hdyž tež je tu serbska rěč skoro wuzemrěła, dha je so tola serbska drasta hišće z wjetša zdźeržała, a to nic jeno w Małksy, ale we wšěch přeněmčenych wsach pod Barščom wot Glinska a Krjow hač do Žimorojc; přede wšěm noša so tam žónske hišće z wjetša w kharakteristiskich serbskich kapičkach, tak mjenowanych karnetach, kotrež pak su trochu rozdźělne wot Rogowskich a Liškowskich. Tež stari mužowje khodźa tam hišće po serbskim wašnju w dołhich módrych kabatach. Na přazy so wězo jeno němski spěwa, spěwanje póstnych kěrlušow na wsy pak je z wotemrěćom Serbowstwa cyle zašło.

*) Andree, str. 176 podawa lěto 1825. Tehdy zastachu porjadne serbske předowanje.

Husoka ma 650 wobydleri, kiž su z wjetša wšitcy serbscy; swójbow je přez 50 serbskich, hdźež so tež z dźěćimi serbski powěda a 20 němskich abo tajkich, kiž so za němske a k Němcam dźerža, kaž n. př. wučeŕ, kiž je po mysli wonych ludźi „hawptněmc“. Z wjetša je w tych němskich swójbach muž němski a tuž tež so swójba za němsku wobhladuje; tola 4 němscy mužowje rozumja a rěča tež serbski, mjez tym zo w jenej swójbje, hdźež je mać němska, so z dźěćimi jeno němski rěči. Po swědčenju wučerja z Małksy a serbskeho bura a němskeho kowarja z Husokeje, rěča w poslědnišej wsy starši ze swojimi dźěćimi serbski, dźěći němskich staršich wuměja wšě tež derje serbski a rěča, hdyž ze serbskimi na wsy hrajkaju, z nimi serbski; w šuli pak dyrbja wězo wšě jeno němski powědać, a tuž tež Husočanski wučeŕ hinak hač moji přěńši swědcy swědčeše, prajicy, zo ma w šuli 130 dźěći, wot kotrychž jeno wokoło 10 hišće serbski rozumi, a zo je we wsy jeno hišće 10 tajkich swójbow, kiž tak prawje na starym wašnju wisajo hišće domach serbski powědaju. Tak by na kóždu tutu swójbu jene serbske dźěćo přišło. Dorosćeni, kaž dale dźeše, pak małko a njerad serbski powědaju (wězo z nim, dokelž wědźa abo mysla, zo je wón „hawptněmc“). Na přazy spěwaju młode holcy, štož wučeŕ sam wuzna, z wjetša hišće serbski, ale póstne kěrluše na wsy wot l. 1870 jenož němski, dokelž bě jim wón serbske spěwać zakazał. W cyrkwi pak drje so ženje serbski spěwało njeje. — Žónska a mužska drasta je tu hišće serbska.

Po tajkim ma Husoka z najmjeńša $^2/_3 = 433$ serbskich wobydleri, serbscy rozumi pak jich z najmjeńša 500 a tohodla ma so ta wjes hišće do serbskich ličić napřećiwo postajenju na Smolerjowej a Andree-owej kharće, na kotrymajž wona hižo w přeněmčenym kraju pluwa.

Gózd a Dubrawa. W kóždej wsy je wokoło 160 wobydleri. Gózd ma šulu, do kotrejež tež dźěći z Dubrawy khodźa, Dubrawa pak filialnu cyrkej, kiž k Nosydłojcam słuša. Do šule khodźi 60 dźěći, mjez nimi 8 serbskich, kotrež je wučeŕ, dokelž do cyła němski njerozumjachu, w prěnim lěće tež sobu serbski rozwučował; su to dźěći wot dźěłaćeŕskich staršich na knježimaj dworomaj tuteju wsow; dźěći druhich wobydleri pak

tam pječa serbski njewuměja. W šuli so wot l. 1854 hewak ničo wjacy serbski njewuči. Před 25 lětami rěčeše w Gózdu hišće wjetši dźěl wobydleri serbski, nětko pak je tam jeno hišće 50 staršich ludźi serbskich, kiž serbski powědaju, přišedši do susodnych serbskich wsow. W Dubrawje rěča starši ludźo hišće serbski; kiž su srjedź 20—40 lět, rozumja zwjetša hišće serbski, rozmołwjeju pak so mało a z dźěla jara špatnje, kaž sam słyšach; po tajkim je tam znajmjeńša hišće 80 serbski rozumjacych a z časami powědacych wobydleri. Tute powěsće poda mi Gózdźanski wučeŕ Běžk, rodźeny ze Žargonja, šědźiwy potuleny starc, kotrohož skoro kóžde němske słowo jako Serba přeradźi.

XXVIII. Kólska wosada.

Do Kólskeje wosady słušeju wsy: Kólsk (Kylsk) Wjeliki a Mały (Gr. u. Kl. Kölzig), Kósmejce (Jocksdorf), a Derbn (gen. Derbna; Smol. wop. M. Dobrine, něm. Döbern). — Tuta wosada je za poslědnje połsta lět zwjetša přeněmčena, jenož starši ludźo rozumja a rěča tu serbscy mjez sobu, z dźěćimi pak, kotrež serbski z cyła njewuměja, po tu a tež druhdźe zwučenym wašnju němscy; wina toho su wjesni wučerjo, kiž hižo dawne časy ničo serbscy njewuča a šulskim dźěćom maćeŕnu rěč druhdy ze samym khostanjom zakazowachu. Šule pak su we Wjelikim Kólsku, Kósmejcach a Derbnu; w prjedawšim času běše tež w Małym Kólsku šula, ta pak bu w l. 1854 zběhnjena a z Wulkokólskeju zjednoćena. Po swědčenju šołty Jakuba je so w Małokólskej wučeŕni hač do kónca wot wučerjow Schmidta a Knaby z pomocu serbskeje rěče wučiło, tola z hłowy wuknuć su hižo za jeho čas — Jakub bě wokolo 50 lět stary — dźěći wšo jeno němski dyrbjałe. Tež we Wjelikim Kólsku je wučeŕ Kóńcaŕ († 1865) hišće z dźěla w serbskej rěči rozwučował; jeho naslědnik Wünscher bywši prjedy wučeŕ w Gareji, kiž tež serbski rozumješe, je pak z tym do cyła přestał. Nětčiši wučeŕ, rodźeny z M. Kólska, rozumi hišće trochu, jeho maćpak, kiž bě při nim, powěda hišće derje serbski. — Serbske prědowanje je w Kólsku na tuto kharakteristiske wašnje přestało. Wokoło l. 1835 prědowaše tehdyši faraŕ Borš hižo jenož kóždu 2. njedźelu serbski, runjež bě tehdy wosada hišće cyle serbska. Po nim přińdźe

w l. 1838 farař Senff, rodźeny Serb, kiž w l. 1840 samowólnje cyle ze serbskim prědowanjom zasta, a wosada k tomu pječa změrom přihladowaše. Pozdźišo pak je wón hišće raz na žadanje serbskeje swójby z M. Kólska serbske ćělne prědowanje měł, a to so wšěm Serbam tak jara spodobaše, zo jeho jara khwalachu a sebi na to myslachu, zo by wón tola też w cyrkwi zaso serbski prědować móhł. To zhoniwši njeje farař ženje wjacy ani k serbskemu ćělnemu prědowanju zwólniwy był. — Wulki Kólsk ma ca. 1400, M. Kólsk ca. 250, Kósmejce ca. 300 wobydleri; we wšěch tŕoch wsach zwjetša wšitcy ludźo přez 30 lět stari serbscy rozumja a mjez sobu powědaju, w poslědnišimaj drje bjez wuwzaća, tak zo by we Wulkim Kólsku hišće wokoło 600, w M. Kólsku wok. 150, w Kósmejcach wok. 200 serbskich ludźi było; w prěńšej wsy pak po měnjenju mojich swědkow drje jenož hišće starši ludźo (wok. 300) mjez sobu serbski rěča, w M. Kólsku pak wšitcy dorosćeni. — Derbn ma wok. 800—900 wobydleri, a bě prjedy mała serbska wjeska, nětko zrostła přez założenje škleńčeŕnjow (l. 1860), cyhelničow a brunicowych podkopkow (l. 1865), tohodla też bóle přeněmčena, runjež dale k wječorej leži. Je tu hišće do cyła wokoło 40—50 staršich serbskich ludźi na swojich starych statokach, jich dźěći pak su přez šulu zněmčene. Napřećiwo tomu swědčenju šołty Jakuba pak Kólski wučeŕ, kiž bě rozsudźity přisporjeŕ Němcowstwa, ličbu Serbow we wšěch štyrjoch wsach hišće bóle poniži, prajicy, zo je jich we W. Kólsku „jenož hišće wok. 200“, w M. Kólsku „snadź 50“, w Kósmejcach „snadź jeno 30“, w Derbnu „snadź do cyła jenož 20“.

Dorosćene žónske a stari mužscy khodźa tu hišće w serbskej drasće, dźěći pak w němskej. Před 40 lětami spěwachu młode holcy na přazach a na wsy (w posće) jenož serbski, w M. Kólsku z dźěla hišće před 25 lětami; w tutej wsy też młode předliče hišće z wulkeho dźěla serbski rozumja, tola serbski powědać a so zabawjeć pada jim jara ćežko, tuž rozmołwjeju so radšo němski w swojim přiwuknjenym, nic runje rjanym žargonu.

XXIX. Rjašćańska wosada.

Tuta wosada wobstoji ze wsow: Rjašćań (Preschen) z nimale 300, Jarješk (Smol. wop. Jaresk, n. Jerischke) z wokoło

300, Radoń (Smol. Radyń, n. Raden) z wok. 100, Gózda z nimale 250 a Carna (n. Zschorno) z 273 wobydlerjemi. Rjašćań ma jara staru cyrkej z 12. stoléća, kiž bě z woprědka jenož kapała poswjećena Sw. Valtynej. Po swědčenju Rjašćańskeho fararja Müllera móže w Rjašćanju 4—5, w Jarješku 4—5, w Radomju 1 a w Gózdźe 10 abo něšto wjacy cyle starych ludźi hišće serbski, mjez tym zo je w Carnej z najmjeńša třećina wobydleŕstwa hišće serbska. Też w tutej wosadźe dostawaju hišće někotři stari ludźo podpjeru z Budarjoweho wustawa. Je pak tu, štož mi k. faraŕ dale zdźěli, w němskej rěči wjele serbskich słowow zawostało, n. př. pojědank (Frühstücksschnitte), hóppaj (Tragwiege, wisaca kolebka, w kotrejž ludźo na polach małe dźěći kolebaju), kriwatsch (křiwač t. j. přaslica, Rockenstock) atd., a přede wšěm starši ludźo nałožuja w swojej rěči wjele serbskich wurazow a husto serbske konstrukcije, kiž su so do jich němčiny zasydliłe. Serbske bože służby su tu w započatku tutoho stoléća zašłe; předposlědni faraŕ John, kiž w l. 1823 swoje zastojnstwo nastupi, njeběše wjacy serbskeje rěče mócny. Faraŕ Theod. Traug. Pohle († 1797) je hišće serbski móhł a wězo swojim wosadnym też hišće w maćeŕnej rěči Bože słowo připowědał, kaž to w starej sakskej cyrkwinskej agendźe, kotraž so hišće dźensniši dźeń w tamnych stronach nałožuje, rukopisny serbski přiwisk dopokazuje, hdźež je sebi wón (na 8 stronach) cyrkwine požohnowanje a dwě požohnowani za njedźelniče serbski zapisał; tola w kajkej měrje je so tam tehdy hišće serbska rěč w cyrkwi trjebała, njehodźeše so mi wuslědźić. — W Gózdźe pak nazhonich, zo je tam wokoło 30 ludźi, kiž hišće serbski rozumja a při składnosći powědaju, mjez nimi su też někotři młodźi ludźo, kotřiž su ze serbskich stronow přićahli. Jedyn 35 lět stary muž, tam rodźeny, kotrehož zetkach, praješe mi, zo drje serbski rozumi, ale powědać njemóže. — W Carnej rěči jenož 11 ludźi hišće stajnje serbski.

XXX. Dubrawska wosada.

K tutej wosadźe słušeju: Dubrawka (Dubrauke), hdźež je cyrkej, z wokoło 300, Čeŕsk abo Ceŕsk (Tschernitz) z wokoło 500, Ćisej abo Śisej (Wolfshain) z wokoło 120 wobydlerjemi a nowa němska škleńčeŕniska kolonija Friedrichshain; też w Ceŕsku

su škleńčeŕnje założili. Nimo Dubrawki namaka so šula w Ceŕsku a Friedrichshainje. Po swědčenju Dubrawskeho wučerja Wawriški, kiž bě po rodźe (rodź. z Rowneje p. Komorowa) a wurjekowanju Serb, rěči w Dubrawcy lědma 25 cyle starych ludźi hišće serbski, 40 lět stari ludźo njerozumja pak pječa wjacy serbski; runje tak je w Ceŕsku a Śisej; w poslědnišej wjescy staj hišće 2 hospodarjej serbskaj, jich dźěći pak tež hižo maćeŕneje rěče wjacy mócne njejsu; tola zdadźa so mi tute powěsće trochu přehnate, hdyž tule wosadu přirunam z druhimi susodnymi a podobno postajenymi a z datami wo přestaću serbskeje rěče w šuli a cyrkwi, kotrež mi wón poda; po nich je serbska wučba we wosadnych šulach wokoło lěta 1850 do cyła zastała a serbske prědowanje je k rowu šło ze smjerću fararja Basta (Basto † 1860), kiž bě tola hišće trójcy wob lěto, mjenujcy kóždy prěni dźeń róčnych časow popołdnju serbski prědował abo, kaž mi něchtó druhi dopraji, serbske prědowanje, kotrež je sebi dał wudźěłać, předčitał bjez toho, zo by słowčko tutoho prědowanja rozumił. W Ceŕsku samym spowědźichu mi ludźo, zo wot dorostłych mjez nimi hišće mnozy serbski rozumja a zdźěla tež rěča, wot młódšich pak nichtó; a po swědčenju němskeho fararja w Syjku powěda w Śisej wot starych ludźi hišće wjetši dźěl serbski, dźěći pak skoro ani njerozumja.

XXXI. Zdźarowska wosada.

Tuta wosada, kiž k sewjeru wot Mužakowa při rěcy Nysy leži, wobstoji z Wulkich a Małych Zdźarow (Gr. u. Kl. Särchen) a Třeplina (Tschöpeln). Zajimawe su w Zdźarach za starožitnosćeri rozpadanki wulkeho stareho hroda na hórcy při rěcy ležaceho. — Serbstwo je tu hižo před 50 lětami do cyła wotemrěło; nadrobniše powěsće namakaju so w tamnišich cyrkwinskich knihach, do kotrychž je zapisana wotmołwa, podata w l. 1826 wot tehdušeho fararja na naprašowanje knježeŕstwa. Hač do smjerće fararja Magna Benjamina Krygarja w l. 1754 je so w cyrkwi serbscy prědowało, a bě tehdy hišće wosada cyle serbska. Na to pak wuzwoli sebi wona tehdomnišeho kantora w Trjebulach, Jana Gottloba Fechnera, runjež serbski njerozumješe — pječa, dokelž bě so jej w času swojeho vikariatstwa wuprózdnjeneho

městna jara zalubił — za noweho fararja a žadaše wot njeho jeno slubjenje, zo by k dopomnjeću na to, zo je tu serbska cyrkej a wosada, serbsku liturgiju wobkhował. A tuž ta tež wosta hač do Fechneroweje smjerće (1793). Fararjo po nim powołani pak njekedźbowachu wjacy serbskeje liturgije. Tak bě drje kónc zašłeho stoléća serbska rěč z cyrkwje wutłóčena, ale nic hišće ze rta wosadnych, dokelž so „wšitcy wobydlerjo hišće husto mjez sobu serbski rozmołwjachu“. Tohodla buchu też w lěće 1826 někotři stari potrěbni ludźo z W. a M. Zdźar za podpjeranje z Budarjoweho wustawa wot fararja poručeni. Tola w poslědnich lětdźesatkach, wobkrućeše mi nětčiši farař, njejsu ani z Třeplina wjacy žane prózstwy wo podpjeru ze spomnjeneho wustawa přišłe. Farař znaje we wsy jeničku 60 lět staru žonu z mjenom Šmerže, kiž hišće serbski móže, ta pak je ze susodnych Brunojc rodźena.

XXXII. Delnjoserbske wsy Jabłońskeje a Slepjanskeje wosady.

I. Wsy Źěwink (Klein-Düben) a Kromoła (Kromlau) słušatej do Jabłońskeje wosady, matej prěńša 174, poslědniša 162 wobydlerjow, mjez nimi I. něhdźe 15, II. 20 rodźenych Němcow; jich dźěći móža wjetši dźěl trochu serbski, starši pak zwjetša mało abo ničo. Serbske swójby domach w I. ničo, w II. mało němski powědaju; šula tam njeje, wobě stej zašulowanej do Jabłońca, hdźež prěni wučeŕ mało a špatnje serbski wuči; druhi wučeŕ je pak čisty Němc. Jabłoński kn. duchowny Rychtař*) je sebi pola Serbow kaž pola Němcow lubosć dobył a telko serbski nawuknuł, zo 3—4 króć za lěto serbsku spowědź sam dźerži; serbske prědowanje pak je z jeho zastupom 1877 zašło. Dokhodow ma wokoło 800 ℳ. W Dźěwinku a Kromole namjezna podrěč hižo bóle na delnjołužisku, w Jabłońcu pak na Mužakowsku podrěč pada.

II. Lěsk (so wurjekuje: Lisk, n. Lieskau) słuša do Slepjanskeje wosady, ma 220 wobydlerjow, mjez nimi něhdźe 10 rodźenych Němcow, kiž sami serbski njerozumja, zwjetša też jich

*) K. farař Rychtař je ze Jabłońca do Němcow ćahnuł, a je nětko tuto kaž wjele druhich městnow njewobsadźene. Spis.

dźěći nic. Tu pak so skoro po połojcy němski rěči; šula tu žana njeje (zašul. do wulk. Dźěwina); ale němscy knježa su němsku rěč tu přisporjeli; 1/3 khodźi na němsku, 2/3 na serbsku Božu službu; rěč je tu Grodska delnjołužiska (su Gronjaki).

Přistawk I. Cybalinska wosada. Cybalinska wosada je tež hižo do čista přeněmčena; w cyrkwi namaka so hornjoserbska cyrkwina agenda z l. 1696, kotraž je přez to zajimawa, zo je z wjetšeho dźěla po tamnišej namjeznej narěči rukopisnje přeporjedźana a zo ma rukopisny 5 stronow wobsahujucy přidawk ze serbskim požohnowanjom paćerskich dźěći w tamnišej narěči.

Přistawk II. Wšě wsy susodneju Mužakowskeje a Jabłońskeje wosadow, kaž Brunojcy (Braunsdorf), Kobjelin (Köbeln), Jemelica (Smol. Zwahr: Jamnice, n. Jämlitz) a t. d. su ze snadnymi wuwzaćemi hišće dospołnje serbske. W Jemelicach staj korčmař a wobsedźeŕ knježeho dwora němskaj, w Kobjelinje je wjetši dźěl dźěłaćeri w suknowej a papjerowej fabricy z cuzby přićahłych, dwě třećinje wobydleri pak stej do čista serbskej, tak zo tež Němcy, kiž tam dlěje přebywaju, kaž n. př. korčmař, z kotrymž serbski rěčach, serbsku rěč přiwuknu. Tola w šuli so tu kaž w Brunojcach hižo dawno wšo němski wuči, runjež tež su dotalni wučerjo drje wšitcy Serbja byli; před 30 lětami so w šuli hišće serbske spěwy spěwachu. W Brunojcach wot wobydleri tšo, kiž tam hakle před krótkim přićežechu, hišće serbski njerozumja, wokoło 10 Němcy pak rozumja, ale z wjetša njerěča, mjez nimi staj hosćencaŕ, kiž je mi tute data podał, a tež stary wučeŕ, dokelž serbski njewuči; wjetši dźěl dorosćenych ludźi rozumi nětko tež tak někak němski, stari a dźěći pak z dźěla mało z dźěla ničo.

Přistawk III. Na wsach wokoło Žemra (Sommerfeld) samych je hišće dźensa němčina ze wšelakimi serbskimi wurazami a konstrukcijemi měšana, kaž mi wobkrućowachu; w Bělkowje (Belkau) praji so n. př. małemu nahemu dźěśću: Du Nagaj (nagac). Pola maju tam hišće z wjetša swoje stare serbske pomjenowanja. Srjedź Bělkowa a Wicnja (Witzen) je hórka z mjenom „Königsberg“, kotruž su, kaž so praji, stari serbscy kralowje swojim němskim jatym nasypać dali.

H. Serbowstwo w Grodkowskim wokrjesu.

W cyłym Grodkowskim wokrjesu jara zrudnje ze Serbstwom stoji: tam so wot wjacy lětdźesatkow ze wšěmi mocami a srědkami w přeněmčowanju Serbow dźěła. Daloko a šěroko němska přemóc a móc jeje wojownikow nimale poslědnju škričku narodneje wisylnosće podušuje, a jenomu swěrnemu serbskemu duchownemu, kiž tajkemu zakhadźenju z měrom přihładować nje-

móžeše, bu prajene: „Man muß ſeine Privatliebhaberei dem Amt und realen Bedürfniſſen unterordnen!“

XXXIII. Grodkowska serbska wosada.

Grodk (h.-s. Hródk, Spremberg) je wulke, přeco přiběrace fabrikske město, kotrež ma swój wěsty wliw na cyłu krajinu do koła wokoło. Přetož někotre fabrikske założki dosahaju hač do susodnych nad brjohom Sprewje ležacych wsow, a wjele dźěłaćeri bydli nic jeno w měsće a předměstach, ale też wonkach na wokolnych wsach, přez čož te dźiwny raz dostanu, kiž khětro kontrastuje ze wšědnym kharakterom woprawdźitych serbskich wsow. Też su so mnozy khudźi serbscy ludźo z tutych wsow nawabić dali dla wyššeje mzdy ratařske dźěło na ryćefkubłach spušćić a sobu do fabrikow khodźić a su přez wšědny wobkhad z cuzymi fabrikarjemi też z časom jich wašnjam, nałožkam a idejam přiwukli; kak husto mějach składnosć na nich wobkedźbować woprawdźe směšny, ale też zrudny kontrast tuteje přiwuknjeneje dźěłaćeřskeje rozswětlenosće ze starymi wot wótcow namrětymi wašnjemi, kotrež tola cyle zapřěć a wot so šlipnuć njeběchu zamóhli. Tajki serbski človjek w tajkej swojej cuzej sukničcy, kotraž je jemu na wšěch kóncach překrótka, zda so mi najbóle wobžarowanja hódne stworjeńčko na swěće. To je wěsće jenički kućik serbskeje zemje, hdźež su Serbja też něšto wo socialistiskich utopijach zhonili. A do fabrikow njekhodźa jenož khudźi Serbja z Grodkowskeje, ale też ze susodneje Łojowskeje, Střadowskeje a Jaseńskeje wosady.

W Grodku samym drje je jara mało Serbow bydlacych*), a kotřiž tam bydla, so wězo jako Serbja nječu ja. Za to pak je Grodkowska wjesna wosada hišće nimale cyle serbska, runjež so ji wjacy serbski njepředuje wot smjerće diakona Müllera († 1874); jenož prěni dźeń róčnych časow so tam hišće popołdnju na němšporje serbski čita. — Do Grodkowskeje serbskeje wosady słušeju wsy: Słomjeń (nic Słomen [Smol.], n. Slamen) z 1414, Dubrawa (Trattendorf) z 369, Železna (Sellessen) z ca. 400 wob., Kochanojce (Kochsdorf), Chojany (Kantdorf), Wjaska (Wesko)

*) Po jenej powěsći mjez 10000 wob. 15 swójbow z ca. 75 dušemi, štož pak drje je tola přenizko ličene.

a Mukrow — wšě 4 małe wjeski po wokoło 200 wobydlerjach — a nowiša fabrikska kolonija Heinrichsfeld. Poslědniša wjes je nimale cyle němska; prajachu drje mi, zo tam tež někotři Serbja mjezy bydla, ale njebudźe jich to wjele. Runje tak je Słomjeń wjetšu połojcu němski resp. přeněmčeny přez wjele němskich dźěłaćerjow, kiž su so tam zasydlili a prjedy mału holansku wjes tak powjetšili. Po jara wěrliwej powěsći je w Słomjenju na 700 němskich a znjemčenych wobydleri, kotřiž móža stari a młodźi jenož němski; k tomu móžetej a rěčitej zwjetša dwě třećinje němski; w šuli je wučba jenož němska. W Dubrawje je, štož tón samy swědk wobkruća, 20 Němcow, kotřiž kaž tež jich dźěći jenož němski rozumja. Serbske swójby drje trochu němski rozumja, tola ze swojimi so jenož serbski „rozgranjaju“. W Kochanojcach a Chojanach su stare burske a khěžkańske swójby serbske, je pak tam tež něšto němskich dźěłaćeri přićahło. W Mukrowje je 5 Němcow; Wjaska a Železna staj do čista serbskej. Wučeŕ Lehmann w Železnej je drje rodźeny Serb, wuči pak němski, jenož z „tymi małkimi, kenž do cela němski njerozměju, tek třošku serski pójeda“. — Mukrow je do Železnje zašulowany.

Serbja khodźa wokoło Grodka wšitcy w serbskej drasće: žónske maju swój wosebity Grodkowski-Mužakowski nastroj. Spomnić tu jenož chcu, zo so w Železnej młode holcy a žony přez to wuznamjenjuja, zo maju wone skoro wšě čerwjene rubišćo, wjetši dźěl cyle jenajkeho mustra, nad štałtom.

XXXIV. Lěšćańska wosada.

Lěšćańska wosada wobsahuje tři wsy: cyrkwinsku wjes Lěšće abo Lěšći (Horno) z 530 wob., němskich swójbow 10 (dźěłaćerjo w brunicowych podkopkach a korčmarjo); Bóšojce (Bohsdorf) z 330—50 wob., němskich swójbow 10 (piwarc a dźěłaćerjo w brun. podkop.); Zakreje (Wadelsdorf) z 200—225 wob., němske 3 swójby (inspektor, młynk, kołodźej) z 11 wosobami, po druhim swědčenju jeničcy młynkec swójba. — Serbja tuteje wosady rěča domach a wonkach serbski, mjez sobu a z dźěćimi. Namakachmoj na wječor korčmu połnu ludźi, kotřiž so wšitcy serbscy rozmołwjachu.

W „Lěšćoch“ so kóždu njedźelu němski a serbski přěduje, liturgija a kěrluše so serbski spěwaju. Hišće před krótkim běše po swědčenju k. fararja wob lěto w třoch cyklach trójcy serbska a dwójcy němska spowědź, nětko je na wopak dwójcy serbska a trójcy němska, a za cyłe lěto je w přerězku 500 serbskich a 1300 němskich spowědnych ludźi. Tola to tak prawje njetrjechi z nadrobnymi datami, kotrež smědźach sebi z dowolnosću k. fararja z cyrkwinych knihow wupisać a kotrež tu dospołnje podawam dla jich zajimawosće.

W l. 1864 běše w jenym ($^1/_3$ lětnym) cyklu:

K serbskej spowědźi 126 + 159 + 56 = 341 dušow; k němskej spowědźi 113 + 139 + 56 = 308 dušow.

Po tajkim bě 33 spowědnych wjacy k serbskemu hač k němskemu Božemu blidu.

W lěće 1871 bě k spowědźi:

Serbskej 17 (Estom.) + 138 (Invoc.) + 79 (Laet.) + 79 + 102 + 44 + 131 + 82 + 15 = 805 ludźi; němskej 116 (Rem.) + 70 + 226 (Ćichi pjatk) + 175 + 181 + 245 + 103 = 1118 ludźi.

Po tajkim bě 9 serbskich a 7 němskich spowědźow a 313 dušow wjacy na němskich.

W lěće 1879 bě:

K serbskej spowědźi 71 + 54 + 89 + 52 + 11 + 61 = 338 ludźi; k němskej spowědźi 25 + 127 + 119 + 233 (Ćichi pjatk) + 121 + 198 + 99 + 10 + 3 + 2 202 (Smjertnica) + 177 + 51 + 13 = 1380 ludźi.

Po tajkim w l. 1879 bě 14 němskich a 6 serbskich spowědźow a 1042 němskich spowědnych ludźi wjacy hač serbskich.

W lěće 1880 hač do kónca julija bě:

Na serbskich spowědźach 79 + 50 + 84 + 75 = 288 ludźi; na němskich spowědźach 91 + 123 + 78 + 215 (Ćichi pjatk) + 4 + 123 = 634 ludźi.

Po tajkim dwě němskej spowědźi wjacy a 346 serbskich spowědnikow mjenje.

Čehodla tu ze Serbowstwom a serbskim začućom tak złě stoji, hdyž je tola wosada faktiscy hišće cyła serbska, njech wujasnitej dwě wuprajeni, kotrejž tu po możnosći po słowje podam. K. farař praješe: „Es liegt in den Händen der Geistlichkeit, daß

wendiſche Volk ſo recht ſchön ins Deutſche hinüberzuleiten.“ A to je jara wěrne słowo, po kotrymž so we wjetšim dźěle Delnjeje Łužicy wot lětstotkow skutkuje! Jena žona na polu dźěłaca pak dźeše ke mni na moje naprašowanja: „Te stare hyšće nic nimski njamogu, te młodše su teke serske, ale teke nimske rozměju. Kuždu njeźelu jo nimska a serska namša gromaźe, a na nimsku teke take luźe chójźe, kótarež balder nic nimski njerozměju, doch nimski jo bólej „fajn“; pó nimskej namšy pón tek nejžwěcej serskich luźi přejo gnajo a na serskim jano te starke a něco drugich wóstanjo, kenž maju chyle.“

Běše před krótkim, kaž dale wot k. fararja zhonich, naprašowanje wyšnosće na fararjow Grodkowskeho wokrjesa přišło, kelko Serbow ma kóždy we swojej wosadźe — w kotrych wosadach so hišće serbski předuje — kak husto — hač je wučba paćerskich dźěći hišće serbska — a podobno wjacy. Wón mysleše, zo je to naprašowanje wušło na namjet Grodkowskeho superintendenta a zo je wotpohladanje wyšnosće nětko ze zahnaćom Serbowstwa pokhwatać a gwałtne srědki nałožeć, mjez tym zo je dotal so z měrom jeho smjerć wočakowała, dokelž běchu na podobne naprašowanja wyšnosće, jako bě Falk ministerij kulta a zjawneho wučeństwa dostał, wšitcy fararjo wotmołwili, zo Serbowstwo mrěje. Hač wón we wšěm tym cyle prawje sudźi, njecham rjec, tola zda so mi, zo je to naprašowanje wot wyššeho konsistorija w Barlinje wušło, kotrež je so wobhonjeć chcyło, hač dha je hišće trjeba so za serbskich kandidatow starać, wo čož běštej zhromadźiznje fararjow Khoćebuzskeho (delnjoserbskeho) a Wojerowsko-Rózborskeho (hornjoserbskeho) wokrjesa w Barlinje a Wrótsławje prosyłoj. Tuto naprašowanje pak drje je wěsće resultat měło, kaž wono pod Falkom, zo trjeba njeje, dokelž so po mojim wědźenju dotal ničo za wosyroćene serbske wosady z woneje strony stało njeje.

Rozwučowanje paćerskich dźěći běše w Lěšćoch wot l. 1864 serbske a němske poruno sebi, tola před krótkim wosadna cyrkwinska rada wobzamknu, zo ma to přichodnje jeno němske być.

Reformacija bu w Lěšćoch wokoło l. 1555 zawjedźena, a Lěšćańscy fararjo běchu wot toho časa: 1) Jurij Arcularius † 1585; 2) Jan Clemens † 1630; 3) Jurij Sartorius † 1664; 4) Wjacsław Sartorius † 1689;

5) Jan Kerstan — 1725; 6) Křesćan Berger † 1740; 7) Jan Landvoigt † 15. hapr. ?*); 8) Mag. Jan Bohuměr Förster † 8. meje ?*); 9) Karl Bjedrich Kunrady † 1808; 10) Bohalub Benjamin Dürre † 1820; 11) Křesćan Ellis † 1839; 12) Křesćan Knocha — 1863 († 1875); 13) Žwělow wot 1864.

Šula za wosadu je tež w Lěšćoch, a wučeŕ bě 1880 Senff, z rodu Serb. W l. $18^{63}/_{64}$ dyrbješe wón bibliske stawizny hišće serbski přednošować a bibliske hrónčka a Bože kaznje w maćeŕnej rěči wučić. Potom nasta „allmählicher Übergang“. A nětko hižo so ničo wjacy serbski njewuči, hdyž tež sebi wučeŕ druhdy hinak radźić njewě, hač zo při wukładowanju serbsku rěč k pomocy bjerje. Šulskich dźěći je w tón čas z razom 120.

Při kwasach, na přazach a při póstnym a jutrownym wobkhadźe młodźiny na wsy so serbski a němski spěwa, při serbskich pohrjebach jenož serbski. — Žónska a wjetši dźěl tež mužska drasta je hišće narodna. Žony maju kapički Mužakowskim podobne.

XXXV. Łojowska wosada.

Tuta wosada wobstoji ze wsow: Łojow (Gross-Luja), Łojojc abo Łojejc (Kl.-Loitz), Zakrjow (Türkendorf) a Bageńc (Bagenz); na němskich khartach je Bageńc wopaki jako cyrkwinska (filialna) wjes woznamjenjeny, ale njeje tam ženje ani kapały było.

W Łojowje předuje so kóždu njedźelu němski a serbski, ale na njedźelach ze spowědźu je jenož pak němske pak serbske kemšenje, za tym hač je spowědź němska abo serbska. Na serbskich kemšach so serbski spěwa, to pak je hakle wot nětčišeho fararja Lehmanna, rodź. z Bórkow, tak zarjadowane; prjedy so jenož němski spěwaše. Serbska spowědź ma so dwójcy, němska trójcy za třećinu lěta, po tajkim wob lěto 6 króć serbska a 9 króć němska, k tomu hišće je serbska mjenje wopytana nježli němska. Tež tu je mi mózno nadrobne ličby z cyrkwinskich knihi podać.

W lěće 1877 bě:

Při serbskej sp. 51 + 111 + 105 + 58 + 98 + 70 = 493 ludźi; při němskej 195 + 95 + 143 + 161 + 91 + 143 + 0 + 0 + 250 = 1078 ludźi.

*) Tudy je kruch łopjena w cyrkwinych knihach wotetłał.

Po tajkim 6 serbskich a 7 němskich spowědźow a na němskich 585 dušow wjacy.

W lěće 1879 bě:

Při serbskej sp. 68 + 63 + 95 + 41 + 13 (hrozne wjedro) + 93 = 373 ludźi; při němskej sp. 171 + 96 + 202 + 230 + 104 + 93 + 233 + 128 + 25 = 1282 ludźi.

Po tajkim 6 serbskich a 9 němskich spowědźow a na němskich 909 spowědnych wjacy.

Wězo hdyž so tajke data wyšnosći na jeje naprašowanje bjez wukładowanja přičiny podadźa, dyrbi sebi ta myslić, zo tam žani Serbja skoro wjacy njejsu, a tola je hišće nimale cyła wosada, stari a młodźi, kaž sym so sam přeswědčił, do čista serbska. Přičina tajkeho zrudneho postawa serbskeje narodnosće pak je tu kaž druhdźe ta, zo so ani ze strony cyrkwje ani ze strony šule ničo za Serbowstwo njestanje, ale skerje a husto přećiwo njemu a zo so w ludu, kiž je přede wšěm w Grodkowskim wokrjesu mócnje wot materialneho wětra našeho časa wobduty a předuty, zrudna a za jeho duchowne byće škódna mysl zbudźuje, zo je maćeŕna rěč, maćeŕna pobožnosć a narodne wašnje něšto hubjene, špatne, zkrótka — za stare žony! Njech też tu jena młoda serbska žona z Łojowa rěči, kotruž so spodźiwany prašach, čehodla dla woni na němsku spowědź khodźa, hdyž su tola Serbja a lědma němski što rozumja. Wona cyle khutnje dźeše: „Nimska spojěź, a nimska namša jo bólej „fajn“, togodla też jich wjelej jano na nimsku namšu chójźi, kótarež balder nic nimski njerozměju: serska spojěź a namša se jano za stare baby žaržy!“

Šule su w Łojowje (kantor Matuška [Matschke], Serb), Bageńcu (němski wučeŕ wot l. 1878) a Łojojcu (němski wučeŕ wot 1861). Šulska wučba je we wšěch třoch šulach dospołnje němska po swědčenju k. fararja a to dla bojosće njewobstaća w pruhowanju před k. wokrjesnym šulskim inspektorom a superintendentom; jenož Łojowski wučeŕ hišće, dokelž sebi hinak pomhać njewě, z woprědka z małymi dźěćimi też serbski rěči a ma z tym po wuprajenju k. fararja lóžše dźěło njeźli druhaj dwaj (němskaj) wučerjej, tola wuknuć też wón ani słowčka serbski

njeda. Hišće hač do smjerće wučerja Kowala († 1866) dźěći z najmjeńša serbski čitać nawuknuchu, nětko je z tym swjatok! — Paćerska wučba je tež jenož němska, dokelž w šulach hinak njeje, ale, kaž k. farař praješe, hač runje dźěći němski rozumja, wuprajić so tola němski njemóža.

Łojowska wosada ličeše 1879 runje 1124*) dušow a to Łojow přez 250, wot kotrychž 5 swójbow (dźěłaćerjo z cuzby) serbski njemóže. Dźěći to mjez sobu a ze staršimi serbski rěča. Zakrjow ma ca. 250 serbskich wobydleri, jenička wobsedźerka ryćerkubła, stara knježna, je němska. Je tam wjele bohatych burow, wo kotrychž so khwali, zo su porjadni a změrni, ródni a zdźěłaniši hač druzy we wokolnosći. Łojojc liči ca. 300 ludźi, mjez nimi 12 němskich wosobow (wučerjowa [5] a knježkowa [7] swójba). Też tu rozumja a rěča wšě dźěći serbski, šulske powědaju pak druhdy też mjez sobu němski, dokelž je hižo dołhe časy němski wučeŕ we wsy. — Bageńc ma nimale 400 wob., mjezy 30—35 Němcow (zastojnicy při železniskim zastanišću a na ryćerkuble, korčmaŕ a wučeŕ); druzy su wšitcy Serbja, kotrychž domjaca rozmołwa je jeničcy serbska.

Na přazach a na wsy w posće so jenož serbski spěwa. Wjele młodeho ludu z wosady khodźi do Grodkowskich fabrikow na dźěło.

XXXVI. Syjanska wosada.

Do Syjanskeje wosady słušeju wsy: Syjk abo Sywik (Graustein), Błobošojce (Bloischdorf), Ruśi (do Ruśi, w Ruśach, n. Reuthen, serbski słyšiš też skepsane: Ruśo a Riśe), Hórlica (Smol. Wórlice, něm. Horlitza) a Prašywica (Schönheide, słyšach też skepsane wurjekowanje: Prašwyjca a Naprašyjca, w staršich časach pak je wjes pječa Prašym rěkała po swědčenju cyrkwinskich knihow).

Cyrkej je w Syjku, w Błobošojcach pak je při knježim dworje katholska kapała, jenička, kiž je so po cyłych Delnych Łužicach z předreformacijneho časa zdźeržała.

*) Kónc l. 1883 měješe tuta wosada jenož hišće wokoło 1000 wosobow. Najskeršo je dźělba cuzych dźěłaćerskich swójbow zaso preč ćahła. Spis.

Syjanscy evang. fararjo su: 1) Siegismund Friesing 1666—76; 2) Martin Bober 1676—78; 3) Christian Bolze 1679—95; 4) Handrij Měškan (Mischkan) 1695—1716; 5) Jan Ernst Reich 1716—46; 6) Jan Abraham Boogius (Bog) 1746—69; 7) Jan Bohukhwał Becker, rodź. Serb, 1770—89; 8) Jan Pomhajbóh Lindner, rodź. Serb, 1789—1819; 9) Jan Ferdinand Eccius, rodź. Němc, 1819—28; 10) Kito Jakubaš z Dešna 1829—76; 11) Herman Preckwinckel z Brandenburga, Němc, 1877—83; 12) Město je vakantne.

Syjanska wosada, kiž měješe 1880 wokoło 1100 dušow,*) je hišće do čista serbska, wo čimž so přeswědčich, předuje pak so ji wot l. 1878 jenož němski, dokelž so ji po smjerći wobstarneho far. Jakubaša žadyn serbski farař njedosta a wona susodneho serbskeho, kotryž so ji poskićeše, někajkeje přičiny dla njerodźeše. Farskich dokhodow je 2400 hr., patronatstwo w cyrkwi a šuli ma fiscus.

Farař Jakubaš hišće hač do smjerće 1878 kóždu njedźelu němski a serbski prědowaše, spěwaše pak so hižo za jeho časy jenož z němskich spěwařskich. — Cyrkwina šula je w Syjku a pódlanska w Rušoch; w přěńšej je z wučerjom k. Krawc, rodź. Serb z Łojojca, kiž 141 samych serbskich dźěći wuči, w poslědnišej wot l. 1878 Němc z mjenom Winkelmann. Mjez tym zo je po tajkim w Rušoch šula dospołnje němska, Syjanski wučeŕ tola małke dźěći z pomocu maćerneje rěče rozwučuje. Njewuči pak so też tu ničo serbski, ani čitanje. Sywik ma ca. 400 wob.; wšitke swójby z wuwzaćom dweju (farař a kowař) su dospołnje serbske, zo někotři hišće němski njerozumja; fararjej k woli je 8 swójbow započało trochu němski w domje powědać, to pak so tak prawje nješlachći. Syjanske ryćeŕkubło su burja w swój čas pokupiwši mjez sobu rozdźělili. — W Błobošojcach (z ca. 200 wob.) su wšě swójby serbske nimo ryćeŕkubleŕskeje, tola też knjeni ryćeŕkublerjowa powěda serbski. — Ruši z ca. 320 wob. maju lědma 20 Němcow (ryćeŕkubleŕ, zastojnicy, wučeŕ). — W Hórlicy je w 10 domach mjez ca. 75 ludź. jeničke Němcowka. — W Prašywicy z ca. 150 wob. je jeničcy němski wózka ze swójbu.

*) Kónc 1880 měješe wosada na 1050 wosobow. W l. 1883 narodźi so tu 34 dźěći a wšě běchu mandźelske. Spis.

We wšěch tych wsach su kaž w Sywiku hišće ludźo, kiž němski lědma što rozumja.

W posće młode holcy serbske kěrluše spěwaju a w přazy serbske pěsničky, tola też někotre němske „gassenhauery“ znaju, štož je njemylacy dopokaz kultury, kotruž młodźi pacholjo z cuzby sobu přinjesu. — Žónska drasta je serbska.

XXXVII. Jaseńska wosada.

Do Jaseńskeje wosady słušeju wsy: Jaseń (Jessen), Lutoboř (Pulsberg), Terp (Terpe, namjezna wjes), Gózdź (Sm. Gózd, n. Gozda), Prožym (Proschim). Jako hóstne wsy maju prawo w Jasenju kemš a spowědź wopytować: Rujc (Roitz), słušacy do Střadowa, a Zabrod, hornjołužiska wjes, słušaca do Blunja (Bluń) pod Wojerowske diakonatstwo; za to pak je na wopak wotležacy Prožym hóstna wjes wot Blunja a Wjelceje.

Zabrod je cyle serbski, toho runja Terp z 550 wob., Jaseń (444 wob.) z wuwzaćom 5 swójbow a Prožym (400 wob.) nimo dweju swójbow. W tutych wsach so domach a wonkach jeno serbski rěči a šulske dźěći so při hrajkanju na wsy serbski zabawjeju. Po swědčenju k. far. Lehmanna z Łojowa su w Jaseńskej wosadźe hišće mnozy ludźo, kotřiž ani słowčka němski njerozumja, při wšěm tym pak maju němskeho duchownoho! Po mojim samsnym nazhonjenju je najbóle a do čista serbska wjes Terp. Po mjenje wěry hódnej powěsći wot němcowařskeje wučerjoweje mi podatej je pak w Prožymje pjećina wobydleri němska t. j. němcowařska. — Dla wjele cuzych dźěłaćerskich wobydleri z dźěła němskej staj wsy: Gózdź, kiž ma ze škleńčerskej koloniju Heidemühl na 720—730 wob.; wšo wobydlerstwo do skleńčerńje słušace je pak čěske pak němske a je to połojca; druha połojca Gózdźanow je runje tak dobra serbska kaž w druhich wsach; Lutoboř ma 350 wob., z nich su 200 cuzbnicy a nic Serbja; prěńši su dźěłaćerjo w brunicowych podkopkach a Grodkowskich fabrikach. Z Rajca (z ca. 200 wob.) roboći podobno połojca wobydleri, kotřiž su zwjetša z cuzby, w Grodku; też wot Serbow su so tam někotři znjemčili.

Serbske prědowanje je w Jasenje přestało z fararjom Bětkarjom (Böttcher), kiž wokoło l. 1865 khorowatosće dla z duchowneje

służby stupiwši do Khoćebuza zaćahnu. Po nim bě so dobry serbski duchowny ze smilnosću za wuzwolenje poskićił, ale kollatorknježk běše wosadu nuzował němskeho fararja wuzwolić, po tym zo bě wuzwoleny farař Pachaly jej zjawnje slubił, zo chce serbski nawuknuć a prědować. Swój slub pak njeje wuwjedł. Jeho naslědujcy farař Wiedner (?), też Němc, je sebi dał wot Terpjańskeho wučerja 4—5 króć prědowanje do serbskeho přełožić, zo by je potom předčitował. Tola wón runje kaž Pachaly bórzy zaso při dobrej składnosći dale ćehnješe, spóznawši drje, zo je na njeprawym městnje. Jeho naslědnik w zastojnistwje sebi ani tu prócu wjacy njebjerješe, zo by druhdy serbske prědowanje čitał; jenož tón abo druhi wučeŕ z wosady směše hišće hdys a hdys na něšporach serbske prědowanje wučitać, „um dem Bedürfnis nachzukommen", hdyž so farař próstwam a žadanjam wosadnych za serbskim prědowanjom zminuć njemóže. — Fara ma 2550 hr. dokhodow.

Šule namakaju so 1) w Jasenju (za Jaseń, Gózdź, Lutoboŕ), 2) w Terpu, 3) w Prožymje, 4) w škleńčeŕni Heidemühl. Jenož w poslědnjej je wučeŕ z rodu Němc; serbski pak so w žanej wjacy ani njewuči ani (nimo Terpjańskeje) njeréči. — Paćeŕska wučba bě pječa hižo pod Bětkarjom němska. — Jutrowne kěrluše, kotrež so w tutej wosadźe wot jutrow hač do Božeho stpića spěwaju, su w Jasenju němske, w Terpu, Prožymje a Gózdźe serbske.

Na přazach spěwaju w Jasenju a druhich wsach serbski a němski, w Terpu jenož serbski. — Žónska drasta je w Jasenju a Gózdźe z dźěla němska, w Terpu a Prožymje jenož serbska.

XXXVIII. Wjelcańska wosada.

Wjes a wosada Wjelcej z 246 dušemi (1884) ma staru cyrkej a je ze starych časow wot Střeńcojskich fararjow w Drjewku zastarana, kotřiž tu kóždu njedźelu němski a serbski poprědźuja. Też při serbskim kemšenju so němske spěwańske trjebaju a jenož při spowědźi so też něšto („auch etwas", wučeŕ) serbski spěwa, najskeršo kěrluše, kotrež móže wosada z hłowy, dokelž so w šuli serbski čitać njenawuknje. Wučeŕ, rodź. Serb a hižo 12 lět w Wjelcej skutkujo, wobswědčowaše, zo so wot

dawnych časow w šuli ničo serbski wučiło a wukło njeje. Jako hosćo khodźa do Wjelceje ke mši Serbja z Lěskeje Žarnowskeje a z Prožyma Jaseńskeje wosady. — Ludźo su tu wšitcy serbscy, někotři pak počinaju ze šulskimi dźěćimi němski powědać, byrunjež to špatnje šło, dokelž sebi mysla, zo jim z tym wuknjenje w šuli polóža. A w šuli so dźěći pječa hanibowachu wučerjej wotmołwić, jako so je prašeše, što „Gans“ serbski rěka. Hač tež to sebi pódla njemyslachu na znate dźěćace wudmowanje: „Ty głupa gus!“ — a wjacy drje so je wučeŕ potom prašał njeje! Wón pak mi wobkrućeše: „Die häusliche Sprache ist im Ort durchweg wendisch!“ Lětsa (3 lěta pozdźišo) pisaše mi tón samy wučeŕ na moje naprašowanje, zo je we Wjelcej mjez 55 jenož 18 serbskich swójbow; to pak so njehodźi z prěnišim jeho swědčenjom a mojim samsnym tehdyšim nazhonjenjom hinak zjednoćić, hač zo su z tymi 18 swójbami te měnjene, kotrež stajnje domach a wonkach jeno serbski rěča; přetož zo tam tež cyle dobre serbske swójby štó wě komu k woli pak stajnje pak z časami němcuja, je bohužel zrudna wěrnosć, hdyž tež tych hišće do Němcow ličić njesměmy, dokelž su serbskeje rěče hišće mócni a po cyłym hewašim wašnju Serbja. Jutrowne kěrluše spěwaju młode holcy na wsy pječa němske — dokelž serbske w šuli njenawuknu. — Pola šołty, hdźež běchmój zastupiłoj, so z dźěćimi serbski powědaše, haj šołćic swójba běše ze samsneho prócowanja serbski čitać nawukła. Ludźo, z kotrymiž so na wsy rozmołwjach, rěčachu jara derje, čisće a rad serbski bjez hanibowanja před namaj cuzbnikomaj.

XXXIX. Střadowska wosada.

Tuta wosada ma cyrkej w Střadowje (Sm. Zw. Třadow, kaž lud wupraja, n. Stradow) a filialu w Klěšniku (Klěšnik, n. Wolkenberg). Do Střadowa zafarowanej stej wsy: Radojza (Radeweise) a Rajc. Rajčenjo pak zwjetša do Jasenja ke mši khodźa. Do Klěšnika su zafarowane: Paprotna (Papproth), Jazorki (Smol. Jazork, n. Jehserig), Górki (Görigk), Chusej res. Fusej (po prawym Chwóšćej, n. Kausche), Gribona (hajnistwo) a Dolan (wudwoŕ z 6 domami do Klěšnika słušacy).

Před něšto lětami hišće nětčiši wobstarny farař Schmidt, rodź. Němc, kiž je potrjeby dla serbski nawuknuł, kóždu druhu njedźelu po němskim też serbski prědowaše, nětko pak hišće je jenož šěsć raz za lěto serbska Boža služba a to kóždy króć po serbskej spowědźi, kotraž ma so po tajkim też šěsć raz za lěto; nimo toho prěduje so hišće serbski na tak mjenowanych poł swjatych dnjach, kotrychž drje wjele njeje.

W filiali Klěšniku je też kóždu njedźelu kemš, serbski pak jenož kóždu šestu njedźelu wot l. $18^{77}/_{78}$ a hewak hišće na poł swjatych dnjach, do hromady wob lěto 10—12 króć; na poł swjatych dnjach so jenož serbski prěduje; na serbskej spowědźi, kotraž so trójcy za lěto měwa, wobdźěli so wjetši dźěl 50 ludźi, mjenujcy tajkich, kotřiž su po wuprajenju Klěšańskeho wučerja „stockwendisch“.

W Střadowskej a Klěšańskej šuli serbskaj wučerjej jenož němski wučitaj. W Střadowje po jenej powěsći wósmy dźěl małych dźěći wjacy serbski njerozumi, tola dyrbi wučeŕ hišće druhdy w šuli dla njedorozumjenja serbskich dźěći maćerńu rěč nałožować. Někotre šulske dźěći na wsy so stróžichu abo hanibowachu, hdyž počach z nimi serbski rěčeć. Jedyn stary mužik mi skoržeše: „ mójom casu před 50 lětami hyšći smy my rownje tak derje serski a nimski lazowaś se nahucyli, ako nënt naše źiši jano nimski mogu. To jo njegluka! Ale serski hyšći mogu wšykne źiši.“

Dorostli ludźo su w Střadowje a Radojze (ličbu wobydlerjow njejsym dotal zhonił) hišće wšitcy serbscy, runjež wjele Střadowčanow w Grodkowskich fabrikach dźěła. Haj, wot staršich hišće někotři, štož jena žona wobswědčeše, němski njerozumja, a cuzy němscy dźěłaćerjo, kotřiž su so w Střadowje zasydlili, też serbski rozumja a „łamaju“. Najskeršo je w Střadowje tych Serbow, kotřiž hišće němski njerozumja, wokoło 30, dokelž na listne naprašowanje (1884) zhonich, zo je tam jeno 30 Serbow, štož pak tola woprawdźe wěrno njeje.

Jutrowne kěrluše w Střadowje hižo wot nimale 20 lět němski spěwaju a na přazy trjebaju so też němske pěsnički, kotrež su z Grodkowskich fabrikow importowane.

W Klěšniku njejsu mjez 354 wob. ani 30, kotřiž bychu serbski njemóhli; němskich je jeno 11 wosobow, mjenujcy swójby hajnika, wučerja a šosař. Dźěći su hišće wšě serbske, jenož někotři starši dla šule też němski ze swojimi dźěćimi powědaju; tola štož su dźěći w šule serbski pozabyłe, pozdźišo při dźěle zaso wot staršich nawuknu. Mjez tym zo dźěći a młodźina mjez sobu zwjetša němski, ze staršimi pak serbski rěči, powědaju tola hišće 180 starši ludźo stajnje mjez sobu serbski; runje tak ma so w Paprotnje (51 wob.) ze Serbowstwom; němskaj staj tam hajnik a jeho žona. W Paprotnje słyšachmoj dźěći serbski powědać. W Jazorkach su mjez 128 wob. jeno 3 rodźeni Němcy (kubleŕ, šosař, kuchařka), wot Serbow pak jenož hišće 38 serbscy rěča, 18 druzy rozumja a w 2 swójbomaj so stajnje serbski powěda, mjez zbytnymi knježi němska rěč. W Chusej (216 wob.; 200 rodź. Serbow, 16 rodź. Němcow) móže 100 ludźi hišće serbski powědać, 50 hišće serbski rozumi, ale jeno w 3 swójbach starši wšědnje serbski powědaju, z dźěćimi pak němski; němska rěč tu serbsku wobknježi a hišće bóle w Górkach (112 wob., mjez nimi 10 rodź. Němcow), hdźež jeno 20 wosobow pječa hišće serbski rěči, serbski rozumi pak drje jich połojca. — Klěšański wučeŕ swědčeše, zo su wšě wsy Klěšańskeje wosady serbske kaž Klěšnik t. j. zo lědma dźesaćina serbski njerozumi z wuwzaćom Górkow, hdźež pak też wšitcy Serbja a z rodu hišće serbski rozumja.

XL. Bukowska wosada.

Do Bukowskeje wosady słušeju wsy: Bukow (Gr.-Buckow), Bukojc (Kl.-Buckow), Běła (Byhlow).

Wšě tři wsy su hišće dospołnje serbske, serbski prědować pak je so zastało ze smjerću k. far. Rychtarja († 1869). K. far. Swora z Ranja, kiž so po nim wo to město zamołwješe, njedosta je pječa, dokelž bě Serb (?); wuzwoli so Němc. Franke, kotryž, dokelž pólski rozumješe, z najmjeńša paćerske dźěći bibliske hrónčka a kěrluše serbski wuknuć daše, sam pak serbski nawuknuł a prědował njeje. Rychtaŕ je hišće kóždu njedźelu serbski a němski prědował, nětko pak jenož trójcy za lěto susodny (Střadowski) duchowny do Bukowa přińdźe, zo by

serbsku spowědź wukonjał, na kotruž so stajnje přez 100 ludźi zeńdźe.

Bukowscy evang. fararjo běchu: 1) Lazan wot 1570; 2) Practorius 1671—1706; 3) Fischer 1706, ćehnješe do Drjewka; 4) Kołožej 1706—34; 5) Dürre 1734—72; 6) Gallus-Kokoš 1772—74; 7) Krygaŕ 1774—79; 8) Alberty 1779—81; 9) Dalica 1781—89; 10) Becker 1789—1803 †; 11) Křesćan Ellis 1803—24, woteńdźe do Lěšćow; 12) Kubica 1824—42 †; 13) Schadow 1842—52, rodź. z Myšyna, je hišće faraŕ w Dobrynju; 14) Nowka, 1852—60, rodź. z Kózlow p. Khoćebuza, prěni redaktor Bramborskeho serbskeho Casnika, † w Łukowje 1863; 15) kand. Lehmann 1860—62 jako vikar, nětko z fararjom w Łojowje; 16) Rychtaŕ, 1862—69, z Drejc p. Picnja, † tu; 17) dr. Franke, 1870—77, rodź. Němc z Jehofen w Thüringskej, †; 18) Schulz 1878—83, rodź. Němc z Rothmühle p. Wittstock, ćehnješe dale; 19) Bockhaus, wot 1884, z Pomorskeje.

Za čas Rychtarja smědźachu šulske dźěći hišće katechismus serbski wuknuć! Faraŕ Sch. je pječa raz do šule přišoł a dźěćom zjawnje a kruće mjez sobu serbski rěčeć zakazał. Při wšěm tym pak je wučeŕ Pjatar, kiž wězo tež ničo serbski njewuči, tola hišće husto we wyššej rjadowni nuzowany při rozwučowanju serbsku rěč na pomoc brać, dokelž su wot małych do šule přikhadźacych dźěći přeco něk o tre do čista serbska („stockwendisch“); druhi wučeŕ, kiž ma tute małe dźěći rozwučować, je Němc! Domjaca rěč je w cyłej wosadźe sama serbska, a z wjacorych stron bu mi wobkrućene, zo mnozy stari a starši ludźo „hyšći nimski ani njerozmeju“.

Bukow ma 663 wob., mjez nimi 26 rodź. Němcow (ryćeŕkubleŕ ze swójbu, čeledźu, dźěłaćerjemi, 1. a 2. wučeŕ, korčmaŕ), wot kotrychž 6—8 trochu serbski rozumja; tu rěča stari a młodźi jeno serbski.

Pičcy w korčmje a małke dźěći na wsy zabawjachu so serbski. Jena žona mi praješe: „Přěza jo jan serska, šula jano nimska! Žowča jatřowne kjarliže jano serski spiwaju; při zakopowanju*) su źěwča teke přecej serski spiwali, něto za tym fararjom pak wšo jano nimski spiwaju.“

*) Je mjenujcy we wšelakich delnjoserbskich wsach wašnje, zo dorostłe holcy, kiž w swojej přazy wěsty zwjazk (korporacyju) tworja, při přewodźenjach smjertne kěrluše město abo pódla šulskich dźěći spěwaju před kašćom kročicy. Spis.

Bukojc ma 250 wob. a to samych Serbow; 10 wosobow je „stockwendisch“ t. r. w našej rěči, zo němski z cyła njerozumja. Też dorostła młodosć, kotrejž so w Delnjej Łužicy tola husto trochu zdawa, rěči jeno serbski, dokelž młode holcy nimale bjez wuwzaća a też z dźěla młodźi pachołojo němski rěčeć njemóža.

W Běłej (223 wob.) su wšitcy wobydlerjo serbscy, jenož cuzy wobsedźeŕ nowonatwarjeneho młyna a papoweje fabriki z někotrymi cuzymi dźěłaćerjemi we nim a korčmaŕ z razom 15—20 ludźi, přisłušeju němskej narodnosći. — Kěšańskí wučeŕ počesći Bukowsku wosadu z praedikatom „stockwendisch“!

J. Serbowstwo wokoło Khoćebuza.

Cyły Khoćebuzski wokrjes je dospołnje serbski, hdyž hłowne město Khoćebuz (delnjos. Chośebuz) wotličimy, kotrež je wot Němcow jako město wobsydlene wězo też němske zwostało wjele bóle hač naša hornjołužiska stolica Budyšin. Při wšěm tym ma Khoćebuz po swědčenju muža měšćanske wobstojnosće tam derje znajaceho tola mjez swojimi 25.589 wobydlerjemi wjacy hač 4000 Serbow a to na 3000 serbskich čeladnikow a dźěłaćeri a na 250 serbskich swójbow, kotrež pak drje so zwjetša k Němcam maju. W předměśe Žandowje, hdźež je na 200 Serbow, so w někotrych swójbach też z dźěćimi serbski powěda. Na hasach w Khoćebuza móžeš stajnje dosć serbscy zdrasćenych (potajkim serbskich) służobnicow widźeć, a na wičnych a njedźelskich dnjach słyšiš tam wjele serbski powědać, tehdy ma město serbski raz, hewak pak němski. — Pölitz, Erdbeschreibung, III, 385 piše w l. 1810, zo so ličba Serbow w Khoćebuzu postajić njehodźi, dokelž je wjele swójbow w předměstach a też w někotrych wsach (?) měšanych, a přistaji: „Doch befleißigen ſich mehrere Dorfbewohner mehr als ſonſt (?) der teutſchen Sprache und laſſen zahlreich (?) ihre Söhne und Töchter in der Stadt in der deutſchen Sprache unterrichten“, a str. 386: „Das hieſige Lyceum (gymnasij) behauptete den Vorrang vor anderen und wurde die Universität der Wenden ([!] jako wudmo?) genannt.“ Je-li to tak wěrno, kaž Pölitz piše, je so wěc khětro přeměniła; přetož delnjoserbscy burja hižo dlějši čas swojich synow jara rědko a hišće rědšo

swoje dźowki do města na šule sćełu. Je pak na tym jeno wokhudnjenje serbskich burow wina?! — Na Khoćebuzskim gymnasiju maju wězo hišće dźensa wjacy serbskich hodźin hač na Budyšskim, nawuknu pak na wonym lědma što wjacy hač na tutym; z cyła tam zwjetša jenož němscy šulerjo do tych serbskich hodźin khodźa; tola by směšno było, nětko jedyn tuteje wustawow universitu Serbow mjenować.

Podam tudy nětko krótke powěsće wo jednotliwych wosadach tutoho wokrjesa, kotrež hišće w prjedawšich stawach wopisał njejsym.

XLI. Khoćebuzska serbska wosada.

Do tuteje wosady słušeju wsy: Strobice (Strobitz) z 1127, Rogeńc (Branitz) z 610, Chmjelow (Schmellwitz) z 309, Zaspy (Saspow) z 363, Škodow (Skadow) z 323, Rogozna (Wilmersdorf) z 315, Žylowk (Merzdorf) z 308, Łakomej (Lacoma) z na 300, Dešank (Dissenchen) z na 300 wobydlerjemi. Nimale wšě tute wsy su do čista serbske. Strobice pod samym městom ležace su kaž mi jedyn měšćan praješe, hišće „stockwendsch“. Rogeńc bě mała a cyle serbka wjes, doniž tam wjerch Pückler wulki a wulkotny park njezałoži; nětko je tam traš połojca wobydleri němska: ludźo wokoło hrodu bydlacy a do hrodu słušacy, kiž z cuzby přišedši so husto wotměnjeju. Stari wobydlerjo su serbscy wostali, hdyž tež přez wobkhad z hrodowskimi wobwjertnišo němski rěča njeźli druzy. Šula je hrodowskim k woli cyle němska a wučeŕ sam z rodu Němc. Młode holčo z Rogeńca praješe: „Wšykne luźe w Rogeńcu powědaju serski“, měnješe drje wšitkich po narodu serbskich. — Blizko Rogeńca je nowa kolonija Karlshof (serbski „Wolšyna“), dźěłaju tam Němcy a Serbja. Khoćebuzska serbska wosada liči kulojto na 4000 dušow (Steglich-Broniš). — Reformaciju w Khoćebuzu je najprěnši prědował bosak (mnich) Briesemann na „brošmje“ t. j. dnju dokhowanja Božeho ćěła l. 1527; wón pak dyrbješe na to z města twochnuć. Tamne jeho prědowanje je 1839 w Khoćebuzu z nowa wudate. Při serbskej cyrkwi skutkujetaj faraŕ (w t. č. Broniš, Serb) a kapłan (w t. č. z Laný, rodź. Čech); wokoło 1800 běštaj tam serbskaj: archidiakon a diakon, faraŕ pak běše při němskej

cyrkwi přistajeny. Tehdy měješe Khoćebuz też hišće serbsku šulu (Pölitz, Statistik III, 387) najskerje za někotre blizke serbske wsy (abo předměsta?).

XLII. Módlańska wosada.

Do tuteje wosady liča so wsy: Módłej (Madlow) z 565, Kibuš (Kikebusch) z 316 a Knorawa (Sachsendorf) z 725 wobydlerjemi. — Kónc lěta 1883 měješe Modlańska wosada 1614 dušow. Wosada je hišće serbska, ale ze strony šule a cyrkwje khětro poněmčena. Z lětom 1873 su tam ze serbskim předowanjom cyle zastali; hač do toho lěta je tam k. farař lic. theol. Sauer, rodź. Němc, hišće spowědź druhdy serbski wukonjał, za tutón zaměr serbski nawuknuwši. Najwjetšu winu na zaničenju serbskeje narodnosće ma też tu šula. Wot spočatka tutoho lětstotka běše tam wučeŕ Pjataŕ, rodź. Serb, po samsnym wudawanju pak Hispančan (pia atra!): tuta (anima) pia-atra je kóžde dźěćo za kóžde serbske słowčko, kotrež je w šuli pikło, z pjenježkom khostała. Tuto zakhadźenje je tak daloko dopomhało, zo dźensa w Modłeji hižo jenož małka liča šulskich dźěći serbski rozumi, druzy pak su hišće serbscy. Za to je Kibuš do cyła serbska wjes njemějicy ani jeneje němskeje abo znjemčeneje swójby abo wosoby. Knorawa běše ze spočatka cyle němske sydlišćo, kotrež bu před 100 lětami (1783) wot Bjedricha Wulkeho założene a kolonistam ze Sakskeje — tohodla n. Sachsendorf — přepodate; z časom pak je so tam też něšto Serbow zasydliło, kotřiž su sebi, runjež ze swojimi němskimi sobuwjesnjanami zwjetša w Khoćebuzskich němskich fabrikach dźěłaju, swoju serbsku narodnosć zakhowali.

XLIII. Gogolowska wosada.

Tuta wosada wobstoji ze wsow: Gogoľow (Smol. Gogołow, n. Gross-Gaglow) z 462, Gółynk (Smol. Gólink, n. Gallinchen) z 375, Gogol'owk (nic Gogołowk, n. Kl. Goglow) z nimale 300 a Hajnk (Smol. Hagnow, n. Hähnchen) z 320 wobydlerjemi. — W Gogolowje je cyrkej sobu za Gółynk a w Hajnku filiala sobu za Gogolowk. Poslědni serbski farař bě Bětkaŕ, kiž 1882 zemrě. Wosada žadaše zaso po serbskim duchownym, je pak 1883 něm-

skeho z Cybalina dostała. Derje mytowane město ma 3600 hr. dokhodow. W cyłej wosadźe so hišće serbski rěči, runjež so někotři Serbja k němcowanju khileju. W Skjarbośću mi prajachu: Wobkhadna rěč w Gogolowskej wosadźe je serbska, haj, před 20 lětami tam sami fabrikscy dźěłaćerjo serbscy rěčachu. W Gółynku so we wšěch domach z dźěćimi stajnje serbski rěči.

XLIV. Gółkojska wosada.

Do Gółkojskeje wosady słušeju: cyrkwinska wjes Gółkojce (Kolkwitz) z 1269 wob., ze wsami: Glinsk (Glinzig) z 388, Dalic (Dahlitz) z 126 a Pódgola z 177 wob., a filiala Gółbin z Cazowom (Zahsow); poslědnjej wsy matej kóžda něšto niže 300 wobydleri. Gółkojska wosada je do čista serbska, wothladamy-li wot něšto mało Němcow, kotřiž su so tam zasydlili a też nimale wšitcy serbski rozumja a rěča. Předuje so kóždu njedźelu němski a serbski a w šulach so też trochu serbski wuči.

XLV. Popojsko-Křišowska wosada.

K Popojskej cyrkwi słušeju wsy: Popojce (Papitz) z 514, Górna (Milkersdorf) z 245, Kosobuz (Kunnersdorf) z 225, Bobow (Babow) z 355 wob., k sotrowskej Křišowskej cyrkwi pak: Křišow (Krischow) z 497, Dubje (Eichow) z 548, Limbark (Limberg) z 300, Naseńce (Wiesendorf) z 126 a Kokrjow (Kackrow) z 124 wob. Němcow je mjezy w Popojcach 12, w Górnej 4, w Kosobuzu 6, w Bobowje 8, w Křišowje (ze zastanišćom) nimale 40, w Dubjem (wulke kubło) 35, w Limbarku 8, w Naseńcach a Kokrjowje hišće mjenje nježli 8. Tući Němcy wšitcy nimo knježkow na ryćerkubłach też serbski rozumja a z wjetša też rěča; jich dźěći móža serbski tak derje kaž němski. Předuje so w Popojcach jenu njedźelu němski a serbski a druhu (popołdnju) jeno serbski, w Křišowje pak kóždu njedźelu němski a serbski. We woběmaj wosadomaj je za lěto 12 króć serbska a trójcy němska spowědź; spěwa so w Popojcach při serbskich Božich służbach stajnje serbski, w Křišowje němski na serbskich kemšach, serbski pak při spowědźi, wěrowanjach, křćenju a přewodźenjach.

Wot Popojskich fararjow je přede wšěm mjenować Kornec swójba: 1) 1654—1706 Jan Korn, syn Kalawskeho primariusa Davida Korna, 2) 1706

—1732 Kito Korn, syn Jana, 3) 1732—1788 Jan Korn II, syn Kita, 4) 1788—1823 Jan Korn III, syn Jana II. Wot druhich su mi znaći: Markus († 1. meje 1880) a nětčiši Hadank, rodź. z Parcowa, wot 1882.

W šulach Popojskej, Bobowskej, Dubjańskej so z wjetša z pomocu serbskeje rěče wuči a serbski so tež wuknje, w Křišowskej šuli pak knježi jenož němska rěč, runjež je tam tež Serb z wučerjom.

Přazy a jutrowne spěwanja, drasta a wašnja su w tej wosadźe serbske, n. př. je tam hišće wašnje na jutry a jaja kulaś (jutrowne jejka kuleć), podobno kaž na Hrodźišću pola Budyšina.

XLVI. Bórkowska wosada.

Bórkowy wjes a wosada liča 4406 wobydleri, wot kotrychž je po wěstym swědčenju lědma dźesaćina (wok. 440) němska (němscy kolonoći w Burg-Colonie) abo němcowaca, tola ludźi, kiž serbski njerozumja, je tam lědma wjele wjacy hač 100.

XLVII. Wjerbjańska wosada.

Ze wsow tuteje wosady ma: Wjerbno (Werben) 1684, Myšyn (Muschen) 392, Rubyn (Ruben) 240 a Brama (Brahmow) 164, wobydleri. Němcow je mjez nimi jara mało; woni su z němskich stron přićahli a nimale wšitcy też serbski nawukli, tak zo je tam lědma 10 ludźi, kotřiž serbski njerozumja.

XLVIII. Brjazynska wosada.

Ze wsow tuteje wosady liča: Brjazyn (Briesen) 519, Strjazow (Striesow) 415, Góry (nic Górow, [Smol.] n. Guhrow) 510 wob. Dotalny wótčinscy zmysleny a česćowny 78lětny farař Mucha je so słabosće dla 1883 emeritować dał, zo je nětko farske město vakantne. — Wosada je do čista serbska nimo někotrych přićahłych Němcow, kotřiž pak su też serbski nawukli.

XLIX. Filiala Prjawoz.

Prjawoz (Fehrow) z 419 w. je po prawym filiala Ochozskeje wosady, do Prjawozskeje cyrkwje słušatej pak wsy Brjazynskeje wosady Smogorjow (Sm. Smogorow, n. Schmogrow) z 708 a mała kolonija Zakazń (Sakasne) z 70 dušemi. Toho-

dla su w Prjawozu Bože służby tak naprawjene, zo prěnje tři njedźele za sobu Brjazynski farař předuje a to jeno serbski, štwórtu njedźelu pak Ochozski farař serbski a němski. Spěwa so na serbskich kemšach serbski. Hižo z toho naprawjenja spóznaješ, zo je Prjawozska sotrowska wosada runje kaž Brjazynska dospołnje serbska. A nětko ani Ochozska ani Brjazynsko-Prjawozska wosada duchowneho nima!

Šuli staj w Prjawozu a Smogorjowje (sobu za Zakazń) a wučerjej kk. Bauer a Tinius, kotrajž tež serbski wučitaj: nabožina so w maćerńej rěči přednošuje a wukładuje, w nižšej rjadowni wjacy njeźli we wyššej, někotre bibliske hrónčka a znate a trěbne kěrluše — póstne dla spěwanja na wsy a pohrjebne dla spěwanja při přewodźerskej hosćinje — so serbske z hłowy wuknu, a dźěći wyšše rjadownje kóždu sobotu ze serbskeje biblije evangelije čitaju.

W Prjawozu je jeničcy hajnik němski, jeho dźowčko pak je serbski nawukło, w Smogorjowje su tři němske swójby, kotrež pak tež serbski powědaju, a w Zakazni njenadeńdźeš ani jenoho Němca.

Rozmołwa w domach a wonkach je serbska; žónska drasta je serbska błotowska; w Smogorjowje pak troja so někotre dźowki mnohich tam bohatych burow, kotrež dla nabyća wyšše žónskeje zdźěłanosće w Khoćebuzskich holčich pensionatach pobychu, też po „bergańsku“, kaž tam lud praji, powědaju pak nic mjenje serbski hač wšě druhe. Podobne „zdźěłane“ młode Serbowki sym też w Wjerbjanskej a Bórkowskej wosadźe nadešoł. Tuto spušćenje pyšneje a přistojneje narodneje drasty pak je tu kaž tam jenož wuwzaće. Z cyła sebi lud w tutej stronje kaž w cyłych Błotach swoju serbsku narodnosć, rěč a drastu česći a waži, a zradowachu so stari kaž młodźi, hdyž mój cuzbnikaj z nimi w jich maćerščinje so rozmołwjachmoj. Lud je tu sprawny, strowy, čerstwy a rjany, haj namakaš w Błotach husto krasne a samo klassiske žónske wobliča. W Zakazni mějachu skoro w kóždym domje nimo wšelakich druhich nabožnych knihow Tešnarjowe „bjatowańske knigły“. Žedźa pak ludźo tu kaž druhdźe, štož časćišo słyšach, za serbskimi powědančkami ze swětnych a cyrkwinskich stawiznow, a tuto žadanje dyrbjeli delnjoserbscy spisowaćeljo přede wšěm dopjelnjeć pytać.

L. Dešańska wosada.

Dešańska wosada wobstoji ze wsow: Dešno (Dissen) z 815, Žylow (Sylow) z 1092 a Debsk (Döbrick) z 634 dušemi.

W Dešnu je wosadna cyrkej a fara, w Žylowje filiala a w Debsku staroluthersk kapała. Wosada je do čista serbska a předuje so w cyrkwjach zwjetša jenož serbski. W Dešnu je stary wótčinscy zmysleny česćehódny farař Pank, kiž běše w swój čas dołholětny redaktor „Bramborskeho serbskeho casnika“.

Wuběh k stawam 44—50.

Na listnu próstwu mi k. farař B. Kruščica w Wjerbnje wo předstojacych wosadach přećelnje tule zajimawu rozprawu ($^{24}/_{3}$. 84) pósła:

Wjerbjańska wosada ma nimale 2500 dušow. Čisće němskich, kiž serbski njerozumja, je 1%; tajkich, kiž serbski derje rozumja a z dźěla też składnostnje rěča, 4%; Serbow wot rodu 95%; Serbow, kiž pak na němske pak na serbske kemšenje khodźa, 10%, a tajkich, kiž w cyrkwi so jenož k Němcam dźerža, 5%. Jeničcy k Serbam we wšěch duchownych należnosćach dźerži so 80%. Te procenty su kóždy króć wot cyłeho wobydleństwa wzate. — Dešańsko-Žylowska, Brjazynska a Popojska wosada nimaju hišće telko Němcow jako Wjerbjańska. W Gółkojskej wosadźe je wot 1800 wob. (přenizko, M.) 10% (přewysoko, M.) čisće němskich a 20% Serbow (přewysoko, M.), kiž so we wonkownym žiwjenju a też w cyrkwi k Němcam dźerža. Gółbinska (filialna) wosada ma mjez 400 wob. 1—2% Němcow. Bórkowy liča w tych třoch „gmejnach“ z 4400 dušemi 10—12% Němcow a to 10% we „wejsańskej“, 2% w tymaj druhimaj („kupańskej“ a „prizańskej“).

W Bórkowach, Wjerbnje a Brjazynje staj serbska a němska Boža służba dźělenej, w Bórkowach ma so, njeje-li němska spowědź, serbski kemš prjedy, w Wjerbnje stajnje posledy němskeho; tola chcedźa Wjerbjenjo „tu slědnu namšu“ měć, dokelž jich „ženske njamgu k tej ranej gótowe hordowaś“. Póstne předowanja a něšpory su tudy jenož serbske, kaž wjetši dźěl we wšitkich delnjoserbskich cyrkwjach, kiž maju hišće serbskich duchownych. W Brjazynje maju Serbja jeno po serbskej spo-

wědźi serbsko kemšenje jako prěnje, hewak je přeco němske prjedy serbskeho (!). W Dešanskej, Žylowskej a Prjawozskej cyrkwi su němske předowanja jara porědko, snano kóždu štwórtu njedźelu. W Popojcach su w poslědnjej vakancy po serbskej spowědźi też hnydom serbsku Božu službu wotbywać započeli, prjedy bě po serbskej spowědźi najprjedy němske a potom hakle serbske předowanje.*)

W Dešnje, Bórkowach a mi so zda też Gółkojcach spěwaju na samych serbskich kemšenjach hłowny kěrluš němski, předowanje pak, započatk a kónc Božeje służby maju so serbski. Je-li w Dešnje raz němske předowanje, ma so te po němskim hłownym kěrlušu a do serbskeho předowanja. Tajke zjednoćowanje a měšenje serbskeho a němskeho kemšenja je wosebje pomoc a podpjera za přeněmčowanje a zakoleba wutroby do duchownoje womory. Hdźež kaž w Dešnje (dla přemałeje ličby Němcow) so porědko němski na (po prawym serbskej) Božej służbje předuje, tam to hišće tak njepytnu; a hdźež je trochu živiše duchowne hibanje, kaž we Wjerbnje, tam je wosada sama tajki njedostatk přeměniła přez to, zo hakle po wobzamknjenju němskeho předowanja z wulkeju wjetšinu Serbja so do Božeho domu čišćachu, tak zo je na to wašnje so po času serbska Boža służba jako samostatna też officialnje wuwiła.**) Wosady, kiž hłowny kěrluš na serbskej Božej służbje němski spěwaju abo kiž maju jenož jenički Božu službu z dwěmaj předowanjomaj, maju mało nadźije, rjane nowe serbske spěwarske přijeć a dostać. — Spowědź wotbywa so wob lěto:

	serbska:	němska:
w Wjerbnje	18 króć,	4 króć,
w Bórkowach	20 „	6 „
w Popojcach	9 „	3 „
w Křišowje	8 „	5 „
w Brjazynje	12 „	2 „

	serbska:	němska:
w Dešnje	12 króć,	3 króć,
w Žylowje	12 „	3 „
w Gółkojcach	9 „	5 „
w Gółbinje	6 „	2 „

*) Z tym su tola serbsku pobožnosć wulcy spytowali!! Štóž to njewustanje, je tola zawěsće pobožny!

**) Bohužel wšak wšudźe wbozy Serbja tak khrobli a rozumni njejsu, tajke zjawne njedostatki, kotrež sebi druhdźe žana cyrkwina wosada njeby lubić dała, sami wotstronić, hdyž je jich duchowni njewidźa abo traš widźeć nochcedźa.

LI. Liškowska wosada.

Tuta wosada wobsedźi cyrkej w Liškowje, filialu w Mósće a kapału w Klincy a wobsahuje wsy: Liškow (Gross-Lieskow) z 521, Liškowk (Klein-Lieskow) z na 195, Słychow (Schlichow) z na 250, Třawnica (Tranitz) z na 250, Grožišćo (Gretsch) z na 241, Barbuk (Bärenbrück) z 256, Móst (też Mósty, Heinersbrück) z 632 a Klinka (Klinge) z 376 dušemi.

Cyła wosada je hišće dospołnje serbska po swědčenju dotalneho fararja k. lic. theol. Sauera; z jeho erta a ze samsneho nazhonjenja wšě powěsće wo tutej wosadźe podawam. Patronatstwo w cyrkwi a šulach ma knježeństwo. Porjad Božich službow je tónle: Dwě njedźeli za sobu prěduje so w Liškowje němski a serbski, kóždu třeću njedźelu pak w Mósće němski a serbski a w Liškowje jenož serbski, kóždu štwórtu njedźelu pódla porjadneho prědowanja w Liškowje hišće w Klinkowskej kapałcy němski. W Mósće čita na njedźelomaj, hdyž faraŕ njeprěduje, a w Klincy kóždu třeću njedźelu wučeŕ serbske prědowanje z „prjatkańskich knigłow“. Kóždy měsac ma so 2—3 króć serbska spowědź, němska pak 6 króć za lěto. Wob lěto nańdźe so w přerězku serbskich spowědnych ludźi 3500, němskich 300, kotřiž su wjetši dźěl z Klinki. W Mósće je kóždu 3. njedźelu, hdyž je serbske prědowanje, też serbska spowědź, za lěto dwójcy pak też němska, na kotruž so ani 20 ludźi njezeńdźe. Spěwa so při serbskej Božej službje w Liškowje a Mósće serbski, w Klincy němski a to tak: Hdyž je němski a serbski kemš, spěwa so najprjedy němski kěrluš, potom faraŕ němski prěduje, na to w Mósće hnydom serbske prědowanje slěduje, w Liškowje pak so srjedź wobeju prědowanjow cyły serbski kěrluš wuspěwa po naprawje fararja Sauera, zo móhli mjez tym němscy kemšerjo abo serbscy, kotrymž je so wostudźiło, bjez mylenja wuńć, w Mósće zwjetša nichtó njewuńdźe; tuž też kěrluša srjedź němskeho a serbskeho prědowanja trjeba njeje, za to pak so na kóncu kemša jena abo dwě serbskej štučcy wuspěwatej.

Při pohrjebach sebi w Liškowje zwjetša serbske a němske wotprošenje a ćělne prědowanje žadaju a smjertne kěrluše so w Liškowje zwjetša němske, w Mósće pak serbske spěwaju.

Šulow ma wosada pjeć: 1) w Liškowje za: Liškow, Liškowk, Třawnicu; 2) w Barbuku; 3) w Grožišću; 4) w Mósće; 5) w Klincy. Słychowske dźěći pak wopytuja šulu w Dešanku, kotraž do Khoćebuzskeje wosady słuša. Wšitcy wučerjo nimo Klinkowskeho wuča z pomocu serbskeje rěče němski, dokelž su spóznali, zo so hinak z cyła ničo docpěć njehodźi, tola so we wyššej (2) rjadowni tak mało kaž móžno serbska rěč nałožuje. Farař Sauer kedźbuje na to, zo wučerjo cyle serbske dźěći katechismus, bibliske hrónčka a najnuzniše kěrluše serbski wuknuć dadźa. Tomu přećiwo pak Liškowscy burja powědachu, zo wučerjo wote wšěch dźěći a też najmjeńšich žadaju, zo dyrbja katechismus, bibliske hrónčka a kěrluše němski wuknuć, a zo je jenož stary Mósćanski wučeŕ hišće wjele serbski sobu wučił. Ja sebi po tutych dwojakich swědčenjach tu wěc njewěm hinak wukłasć, hač zo maju knježa wučerjo žadanje k. fararja jeno za „pium desiderium“ abo zo z cyła žane cyle serbske dźěćo mjez swojimi šulerjemi njenamakaju. — Na paćerjach duchowny dźěći tak rozwučuje, zo jim ważne sady křesćanskeje wučby z němskeho do serbskeho přełožować dawa a to tak dołho, doniž njejsu němske sady po zdaću zrozumiłe. — Dźěći khodźeše 1880 do Liškowskeje šule 164 serbskich, 3 němske, do Mósćanskeje 118 serbskich, 2 němskej, do Grožišćanskeje 32 serbskich, žane němske. Tute 5 němske móža pak też runje tak derje serbski.

Němskich swójbow maš w Liškowje 3 z 10 stawami, w Mósće 2 (wučeŕ a hajnik) z 8 stawami, w Słychowje z knježim dworom 3 z mjenje 20 a w Třawnicy z knježim dworom 3 z nic přez 20 stawami. Tući Němcy móža pak skoro wšitcy też serbski, nimo knježkow. Wsy Barbuk, Liškowk, Grožišćo nimaju ani jednoho Němca. Hdyž pak w Klincy trochu němski duch wěje, tam tola serbski nimale wšitcy rozumja a też samo w korčmje rěča, haj sam wobsedźeŕ ryćeŕkubła. Je tu radna ličba bohatšich burow, kotřiž z dźěła swoje dźěći dla wyššeje zdźěłanosće do města sćelu: tajcy wyšše zdźěłani Serbja potom zwjetša němčinu bóle lubuja hač swoju maćeršćinu a rad němcuja, hdyž też serbski runje tak derje rozumja a powědać wumějа; němscy pak su hewak nimo 4 swójbow, kotrychž dźěći też serbski rěča, jenož někotři dźěłaćerjo w

blizkich cyhelničach. Tuž je Němcow a němcowarjow z najwyšša na 50. — Wot Liškowskich Serbow móžetaj so lědma dwě třećinje tež z Němcami někak zrěčeć, druzy pak jara špatnje.*) — W Mósće su skoro sami a wjetši dźěl zamóžići burja; ryćeŕkubło, kiž tam bě, su mudrje w spočatku tutoho stoléća hromadźe pokupili a mjez sobu rozdźělili polěpšo z nim swoje namrěte statoki.

We wšěch wsach nimo Klinki spěwaju so modlitwy k blidu, kěrluše na wsy w posće a k jutram a pěsničk w přazach jenož serbski. W Klincy pak, dokelž stej tam šula a cyrkej hižo dawno němskej, spěwaju pječa młode holcy na přazy zwjetša němske abo žane spěwy a w posće na wsy wot l. 1877 němske kěrluše. — Liškowske dźowča póstne a jutrowne kěrluše na wsy serbski, jutrowničku pak do farskeho dwora přićahnuwši swojemu fararjej k česći tež někotre němske kěrluše spěwaju; ale k. farař Sauer dyrbješe wuznać, zo su jemu tute němske kěrluše do čista njerozumliwe wostałe z wuwzaćom słowa: Alleluja!, a zo wbohe spěwařki cyle wěsće njewědźa, što spěwaju.

Kruće dźerža žónske w Barbuku, Mósće, Grozišću, zwjetša tež w Liškowje, Liškowku a Słychowje, mjenje w Klincy na swojej namrětej serbskej drasće, kotraž je tu rozdźělna wot Błotowskeje a Picańskeje a trochu podobna na Mužakowsku, hdyž tež ma swoje wosebitosće. W Mósće khodźa wudate žony w čornych pufatych kožuškach (pjezlach), kotrež su z běłej kožušinu wobrubjene, a jenož tam žela hišće we wulkich běłych rubach (płachtach), w druhich wsach pak zwjetša we mjeńšich (płachćičkach) abo w čornej drasće. — Stari mužscy khodźa hišće we swojich serbskich dołhich kabatach („kapach“). Młodźina mužska pak drasći so „modern“ a ma w tajkim stroju husto směšny a zrudny napohlad, kaž mój swědk sam přispóznawaše.

LII. Korjeńska wosada.

Do Korjeńskeje wosady słušeju wsy: Korjeń (Kahren) z 772, Hažow (Haasow) z 358, Dubrawka (Frauendorf) z 250, Kopańce (Neuhausen) z ca. 200, Kopac (Coppatz) z ca. 300 a Kotłow (Smol. Koltow, n. Kathlow) z ca. 250 wobydlerjemi.

*) A tutej cyle serbskej wosadźe chcedźa nětko (1884) po wotkhadźe fararja Sauera někotři škerjedźakowje němskeho duchowneho přinuzować.

W Korjenju je cyrkej a w Kotłowje kapała, nic pak w Kopańcach, byrnjež to na němskich khartach stało, kaž tež je susodny Słychow na němskej a na Smolerjowej kharće mylnje česć cyrkwinskeje wsy dostał.

Korjeńska wosada je do čista serbska. Němcow maš: w Korjenju nimo hajnika hišće na 15 we wsy rodźenych, kotřiž pak tež runje tak derje serbski powědaju; w Hažowje dweju železniskeju dohladowarjow; w Dubrawcy najeńka a 3 zastojnikow, kotřiž pak tež serbski rozumja; w Kopańcach knježka; w Kotłowje hajnika a někotrych železniskich zastojnikow, lědma 10 ludźi; w Kopacu žanoho. W tutej wosadźe, přede wšěm w Dubrawcy, móža stari ludźo lědma što němski rěčeć, młódši hólcy pak so rad za Němcow dźerža, hdyž tež domach jenož serbski powědaju a z dźěla wjele němski njerozumja. — Drasta a spěwanja w přazy a na wsy su wšudźe serbske.

W Korjenju so kóždu njedźelu němski a serbski přěduje, na serbskich kemšach so serbski spěwa. Něšpor je stajnje serbski, zwjetša wot kantora měty, kiž něšto serbski čita. W Kotłowskej kapałcy ma so kóždu 3. njedźelu popołdnju něšpor a to jeno serbski, a kóždy štwórć lěta serbski kemš ze serbskej spowědźu; hakle wot l. 1876 je w Kotłowje za štwórć lěta raz němski něšpor.

Šule su: 1) w Korjenju z 125 dźěćimi, mjez nimi 5 němskimi, kiž tež serbski rozumja; 2) w Hažowje z na 70 dź. (2 něm.); 3) w Kotłowje z 55 dź. (wšě serbske); 4) w Kopacu z 62 a 5) w Kopańcach z 36 dź.; w tutymaj su tež wšě dźěći serbske, tola maju so někotre same za němske a wuknu jenož němski, a w Kopańcach, do kotrychž je Brjazynka zašulowana, bě tež hižo raz khwilu němski wučeŕ. Nětko su zaso we wšěch šulach serbscy wučerjo a rozwučeju z pomocu serbskeje rěče; w Korjenju wuknu dźěći w nižšej rjadowni z dźěla bibliske hrónčka, wótčenaš a kaznje serbski, we wyššej pak sobotu evangelije serbski čitaju. „Druzy wosadni wučerjo podobno činja, serbske čitanje pak drje preč wostaja“ (Korjeński wučeŕ).

Patronatstwo nad cyrkwju a šulach maju wjesne knjejstwa. W Kotłowje je wěsty „von Schöning-ski wustaw“, z kotrehož so kapałcy w Kotłowje a Žargonju dźeržitej a wokhudnjeni zemjenjo podpjeraju.

LIII. Górjonowska wosada.

Górjonowska wosada wobstoji ze wsow: Górjonow (Sm. Gurjonow, Komptendorf) z 398, Rogozna (Sm. Rogozno) z 261, Žargoń (Sergen) z 512, Jabłoń (Gablentz) z 277, Garej (gen. Garje; abo Garij, gen. Garije; Sm. Gaŕe, Zwahr Gary, něm. Gahry) z 271, Matyjojce (Mattendorf) z 256, Trebejce (Trebendorf) z 365, Dрěžnice (Sm. Drjeżnice, Drischnitz) z 275, Kózle (Kasel) z 219 a Libanojce (Laubsdorf) z 348 wobydleri.

Prěduje so w Górjonowje kóždu njedźelu němski a serbski, w Žargonju pak kóždu třeću njedźelu jenož serbski, kěrluše spěwaju so pódla serbske. Rozwučowanje paćeŕskich dźěći je němske a serbske, wobnowjenje křćeńskeho sluba w cyrkwi pak — spodźiwnje! — jenož němske. — Šule su w Górjonowje, Žargonju, Gareji, Trebejcach, Drěžnicach, Libanojcach a Rogoznje. We nich so dźěći w prěnich lětach w jenej wjacy, w druhej mjenje z pomocu serbskeje rěče rozwučeju; njewuči pak so ničo serbski z wuwzaćom kazni. Tola čitać pječa dźěći z dźěla serbski nawuknu. W Gareji a Libanojcach staj němskaj wučerjej; prěńši serbski njemóže, poslědniši je někak nawuknuł, ale drje z dźěćimi lědma wjele serbski rěči.

Nimale wšitcy wosadni su hišće dospołni Serbja, starši a dźěći, kiž so domach a wonkach serbski rozmołwjeju. Němscy su w Górjonowje knjeżk, piwarc, a někotři podružnicy (wok. 15), w Žargonju knjeżk, aktuar, palencpaleŕ, hajnik, zahrodnik a dźěći (15—20) spomožeŕskeje kněže (do hrom. wok. 35 wos.), w Trebejcach knjeżk, hejtman a zahrodnik (5 wos.), w Drěžnicach jenički hejtman, w Kózłem jenož knjeżkowa swójba (9 wos.), w Libanojcach knjejstwo, inspektor, hajnik, wowčeŕ, hejtman (na 30 wos.), w Gareji knjejstwo, inspektor, wučeŕ, korčmaŕ (na 15 wos.); žanoho Němca nimaju wsy Rogozna, Jabłoń, Matyjojce. — Też w Libanojcach a Gareji starši z dźěćimi a dźěći mjez sobu serbski rěča, runjeż wučeŕ jenož němski wučił, a němske dźěći nawuknu bórzy wot serbskich też serbski. W Žargońskej korčmje ludźo serbski mjez sobu powědachu.

Garej leži na Smolerjowej kharće hižo z wonkach serbskeje mjezy a Andree je k tomu hišće Matyjojce přitowaŕšił; wobě wsy pak hišće dźensa, kaž je widźeć, do serbskich słušatej.

Žónska drasta je serbska a hižo jara na Mužakowsku podobna, wot mužskich pak jenož stari hišće w serbskich „kapach“ khodźa. W přazach a na wsy před jutrami spěwa so serbski. Jutrowne kěrluše pak njejsu ze spěwańskich wuwzate, ale wot stareho Dřežniskeho wučerja Kowala († 1866) zbasnjene a runjež so po rhytmu a wopřijeću mało wuznamjenjeju, je sebi spěwańki tola jara waža.

K. Přidawk.

(Přispomnjenja. Porjedźeńki. Dodawki.)

1) Serbowstwo wokoło Lubina. Po powěsći k. wyšš. far. Rochi z Wětošowa běchu wokoło lěta 1840 hišće Serbja we wsach Slopišćach, Křušwice (Krausnick), Niwice (Niewitz) a Lubolcach, tola wón dwěluje, hač tam dźensa hišće žani su.

2) K dopokazej, kak mało zdźělani delnjołužiscy Serbja sami swój serbski kraj a lud znaja, móže służić powěsć, kotruž dostach, wo Serbowstwje Lubnjowskeje wosady. Na moje naprašowanje mi jara wěrohódny Delnjołužičan zdźěli, zo maju wsy Bobolice, Lědy a Lipje mjez wokoło 600 wob. lědma 150 Serbow, zo je w Lubnju (Gr. Lübbenau) mjez 358 wob. jenož hišće 1 Serb a zo we wšěch wsach k wječoru wot Lubnjowa žanoho Serba wjacy njenamakaš!

3) Na listne powěsće wo postawje Serbow móžeš so druhdy mało spušćeć, hdyž sam wobstojnosće njepřepytuješ, dokelž ći ličbu Serbow z kajkeježkuli přičiny tak nizku hač mózno postaja; tak n. př. na listne naprašowanja zdźělene dostach, zo ma Wjelcej 25, Střadow 30, Klěšnik 30, Lutoboŕ 40, Jemjelica 100 Serbow atd., a tola pak ze samsneho přepytanja pak z powěsćow druhich swědkow wěm, zo je znajmjeńša hišće 200—264 Serbow we Wjelcej, 300 w Klěšniku, 100 w Lutoborju, 190 w Jemjelice atd.

4) Porjedźenki k Andreejowym „Wanderstudiam“. Hdyž Andree wudawa, zo we wsach Bobolicach, Lědach a Lipjem p. Lubnjowa žani Serbja wjacy njejsu, so wón myli, kaž sym horjekach pokazał. Wčzo tam ludźo wjele němcuja, tola móža a rěča runje tak derje tež serbski. Zo pak tam němcuja, na tym staj němska šula a cyrkej wina. — Tak tež Andree cyle njeprawje wsy Woškalawu (Kahnsdorf) a Chórice (Göritz) a niže Wětošowa Brjaze, Naseńce, Huštan Tornojck, Brodkojce a Njamorojce do přeněmčenych liči, jenož Radowašojce (162 wob.) p. Drjewka ma wón (str. 181) za hišće skoro do čista serbsku wjes, kotraž pak je nětko po swědčenju k. far. Gósława jeno hišće po $^1/_8$ dźěle serbska; jena tuteju powěsćow dyrbi wopačna być. — Dale płowaju pola njeho z njeprawom w němskim morju hišće cyle serbske wsy wokoło Komorowa: Wórlica, Brězk, Łuta a z najmjeńša k połojcy serbski Šejkow. K połnocy njejstej přeněmčenej, ale znajmjeńša w třećinu abo štwórćinu serbskej wosadźe Nowa Něwa a

Střupc, a k ranju su nimale cyle serbske hišće wsy Husoka, Garij, Matyjojce, Bóšojce, a w połojcu serbske: Gózd, Dubrawa, Jaty, Zimorojce, Smaržow a Wulki a Mały Kólsk.

5) Też w Delnich Łužicach wokoło (Złeho) Komorowa so hišće byrnje porědko, dokelž je tam burski lud w našim stoléće jara wokhudźił, wulke serbske kwasy swjeća, kaž pola nas w Hornich Łužicach wokoło Khrósćic a druhdźe. — Tajki wulki serbski kwas běše hišće před póstnicami 1884 pola bura Plundra w Bukojnje pod Komorowom, kiž pjeć dnjow traješe. Při tym su kwasarjo a tajcy, kotřiž so při tajkich składnosćach sami připrošuja, zjědli: 2 howjadźe, 6 ćelatow, 4 swinje, 9 centnari tykancow a 12 centnari khléba. Zo pak su też trěbny kwantum pódla wupili, je wěste, hdyž też so wo tym njepiše. Kwas płaćeše wokoło 4000 mark. To bě wězo homeriska hosćina! — Dźěło pak so při tajkich dołhich kwasach zwjetša tak rozdźěli. Prěni dźeń je wěrowanje. K wěrowanju jědźe nawoženja na reblowanym wozu wobdaty wot pobratřa abo „pobrjaški“ (braški) wulcy wupyšeneho a wjesele piskacych hercow; za nim jědźe na druhim reblowanym wozu njewjesta sama z družkomaj. Za wozom nawoženje jěchataj jeho towarišej pyšnaj na pyšnymaj konjomaj. Po wěrowanju je kwasna hosćina z hudźbu hercow a potom maš reje hač do ranja. Druhi, třeći a štwórty dźeń staj wšědnje dwaj wobjedaj, při prěnim pije so Komorowske wino, při druhim piwo; někotři, kotrymž jednore piwo sylne dosć njeje, pija też palenc. Hudźba a spěw porjeńšujetaj hosćiny. Pódla traja wjesołe reje wot ranja do ranja. Při wobjedach jě kóždy po spodobanju a štož njezjě, smě sobu domoj brać, dokelž kwasowarjo ze wsy zwjetša na nóc domoj lehnuć khodźa, jeli zechce so jim spać. Pjaty dźeń přewozuje so njewjesćinska nadoba do noweho statoka.

6) Wot k. wučerja Nowotneho w Radušcu dostach nadrobne data wo někotrych wsach jeho wokoliny, kotrež tu podam přispominajo, zo so wšě z mojimi nazhonjenjemi prědku podatymi bóle a mjenje njetrjechuja. Po tym ma w Šćeńcojskej wosadźe: Šćeńc 160 wob., incl. 23 rodź. Němcow; 61 Serbja rěča, 20 rozumja serbski, dźěći su němske. Domašojce 141 wob.; 31 rěča, 9 rozumja serbski; su tu sami młodźi hospodarjo, tohodla tak mało Serbow. Psowe Górki: 45 Serbow, 12 rěča a 8 rozumja serbski. — Wicelańska wosada. Wiki: 575 wob., incl. 43 rodź. Němcow; 8 rodź. Serbow rěči tam hišće serbski a k tomu wučeŕ a jeho mandźelska, kotrajž so do Němcow ličitaj; kelko jich tam serbski rozumi, njemóžeše wuslědźić. Lindow 84 wob., incl. 11 Němcow (na ryćerkuble); 3 Serbja rěča, 8 rozumja serbski. Bobošojce 438 wob., incl. 16 rodź. Němcow; 24 rěča, 30 rozumja serbski, 2 rěčitaj jenož serbski, rozumitaj pak też trochu němski. Wołobuz 198 wob., incl. 7 Němcow 70 rěča, 7 rozumja serbski. W cyłej wosadźe dźěći wjacy serbski njerozumja. — Lubośćań-

ska wosada: Lubošć 231 wob., incl. 34 Němcow; 66 Serbow rěči, 73 rozumi serbski. Gólšow 134 wob., incl. 8 Němcow; 25 rěča a 37 rozumja serbski. W Lubošću rěči so tež z wonkach hišće serbski, hewak powědaju stari serbski, młodźi němski, Gólšow je trochu bóle znémčeny njeźli Lubošć. — Lěžyny maju 81 wob., 12 rodź. Němcow, 23 rěča, 5 rozumja serbski, dźěći z cyła ničo. — Górki 20 rěča, 6 rozumja serbski.

7) Grodk ma 15 serbskich swójbow a wěsće z najmjeńša přez 200 serbskich służobnych a drje hišće wjacy serbskich dźěłaćeri; tola hodźi so tu ličba ćežko postajić.

8) W Radušu p. Wětošowa su před jutrami 1883 prěni króć tež němski na wsy spěwali a to tak, zo młódše spěwarki najprjedy němske a potom starše serbske kěrluše přednošachu (Fahlisch, Leipz. Tagebl).

9) Fahlisch w swojim hewak dźiwnym nastawku „Das Schwinden des preussischen Wendenthums (Voss. Zeitung a Leipz. Tageblatt, 1883, Nr. 230)“ podawa tele spomnjenja hódne wěcy wo Serbowstwje wokoło Lubnjowa: „Najbóle dźěłachu wot srjedźe zašłeho lětstotka (1750) na zahubjenju Serbowstwa, kaž je ze słowow wyššeho fararja Hellwiga w Lubnjowje widźeć, kiž přeješe, zo by so ze zahubjenjom serbskeje rěče pomałku a człowjescy zakhadźało: „Es iſt unbarmherzig, den armen Wenden, die durch vorzüglich fleißiges Kirchengehen ſich vorteilhaft auszeichnen, und die, auch wenn ſie über die Gegenſtände des gewöhnlichen Lebens ſich deutſch ausdrücken können, doch nicht im Stande ſind, einem zuſammenhängenden deutſchen Vortrage zu folgen, gewaltſam und auf einmal die Freude zu rauben, die Predigt des Evangeliums in der Mutterſprache zu hören.“ (Tuž je wón to homœopathiscy činił, kaž je to Fahlisch w swojej „Chronik der Spreewaldstadt Lübbenau“ a Jenč w tutym časopisu wopisał). Započatk wutupjenja Serbowstwa je so na wsach ze założenjom šulow wokoło 1700 činił. Na Lědach bu 1719 prěni katechet, Marćin Müller, postajeny. Tutón bu wot swojeje wosady pola Lubnjowskeho patrimonialneho sudnistwa wobskorženy, zo dźěći pola njeho dosć njenawuknychu. W swojim wusprawnjenju je Müller prajił: „daß er den Kindern ſowohl den deutſchen als den wendiſchen Katechismum lerne, wiewohl mit dieſem Unterſchied, daß er diejenigen Kinder, ſo wenig zur Schule kämen, mehr an den wendiſchen Katechismum als an den deutſchen gewöhne. Im Übrigen gäbe es ja die Erfahrung, daß die Kinder insgeſamt in Lehde ziemlich deutſch könnten, und wäre daher offenbar, daß ſie ſolches von ihm gelernt haben müſſen, weil ſonſt Niemand im Dorfe ſei, der der deutſchen Sprache mächtig wäre.“

10) Chcu tudy zestajeć, štož Pölitz, Statiſtik des Königreichs Sachſen, 1810 spomnjenja hódneho wo Delnich Serbach powěda: Zwjazk II, 87: „Delnjołužiski Serb je z cyła mjeńši hač hornjołužiski a njeje tak sylny a kěčjaty kaž tamny. Powětr a woda staj na tym předewšěm wina. Hornjołužiski Serb pak je „ein kraftvoller, muntrer und kühner Menſch“. — Bóh daj, zo by to wšudźe był!

Zwjazk III, 363: Die meiſten wendiſchen Gemeinden ſind im Gubener und Spremberger Kreiſe. Tehdy pak běštaj wobaj wokrjesaj wjetšej a wobsahowaštaj dźěle Žarowskeho a Khoćebuzskeho wokrjesa. Wo Serbach w Kalawskim wokrjesu ničo njespomni, jenož str. 148, zo su wobydlerjo Komorowskeho suda (Amt), kiž tehdy do Mišonskeho wokrjesa słušeše, nimale přez cyło serbskeho rodu.

L. Statistiski přehlad.

Dokelž nadrobnu delnjoserbsku statistiku, kotruž sym zestajał, a přirunanje z druhimi dotalnymi wobličowanjemi delnjołužiskich Serbow dla brachujceho časa a městna w tutym zešiwku podać njemóžu, wozjewju ju, da-li Bóh, w přichodnym hromadźe ze statistiku wo hornjołužiskich Serbach, na kotrejž runje dźěłam a ke kotrejž wo přinoški našich knjezow duchownych a wučerjow nanajnaležnišo při tejle składnosći prošu. Tudy pak chcu jenož jako najnuzniše wozjewić přehlad delnjoserbskich cyrkwinskich a šulskich wosadow, kotryž na zakładźe tutoho wopisanja a tamneje statistiki zestajach, zo by kóždy čitał hišće raz summariscy widźał, kajku duchownu nuzu woprawdźe Serbjo w Delnich Łužicach ćerpja.

1) Duchowna statistika delnjoserbskich wosadow.

A. Wosady, w kotrychž je serbskich Božich službow trjeba.

I. Kalawskeho wokrjesa: 1. Łuta-Košyna, 2. Komorow-Sedlišćo (2*), 3. Rań, 4. Žarnow-Lěskej, 5. Maliń, 6. Sćeńc, 7. Huštań (filiala wot Łaza), 8. Kałkojce (dla Woškalawy a Chóric), 9. Wětošow (2), 10. Lubnjow. K tomu Lubość (Lutolska filiala).

II. Lubinskeho wokrjesa: 1. Nowa Něwa, 2. Střupc.

III. Gubinskeho wokrjesa: 1. Rogow.

IV. Žarowskeho wokrjesa: 1. Dubrawa (filiala wot Nosydłojc), 2. Třešojce (dla Jat a Zimorojc), 3. Wusoka (filiala wot Małksy), 3. Kólsk, 4. Jabłońc (na hornjołužiskich mjezach).

V. Grodkowskeho wokrjesa wšě wosady: 1. Grodkowska serbska (wjesna) wosada, 2. Lěšći, 3. Łojow, 4. Sywik, 5. Jaseń, 6. Střadow-Klěšnik, 7. Bukow. K tomu Wjelcej (Sćeńcojska filiala).

VI. Khoćebuzskeho wokrjesa wšě wosady: 1. Khoćebuzska (serbska) wjesna (2), 2. Picń (2), 3. Skjarbość, 4. Lutol-Lubość, 5. Dobryń-Wóseńk, 6. Módłej, 7. Gogolow-Hajnk, 8. Gółkojce-Gólbin, 9. Popojce-Křišow, 10. Bórkowy, 11. Ochoza-Prjawoz, 12. Janšojce, 13. Wjerbno, 14. Brjazyń, 15. Dešno-Žylow, 16. Liškow-Móst-Klinka, 17. Korjeń, 18. Górjonow.

B. Duchowne zastaranje tutych wosadow w l. 1884.

I. W Kalawskim wokrjesu maju:

a) Serbskich duchownych: 1. Rań, 2. Maliń, 3. Sćeńc, 4. Wětošow, 5. Lubnjow; wot nich předuja serbski porjadnje jenož 1) Wětošowski, raz za měsac, 2) Sćeńcojski, nic wjacy: 3) Rańsk, Maliński, Lubnjowski.

b) Němskich duchownych: 1. Łuta-Košyna, 2. 3. Komorow-Sedlišćo (2), 4. Žarnow-Lěskej, 5. Huštań, 6. Kałkojce.

*) Jeli wjacy hač jedyn serbski duchowny trjeba, je ličba přistajena.

II.—IV. Wšě serbske wosady Lubinskeho, Gubinskeho a Žarowskeho wokrjesa maju samych němskich fararjow nimo 1) Jabłońca, hdźež je vakanca.

V. W Grodkowskim wokrjesu maju:

a) Serbskich duchownych: 1. Lěšći, 2. Łojow, 3. Střadow-Klěšnik a 4. filiala Wjelcej; porjadne (njedźelske) serbske Božе służby su w Lěšćoch, Łojowje, Wjelcej, za $^1/_4$ lěta 2—3 króć w Střadowje-Klěšniku.

b) Němskich duchownych: 1. Grodk, 2. Bukow, 3. Jaseń.

c) Žanoho duchowneho w tón čas nima: 1. Sywik.

VI. W Khoćebuzskim wokrjesu maju:

a) Serbskich duchownych: 1. 2. Khoćebuz, 3. Picń (1), 4. Dobryń-Wóseńk, 5. Gółkojce-Gółbin, 6. Popojce-Křišow, 7. Bórkowy, 8. Janšojce, 9. Wjerbno, 10. Dešno-Žylow; wot nich prěduja wšitcy kóždu njedźelu serbski.

b) Němskich duchownych: 1. Picń (1), 2. Skjarbość, 3. Lutol-Lubość, 4. Gogolow-Hajnk.

c) Žanoho duchowneho w tón čas nimaju: 1. Ochoza-Prjawoz, 2. Brjazyń, 3. Liškow-Móst-Klinka, 4. Módłej. NB. Liškowskej wosadźe chcedźa runje někotre sobustawy cyrkwinskeje rady němskeho duchowneho přinuzować a Módlański farař so w tych dnjach preč hotuje!

V. Resultaty:

I. Delnjoserbskich wosadow, kotrež hišće serbskich duchownych trjebaju, je 42; serbskich duchownych je trjeba 46.

II. Serbskich duchownych maju 17 wosadow, a to 18.

III. Porjadnje serbski prěduje so jenož w 14 wot 42 wosadow a druhdy serbski so hišće prěduje w 2 wosadomaj.

IV. Vakancow je w tón čas (jutry 1884) do cyła 6: Jabłońc, Sywik, Ochoza-Prjawoz, Brjazyń, Liškow, Módłej.

V. Serbskich duchownych brachuje do cyła w Delnich Łužicach **28**!

2) Wučeŕska statistika w serbskich Delnich Łužicach.

I. Wučeŕske města su zwjetša wšě wobsadźene z wučerjemi, kiž su pak rodźeni Serbja pak serbskeje rěče mócni a to w Khoćebuzskim wokrjesu nimale bjez wuwzaća, štož drje maju so tamni Serbja swojemu wokrjesnemu šulskemu dohladowarjej k. fararjej Bronišej w Gółkojcach dźakować.

II. Z pomocu serbskeje rěče wuči drje so nimale jenož w Khoćebuzskim wokrjesu, tola nic bjez wuwzaća, a to w jenej šuli wjacy w jenej mjenje po dobrozdaću wučerjow.

III. Serbski z hłowy wuknje pak drje so lědma što w połojcy tutych šulow. Runje tak ma drje so też ze serbskim čitanjom.

IV. W druhich 4 wokrjesach nimo Khoćebuzskeho nałožuje serbsku rěč při wukładowanju jara mała horstka wučerjow, serbski z hłowy wuknuć a čitać pak lědma hdźe žadyn što da!

V. Serbski pisać so w žanej delnjoserbskej šuli njewuči.

Dosłowo.

Kak je w Delnich Łužicach přećiwo Božej woli mnohi jeho služobnikow w cyrkwi a šuli dla zdaćneho wužitka abo samsneho położenja po swojej zaslepjenosći abo njeswědomosći hrěšił zrudny sebi stajo pomnik, widźi z předstojaceho wopisanja kóždy njestroniski sudnik. A štó ze zdźělanych hornjołužiskich Serbow chcył tutu dwělnu sławu jemu zawidźeć abo sebi přiswojić runje abo podobnje skutkujo? Přichod budźe tež wo tym njestroniscy sudźić. Ale hižo rowjeńkowje, su-li sprawni, dyrbja wo tym sudźić a postaw delnjołužiskich Serbow wobžarować, kaž tamny 78-lětny, w čas žiwjenja swěru za swój lud dźěławy duchowny šědźiwc z Grodkowskeho wokrjesa, kiž piše: „Žałosć je přihladować, kak so tu ze Serbowstwom zakhadźa! Nihdźe njeje žana serbska šula, žane serbske prědowanje wjacy! Młodźina ani wjacy serbski čitać njemóže. A njewidźu nihdźe žaneje pomocy, zo by štó chcył tajkemu hubjenstwu wotpomhać!“ A jedyn druhi duchowny žałosći: „W Grodkowskim a Wojerowskim wokrjesu stoja wěcy tola zrudnišo dyžli sym sebi hdy dźeć dał; samowólnosć ćepje tam strowemu rozumej do wočow!“ Wěsće pak też z toho kóždy jasnje spóznaje, z kajkim prawom smědźiše Richard Andree na kóncu swojich „Wendische Wanderstudien (str. 191)“ rjec: Zwang wendet (Niemand) dabei an: (man) lässt sie (t. j. Serbow) ruhig einschlafen, (man) beschleunigt den Auflösungs-Process nicht künstlich, der in nicht allzuferner Zeit beendigt sein dürfte.“ A k tomu, kak mnohi syn delnjołužiskeho Serbowstwa docpěwši wyššu zdźělanosć je kolebował a koleba do duchowneje womory a zasparnosće swój lud, z kotrehož je za jeho wjednika a zepjeru spłodźeny, zo je we wšelakich stronach hižo dawno swój samsny rozsud zhubiwši na dźěćacu njezamóžnosć a duchownu njepłódnosć spadnuł! Njewěriš-li to, přirunaj jeno raz duchowny postaw delnjoserbskich burow z našimi hornjoserbskimi w Sakskej. Pó ćmje namakaš tu hoberski rozdźěl. Lědma hdy zamóže syn delnjoserbskeho bura wobstać na wyššich šulach a studować, dokelž so jeho rozum w šuli njeje naturscy z pomocu zrozumliweje maćerneje rěče rozwił, ale dokelž je wón dyrbjał wšo kaž škórcy bjez rozuma a zrozumjenja wuknuć a kaž mašiny wospjetować! Tak su z časom nimale cyły delnjoserbski lud z wuwzaćom něšto małko stron Khoćebuzskeho wokrjesa do duchowneje zaprahnitosće a njemocy zastorčili. Po serbskich Delnich Łužicach skoro jeničcy synowje duchownych a wučerjow studować zamóža, mjez tym zo wot hornjoserbskich studujucych znajmjeńša połojca z burskich domow pokhadźa. Tuž je tu přeco brachowało a brachuje hišće tak wulcyšnje, kaž je z mojeho zapisa horjekach widźeć, na serbskich duchownych, a němscy, kotřiž serbske farske města dostawaju a přijimaju, nimaju wjacy za nuzne serbski wuknuć, kaž su to w prjedawšich časach swěru a swědomiće či-

nili Wille, Hauptmann, Fabricius, Schindler, Haussig a druzy! Tamni duchowni dźeržachu so zasady, zo su woni na swojim městnje dla wosady a nic wosada dla nich po słowach našeho zbóžnika: „Pas moje wowcy!“

Hdźež lud serbski čitać njenawuknje, tam na serbskich kemšach němske kěrluše spěwa, kotrež, jeli z cyła, jeno po słowach, nic po wopřijeću zrozumja. Serbski po tajkim nječita, dokelž njemóže, a němski tež nječita, dokelž to njerozumi. Kak je potom duchowne rozwiće a postupanje móžne? Nawopak w tych někotrych stronach, hdźež lud serbski čitać nawuknje, kaž w Popojcach, Wjerbnje, Smogorjowje atd., tam tež woprawdźe rad serbski čita a duchownje bjez wšeho dwěla wjele wyše stoji njeźli we tych druhich stronach. Nanajhóršo pak je wšo začuće a zapřijeće za wyšše čłowjeske kubła morjene a wutupjene a wša móžnosć k duchownemu postupej wzata a wotrězana w stronach, kaž wokoło Drjewka, hdźež starši mjez sobu serbski, ze swojimi samsnymi dźěćimi pak němski rěča, čim hubjenišo ćim lubšo. W tajkich stronach je so z najmjeńša hižo wot dweju rodow we šuli ze wšej mocu na přeněmčenju dźěłało. Starši maju tam hórke začuće, kak złě je jim było, hdyž su jako dźěći we šuli wšo jeno němski słyšeli a wuknuć dyrbjeli ničo wote wšeho njezrozumicy, kak su husto kóžde serbske słowčko z pjenjeżnym a ćělnym khostanjom wotpokućić dyrbjeli; tuž chcedźa swojim lubuškam młode žiwjeńčko we šuli ložše sčinić njeźli su sami měli, při swojim nizkim rozsudźe njewědźicy a njewidźicy, kajku křiwdu z tym na duchu swojemu rodej činja, z kajkim njeprawom swojim dźěćom swjate kubło wot wótcow namrěte sami rubja a kajku chinesisku murju swójbne žiwjenje kažo mjez sobu a swojej samsnej krwju tworja. Hdźe na swěće, haj samo w bjezrozumnej stwórbje so tajke něšto hewak stawa?!

Tola tež w Delnich Łužicach lěpše spóznaće switać počina mjez duchownymi wodźerjemi ludu, hdyž tež jara pomałku a sporadiscy. Ze sobuželnosće z ludom su 1880 serbske knihowne towaŕstwo jako wotrjad Maćicy Serbskeje założili, kotrež zbožownje skutkuje při swojich tak snadnych srědkach. Zo pak delnjoserbski lud, hdźež ma hišće samsny rozsud, tajke prócowanja připóznawa a z lubosću přijimuje, widźiš z toho, zo tuto towaŕstwo w swojim 1. lěće přez 200 sobustawow z burskeho stawa dosta, wězo najwjetši dźěl z Khoćebuzskeho wokrjesa. Też spytuja delnjoserbscy fararjo duchownej nuzy wotpomhać zběrajcy mjez ludom pjenjezy za podpjeranje delnjoserbskich nastawacych duchownych, kotřiž su w tón čas štyrjo, ale rozprošeni, jedyn (kand. Bieger z Drjenowa) z dobrowólnikom w Khoćebuzu při wójsku, druhi (Lehmann z Njabožkojc) z domjacym wučerjom w Póznańskej, třeći (Riese z Radojza) w Pešće we Wuherskej a štwórty (Tilko) studujucy w Barlinje. To pak je mała a snadna dotal pomoc, a bojazne a łahodne

su to pospyty samsneho zespóznawanja a zwocućowanja. Hakle w njemnohich zdźělanych Delnjołužičanach je so to spóznaće předobyło, zo ma tež delnjoserbski lud po Božej woli prawo existency a zo maju tohodla jeho powołani wjednicy swjatu přisłušnosć, na podłožku jeho wot Boha jemu dateje rěče a jeho přinarodźeneho wašnja za jeho duchowne rozwiće so starać. Samotnje a na samsnu ruku pak móže tam hišće lědma štó što docpěć! Tuž dyrbi so założić konferenca delnjoserbskich duchownych, kajkuž maju hornjoserbscy w Sakskej hižo dawno, a k tomu z pomocu cyrkwineje wyšnosće za rozwučowanje delnjoserbskich studentow duchownistwa a němskich, kotřiž chcedźa serbske farske města přijeć, serbski prědarski seminar, kajkiž je w Hodźiju za hornjoserbskich, zo móhli woni pozdźišo swoje zastojnistwo w Serbach z wužitkom za lud a z lohkosću za sebje zastać.

Toho runja maju tež serbscy młodźency, kiž so na wučerstwo přihotuja, při seminarijach w Starej Darbnje a Nowej Cali, kaž bě to hižo raz za pruskich hornjołužiskich při wučerskim seminariju w Rychbachu, wot wučerja serbskeje rěče mócneho rozwučowanje w maćernej rěči dostawać, jeli dyrbja z lohkosću a swěru swoju přisłušnosć w serbskich šulach dopjelnjejo woprawdźe być wučerjo swojeho luda. Nětko stawa so husto, zo wučer wot dźěći, kotrež ma wučić, najprjedy, je-li swědomity, jich rěč wuknje, njerědko pak hubjenišo serbski rěči hač wone. Po wjacykróćnej přikazni pruskeho ministerstwa kulta a zjawneho wučeństwa najposlědy z l. 1881 ma so serbskim dźěćom nabožina serbski wukładować a tež serbski čitać nawučić. Štóž pak chce a ma wučić, dyrbi to tež najprjedy nawuknuć a sam móc, štož so wo wšěch rjec njehodźi. Druzy pak drje zaso móža, ale nječinja! Tola sprawnosć a runosć před zakonjom we wšěch padach je bjez dwěla najsylniša zepjera krajow a wyšnosćow a z prawdu so wjacy docpěje hač z přemocu. Zo pak so swěrnosć a přikhilnosć delnjołužiskich Serbow njeponiža, hdyž so jim jich naturske prawo dostanje, ale skerje hišće powjetša a wobtwjerdźa, dyrbi kóždy rozumny přidać. Dotal su woni swěrni a posłušni byli ze začućom a njespóznaćom kaž dźěći, potom budźa to kaž mužowje z přeswědčenjom a rozsudźenosću, a woni njebudźa so kazyć a hinuć na duchu, ale so rozwijeć a zakćěwać. Daj to Bóh Wjeršny w njebju!

Wobsah.

Delnjołužiske Serbowstwo w lěće 1880.
Wopisał dr. E. Muka . . . . . sł

NB. W slědowacym zešiwku poda k. dr. Muka podol
nastawk wo hornjołužiskim Serbowstwje. Red.

Wo zapłaćenje pjenježnych přinoškow należnje prosym
M. Mjerwa (Mörbe), pokładnik M. S.

Čišćał E. M. Monse w Budyšinje.

PG
5631
M3
Čis.69

Maćica serbska, Bautzen, Ger.
Časopis Maćicy serbskeje

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY